MEHMET ALİ KILIÇBAY

uyruktan vatandaşa geçimden iktisada

İMGE kitabevi

Mehmet Ali Kılıçbay
Uyruktan Vatandaşa
Geçimden İktisada
© İmge Kitabevi Yayınları, 1996
Tüm hakları saklıdır.
ISBN 975-533-175-1

Kapak Tasarımı
Fatma Korkut

Dizgi
Mesut Seven

Kapak Baskısı
Pelin Ofset 418 70 93

İç Baskı ve Cilt
Zirve Ofset 229 66 84

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10 - 419 46 11
Faks: (312) 425 65 32

Mehmet Ali Kılıçbay

Uyruktan Vatandaşa
Geçimden İktisada

İMGE
kitabevi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

I. BÖLÜM
SİYASET

- Ey Türkiye, Saatin Kaç? 13
- Batı, Doğudan Kopuş Olarak da Okunabilir 23
- Brezilya Dizileri Bile Bir Gün Biter 31
- Vatandaşlık Okulu Olarak Yerel Yönetim 41
- Atatürkçülük ya da Türk Aydınlanması 55
- Siyaset Bizatihi Mizahtır 67
- Kimlik: Bir Tasnif Sorunu 73
- Kürt Sorunu Üzerine Aykırı Düşünceler 81
- Etnik Kimlik, Ulusal Kimlik 89
- Minör Suçlar, Majör Suçlar 93
- Milleti Reddeden Milletvekilleri 101
- Türkiye'nin Reel Siyasal Yelpazesi 105
- Cumhuriyetin Birincisi İkincisi Olmaz 109
- Sürüden Ayrılanı Kurt Kapar 113

II. BÖLÜM
İKTİSAT

- Uyruktan Vatandaşa, Geçimden İktisada 119
- Devletin İhtişamı, İhtişamın Devleti 129
- "İktisatçılar Enflasyondan Anlamaz" ya da "Doğası Bilinmeyen Canavar" 135

- Türkiye'de Enflasyon Esasen Siyasidir 147
- Yapay Globallikler 151
- Akdeniz Birleşik Devletleri Bir Ütopya mıdır? 155
- Orta Çağda Batı Avrupa'da Lonca Örgütlenmesi ve Kentsel Emekçinin Durumu 165
- Anneler Günü 173
- Ev Hanımı, İş Kadını 177
- Sigarayı İstediğim Kişiye Ben İkram Etmeliyim 181

III. BÖLÜM
TOPLUM

- Temiz Toplum Zihniyet Devrimi Gerektirir 187
- Ev Kirliyse Yıkanır, Ya Toplum Kirliyse? 191
- İtalya Ellerini Yıkıyor 199
- İkbal Masih 203
- Eşitlik, En Gaddar Eşitsizliktir 207
- Hoşgörü Yılı: 1995 211
- Parmak Damgası 215
- Türkiye Dünyayla Ne Kadar İlgili? 219
- Kızılmaske Tatile Çıkınca 223
- Kafkasya'nın Kaderi, Orada Yaşayanların Elinde 231
- Uluslaşamayan Toplulukların Hesaplaşması 235

ÖNSÖZ

Türkiye'de yazan biri, bu kanal aracılığıyla insanlara ulaşabileceğini, hele birşeyleri değiştirebileceğini sanıyorsa, büyük bir yanılgı içindedir, halüsinasyon görmektedir. Bu iletişimsizliğin başlıca nedeni, **iktisatsız** ve **siyasetsiz** bir **toplum** olmamızdır.

Bu kitabın üç bölümü bu başlıkları taşıyor: Siyaset, İktisat ve Toplum.

Siyasetsiziz, çünkü insanlarımızın hemen tamamı siyaseti, tıpkı marangozluk veya hekimlik gibi bir meslek olarak görüyor. Bu ülkede yaşayanların ezici çoğunluğuna göre siyaset, "siyasetçi"ler tarafından yapılan iş, onlar tarafından icra edilen meslektir. Siyasetçi ne iş yapar sorusuna verilen cevap, bizim ülkede hiçbir zaman açıkça formüle edilmemiş olmakla birlikte, herkesin neredeyse genetik kodu haline gelmiş, refleks haline dönüşmüş bir beklentiler yumağının umud edilen karşılığı olduğu son derece açıktır. Siyaset bizde, insanların beklentilerine cevap vermektir. Siyaset bizde, ana memesinin seçimli olmasından ibarettir.

Kendi amaçlarını, isteklerini, hayallerini kendileri gerçekleştirme zahmetine katlanacak ve bunun doğuracağı muhtemel bedelleri ödeyecek bir formasyona sahip olmayan insanlarımız, bunu başkalarından, "büyüklerimiz"den beklemektedirler. Bu büyüklerin de, kendilerini "büyük" kılan oy depolarını tatmin etmek için, kamusal kaynakları denetimleri altına almak üzere birbirleriyle yaptıkları kavganın adı siyaset olmaktadır. Bir ülke, onun sahibi aslisi olduğunun bilincini üretmiş ve vatandaş kimliğini elde ederek, siyasetin seyircisi değil de, aktörü haline gelmiş kişiler kadar nüfusa sahiptir. Türkiye ne yazık ki, bu açıdan bakıldığında düşük nüfuslu bir ülke olarak kalmayı sürdürmektedir.

Sevgili ülkemiz, aynı zamanda iktisatsızdır da. İktisadın varolabilmesi için üretimin ve tüketimin olması yetmez. Ulusal hasıladan kim, ne kadar pay alacak sorusunun sorulması ve cevaplandırılması gerekir. Türkiye'de kimin ne kadar pay alacağını "siyasetçi"ler belirlemektedir. Ve bu paylaşım da, insanların hasılaya yaptıkları katkıyla, onlara uygun görülen pay arasında hiçbir bağlantı yoktur. Oysa iktisadın olabilmesi için, ulusal hasılanın, oluşumuna yapılan katkıya orantılı bölüşülmesi gerekir.

Herşey birbirine bağlı olduğundan, insanlar siyaseti "büyükler"e devrettiklerinden, daha doğrusu, kendilerine ait olan bu işlevi onlardan devralmadıklarından ötürü, bölüşümü de onlar kendi keyiflerine göre gerçekleştirmektedirler. Oysa, vatandaşlık bilincine ulaşanların çoğalması, yani Türkiye nüfusunun artması, bölüşümü gerçek, dolayısıyla iktisadi boyutuna getirecektir. Çünkü, bölüşümün iktisadi boyuta çıkabilmesi için siyaset gerekir, bunun için de siyasetin, onun sahibi aslileri olan vatandaşlara intikali gerekir.

Nihayet, ülkemizde toplum değil de, toplumlar vardır. Bunun anlamı, cemaatlerin egemeliğinin kırılamadığıdır. Cemaatlerin egemenliğinin kırılamaması, eski ve köhne tipten bir yapılanmanın sürdüğünün açık bir işaretidir. Cemaatler mensuplarına, doğumlarından itibaren bazı kimlikler dayatarak, onla-

rın seçmediği, ama maruz kaldıkları bazı kimlikleri onların yegâne damgaları olarak belirleyerek, onların hem çoğul bir kimlik oluşturmalarını, hem de bireyselleşmelerini engellerler. Öte yandan her cemaat, kendi programını ülkenin tamamına dayatmaya uğraşır. Bu totaliter tutum, ülkeyi cemaatlerarası bir savaş alanı haline getirir ve hiç kimse mevziini terkedemez olur. Böylesine bir yapılanma, kimliğini (kimliklerini) serbest tercihleri doğrultusunda oluşturan bireylerden meydana gelen geniş toplumun ortaya çıkmasına, sonra da pekişmesine set çeker. Türkiye bugün ne yazık ki, birbirleriyle konuşmaktan bile aciz cemaatler halinde bölünmüş bir ülkedir. Bunların birbirleriyle konuşamamalarının nedeni, diğer birçoğunun arasında, dillerinin de bölünmüş olmasıdır. Bugün bu ülkede, cemaat sayısı kadar Türkçe var ve bu dil gruplarına mensup olanlar, aynı kelimeyle aynı şeyi işaret etmiyorlar.

Bu kitaptaki yazılar, siyasetsiz ve iktisatsız toplum olmayacağına dairdir. Sırf bu adları kullandığımız için, onların gerçekten varolduklarına inanacak kadar saf olmak, bu ülkenin böyle kalmasında suç ortağı olmak demektir.

Türkiye bugün, kimsenin "ben bilmiyordum" gibi bir mazeretin arkasına sığınarak sorumluluktan kaçamayacağı kadar kritik bir dönemeçten geçiyor. Yarın birilerinin "bilseydiniz" dememesi için, şimdiden bilelim.

Mehmet Ali Kılıçbay
Temmuz 1995

I. Bölüm

S İ Y A S E T

EY TÜRKİYE, SAATİN KAÇ?

İnsanlık, Batı takvimine göre ikinci bin yılını bitirmeye ve üçüncüsüne girmeye hazırlanıyor. Bu binli yılların birincisi, takvim yalnızca Avrupalıyken ve son derece travmatik bir şekilde idrak edildi. İkincisinin bitimine beş kala, Avrupa takvimi dünya takvimi haline gelmiş durumda.

Bu tek başına, dünyayı artık Batı gözlüğünden okuma durumunda olduğumuzu gösteriyor. Türkiye'yi anlayabilmek ve konumunu belirleyebilmek için, saatin gerçekten "ikibine beş var"ı gösterdiği Batı üzerinde bir kuşbakışı uçuş zorunlu hale geliyor.

Bunu, Batı neresi, onun dışında alternatif yaşama tarzları olamaz mı gibi soruları gündeme getirmeksizin yapmak, şu an için uygun düşmektedir.

En kalın çizgileri itibariyle Batı, ekonomik örgütleniş olarak kapitalist, siyasal örgütleniş olarak demokratik, toplumsal örgütleniş olarak çoğulcudur. Bütün bunların hepsini birey parantezine almak mümkündür. Bireysel girişimi öne çıkartan ve kamusal müdahaleyi minimuma indiren kapitalizm, her türlü

bireysel düşüncenin siyasete yansıması olarak demokrasi ve nihayet bütün bunların armonisi olarak çoğulculuk ve tabloyu tamamlamak üzere, birey, bir bütünü meydana getiren birlerden biri olarak değil de, bir armoninin farklı ama uyumlu notalarından biri olarak kabul edilmektedir. Yani Batı, birlerin toplamından oluşan bir totalite değil, bireylerin armonisinden oluşan bir senfonidir (bazen kötü çalınabilir, ama sonuçta bir senfonidir).

Türkiye, ikibine beş kala buralarda değil. Eğer alternatif bir uygarlık kursaydı, kurmaya kalkışsaydı veya böyle bir uygarlık küresine mensup olsaydı, bu anlaşılır bir durum olurdu. Ama Türkiye, tamamen Batı uygarlığının yörüngesindedir, onun gibi olmak istemektedir, ama onun gibi olamamakta, olmaya çaba göstermemektedir. İşte ilk bakışta anlaşılmaz gibi gözüken ve bu yazıda çözümlenmeye ve çözülmeye çalışılacak çelişki budur.

Osmanlı Doğulu muydu?

Sorun, bu sorudan itibaren başlıyor. Tarihi bir yaşanmışlık, bu günkü tozkoparan fırtınası içinde ve bugünü açıklamak üzere, çeşitli odaklar tarafından, seçmeci tasniflerle, "maksada uygun" şekilde okunuyor.

Osmanlı tarihini olabildiğince nesnel bir şekilde okumadıkça, bugünkü kördöğüşü sürecektir. Ben tabii ki burada, Osmanlı tarihinin nesnel okunuşunun bir temrinini yapmaya kalkışacak değilim. Bu hem haddimi, hem de yazının çerçevesini aşmak olur.

Daha çabuk ele gelir bir noktada yer tutarak, Osmanlının hangi uygarlık küresine daha yakın durduğuna dair kişisel bir analiz önermekten öteye geçmeyeeğim.

Uygarlıkları tasnif etmenin, onların arasında bir hiyerarşi varsaymanın anlamsızlığını biliyorum. Ancak, uygarlıkların yayılma alanları ve süreklilikleri açısından hiç de eşit olmadıklarını da biliyorum. Olaya bu açıdan bakıldığında, matrisyel

nitelikteki üç uygarlığı diğerlerinden ayırmak mümkün hale gelmektedir; Çin, Hind ve Doğu (yani bizim coğrafyamızı da kapsayan alan). Bunlar matrisyel uygarlıklardır, çünkü diğerlerinin hemen hepsi ya bunlardan türemiş, ya da bunların derin etkisi altında kalmıştır. Birkaç örnekle yetinmek üzere, Japon, Hindiçini vb. uygarlıkları Çin uygarlığından türemişlerdir. Bu türev uygarlıkların ana çatısı Çinlidir. Hind, koskoca bir alt kıtanın çok çeşitli kültürlerini aynı uygarlık küresi içinde birleştirmiştir.

Eski Mısır ve Mezopotamya'dan kaynaklanan, oldukça boyutlu Hind katkılarıyla (İran üzerinden) zenginleşen Doğu uygarlığı ise, daha sonra Eski Yunan ve Helenistik dönem aşamalarından geçerek Roma'ya ulaşmış ve Batı'yı da inşa etmeye başlamıştır. Fazla uzağa gitmeden söylenmesi halinde, Batı'nın esas kimlik göstergelerinden biri olan hristiyanlık, Doğulu bir dindir; Musevilik ve İslamiyetin de yeşerdikleri topraklarda doğmuştur.

Batı uygarlığı bu bakış açısı içinde, matrisyel bir uygarlık olmayıp, içinde geliştiği matristen (Doğu) kopuş süreci içinde ortaya çıkan, kendini inşa eden, türev bir varoluştur. Batı uygarlığı, kendini Doğu'dan kopması ölçüsünde, bir bizatihilik olarak oluşturmuştur. Aslında kopuş bir söyleme biçimidir. Daha doğru bir ifade kullanımının kendini dayattığı bu noktada, Batı'nın oluşumunu Doğu uygarlığının tıkanmasının aşılması olarak belirlemek gerekmektedir. Uygarlıklar ölümlüdür, ama bazıları ölmekte gecikir ve bir donmuşluğun, bir ihtiyarlığın, bir güçsüzlüğün, bir yenilenememenin içine sürüklenirler. Uzun veya kısa süren bu sürecin arkasından ya ölüm, ya da yeniden doğumu gelir. İşte Batı uygarlığı, Doğu uygarlığının yeniden doğumudur, onun yenilenerek varolmasıdır. O halde Batı uygarlığı, Doğu uygarlığının mantıki sonucudur. Doğu uygarlığına mensubiyet, zorunlu olarak, onun yenilenmesi olan Batı'ya da mensubiyeti gerektirir. Batılılaşma, dünyanın geri kalanı için bir dayatmayken, Doğu için zorunlu bir geçiştir. Doğu, varlığını ancak batılılaşarak sürdürecektir.

Batı'nın Doğudan kopuşu veya daha doğru bir ifadeyle, Doğu uygarlığını yenileyerek, onu yeni bir hayata açması, çeşitli dönemeçlerden geçilerek gerçekleşmiştir. Ruhani alanda, hristiyanlık bir Batı dini haline dönüştürülmüş, buradan laisiteye varılmıştır. Bireyin oluşturulmasıyla Doğu cemaatçiliğinden çıkılmış ve demokrasiye varlımıştır. Antik imparatorluk ve devlet geleneği feodaliteyle aşılmış, buradan ulus-devlet'e varılmıştır, bugün de supra-national (ulus-ötesi) devlete doğru gidilmektedir. Tanrının cömertliğine bağlı rızk kavramından, doğanın önce cömertliği (fizyokrasi), sonra cimriliği (klasisizm) düşüncesine ulaşılarak, iktisat kavramı oluşturulmuş, bu da kendi geçimini kendi sağlayan birey ve dolayısıyla kapitalizm ideolojisini vermiştir. Bütün bunların birarada okunması halinde, ortaya Doğu'nun macerasının belli bir yerinde donduğu, bu donukluğu aşanın Batı olduğu ortaya çıkmaktadır. Dünyanın ilk batılılaşan bölgesi Batı olmuştur. Ve bir de küçük ilâve, Batı ayrı bir uygarlık alanı değil, Doğu'nun tekâmül etmiş halidir.

Osmanlıya yer ararken, Batı'nın Doğu'dan koparak, onun uygarlığını geliştirmiş olması iyi bir anahtar oluşturmaktadır. Osmanlı, laisiteye, demokrasiye, iktisada ve kapitalizme varamamış, bunları kavramsal düzeyde oluşturamamış, sonra temasa geçtiğinde de, bunları içselleştirememiştir. Çünkü geleneği içinde donmuş Doğu kavrayışı içinde, kutsal devlete inanmış ve bireyin oluşmasının hemen tüm yollarını tıkamıştır. Ama bir ilk sonuç olarak, Osmanlı gene de Batı'ya daha yakındır, çünkü hiçbir Doğulu toplumda görülmeyen bir gayretle (ve üstelik kendiliğinden), ülkesini ve toplumunu batılılaştırma'a uğraşmıştır. Zaten Batı uygarlığı da, çıkış olarak bundan ibarettir. Doğu'dan kopma gayreti.

Osmanlı Doğu'dan ayrılmayı istemiş, ama bunu Doğulu yöntemlerle ve reflekslerle, yani bireysiz ve tepeden inme yapmaya kalkıştığı için başarısız olmuştur.

Bu başarısızlık bizim bugünkü sorunlarımızın başlıca nedenlerinden birini, birincisini oluşturmaktadır. Çünkü geniş

kitleler bu başarısızlığı bir travma biçiminde hissetmişler, Osmanlının Doğu'dan kopma gayretini Batı'nın bir saldırısı olarak algılamışlardır. Oysa ne Batı Türkiye'ye saldırmış, ne de insanların dinleri ve imanları tehlikeye sokulmuştur. Olan, yalnızca bir bakış ve yöntem hatasının olumsuz sonuçlarıdır.

Cumhuriyet Osmanlı'dan Kopmuş mudur?

Cumhuriyeti kuranların bir farklılık ideolojisi oluşturabilmek kastıyla, söylem düzeyinde böyle olduğunu iddia etmelerine ve cumhuriyet muhafızlarının da bu teze canü yürekten katılmalarına rağmen hayır.

Cumhuriyet, Doğu'nun bu en Batılı ucunun, bu parçasının Batıyla bütünleşme çabaları içindeki sonuncu konaktan ibarettir. Cumhuriyet, iddia edilenlerin adeta hemen hepsinin tersine o kadar Osmanlının devamcısıdır ki, batılılaşma çabaları içinde, onunkilerle aynı nedenlerden ötürü, aynı başarısızlıklara uğramış, aynı başarıları elde etmiştir. Aynı başarısızlıklara uğramıştır, çünkü o da devleti kutsallaştırmış, o da birey oluşturamamış veya daha doğrusu oluşmasına izin vermemiştir. Böylece o da, siyasetin, toplumun ve iktisadın güdük kalmasına, ayrışmamalarına, sonuç olarak devlet dışında özerk alanlar oluşturamamalarına neden olmuştur.

İkibine beş kalmışken, Osmanlının yanlışlarını aşamamaktan kaynaklanan bir dizi sorun, hayatımızı karartacak boyutlarda üzerimize çökmektedir. Bunlardan birkaçına değinmenin yararlı olma olasılığı vardır.

Cemaat-Birey

Biz, cumhuriyeti Osmanlı tarzında algılıyoruz. Yani, bir yanda herşeyin sahibi aslisi devlet ve öte yanda ona hizmet etmekle yükümlü yurttaşlar (uyruklar diye okunur). Böylesine

bir ayrışma, Cumhuriyetin (büyük C ile) kurucu unsurları arasında yer almaz. Uyruklar devlete tabiyet bağıyla bağlı olduklarından, bir vatandaşlar şirketi olarak Cumhuriyet ortaya çıkmaz, bunun yerine cemaatlerin geometrik yeri olarak devlet çıkar.

Cumhuriyet (gene büyük C ile) cemaatlerle sözleşme yapmaz, bireylerle yapar. Cemaatlerle sözleşme yapan, daha doğrusu onların üzerine gevşek bir örtü atan antik devlettir. Biz bireyi oluşturamadığımız ve oluşturmayı istemediğimiz için, bireysel kimlikler cemaat cenderesi içine hapsolmakta ve her tür bireyselleşme talebi, aslında paradoksal bir biçim olan, cemaatsel kimlik talepleri şeklinde belirmektedir.

Türkiye'nin en önemli çıkmazlarından birini meydana getiren Kürt sorunu, bu cemaat-birey geçimsizliğinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin saatinin ikibine beş kalaya ayarlanabilmesi için, bu sorunun cemaat düzeyinde (Türk-Kürt gibi) değil, birey düzeyinde çözülmesi gerekir. Yoksa eyvah Türkiye'ye!

Yani Cumhuriyet aslına dönerek, bireylerle sözleşme yapmalıdır. Cumhuriyet, vatandaşların bireysel kimlikleriyle asla ilgilenmez, onların Türk, Kürt veya Çerkes olmaları; Müslüman, Hristiyan veya Yahudi olmaları; Sünni veya Alevi olmaları onu hiç, ama hiç ilgilendirmez; tıpkı Fenerbahçeli veya Galatasaraylı olmalarının hiç ilgilendirmediği gibi. Cumhuriyet, kendini meydana getiren bireylere kişisel kimlik de dayatmaz, cumhuriyetlerde bireysel kimlikler tamamen özel alana mensupturlar kamusal alan bunları kaale almaz.

O halde, yurttaşın cumhuriyetle sözleşme belgesi olan kimlik cüzdanlarının değiştirilmeleri gerekir. Kısaca söylersem, bu belge bireylerin yurttaşlık kimliğidir, başka hiçbir kişisel kimlik özelliğini belirtmesi gerekmez. Daha da açıkçası, bireylerin Türkiye Cumhuriyetine aidiyet ve mensubiyetlerinin belgesi, onların dinsel, cinsel veya etnik kimliklerinin dökümü olarak algılanmamalıdır. Sonuç olarak, nüfus kağıdı yalnızca Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığını, doğum tarihini, ana ve baba adını ve cinsiyetini göstermelidir, o kadar! Mevhumu muhalifinden

kolaylıkla çıkartılacağı, ama benim vurgulamakta ısrarlı olduğum üzere, dini, mezhebi, medeni hali gibi haneler iptal edilmelidir. Erkeklerin askerlik durumlarının nüfus kâğıdında yer almasına gerek yoktur.

Bu noktaya ulaşırsak, her tür kimliğin bireysel olduğu yönünde mesafe kazanmış oluruz. Tabii bunun bağlantısında, devlet her tür bireysel kimliğe saygılı olma durumunda olacağından, cemaatlerle yaptığı tüm sözleşmeleri iptal edecektir. Bir tek örnekle yetinmek üzere, ülkemizdeki din ve mezheplerin çeşitliliği olgusu karşısında, belli bir dinsel veya mezhepsel cemaatin yönetiminde olması kaçınılmaz olan Diyanet İşleri Başkanlığının lağvedilerek, dinsel işlerin cemaatlere terki gerekecektir. Böylece, sünni müslüman cemaatiyle, diğer tüm dinsel cemaatlerin aleyhine olmak üzere yaptığı sözleşmeyi bozacaktır. Tekraren; Cumhuriyet cemaatlerle değil, bireylerle sözleşme yapar, onların diğer kimlik özellikleri devleti ilgilendirmez.

Türkiye'de ikibine beş kala, hâlâ cemaatler önde olduğu için, Kürt sorunu giderek gangrenleşmektedir. Bunu önlemenin yolu, onların cemaatçiliklerini kırmaktan geçer, ama bu da tüm cemaatleri kendi özelliklerine ve özerkliklerine terketmek gibi bir önkoşul içermektedir.

Devlet-İktisat

İkibine beş kala, Türkiye hâlâ iktisatsız bir toplumdur ve bu da katıksız bir Osmanlı mirasıdır. İktisat, ulusal hasılanın elde edilmesi ve paylaşılması sürecidir. Bizde, ulusal hasıla devletin sayılmakta ve paylaşım onun tarafından yapılmaktadır. Türkiye'nin dünya saatine gelebilmesi için, paylaşımın iktisadi boyuta gelmesi gerekmektedir, yani herkes üretime yaptığı katkı kadar (veya hemen hemen) pay almalıdır, devlete yakınlığı oranında değil.

Bu bizi gene, defalarca tekrarladığım ana ilkeye getirmektedir. Cumhuriyet cemaatlerle değil, bireylerle sözleşme yapar.

Ama bizde devletin (çoğu kimse için onunla aynı şey olan cumhuriyetin) sahibi asillerin olduğuna inanıldığı için, torbaya önce onlar ellerini daldırmakta, artanı da devlete uzak durmak zorunda kalanlara, sadaka misali dağıtılmaktadır.

Bunu tersine çevirmek ve iktisadi paylaşımı şu ilke doğrultusunda gerçekleştirmek gerekir; herkes imtiyazına göre değil, katkısına göre pay alır. Yani katkısı olan kattığı kadar pay alır, katkısı olmayan almaz.

O halde işçi, eğer verimlilik artışı sağladıysa ücret artışı (reel) ister, tencereler boşaldı diye değil. Boş tencere, kerim devlete, dolayısıyla ekonomik hasılayı istediği gibi paylaştırma yetkisi olan devlete yapılan bir göndermedir ve bu haliyle, bir hak arayışının değil, bir imtiyaz kopartma gayretinin göstergesidir. Keza memur, yün örmeyip veya loto kuponu doldurmayıp, hasılanın artırılmasına katkıda bulunuyorsa ve bu katkısını artırıyorsa, payının çoğaltılması ister vb. Tabii, ordu, adliye, üniversite mensubu olmak da, fazla ücret almanın nedenleri arasında sayılmaz vb. (yani bir garson, bir profesörden fazla para kazanabilir, kazanabilmelidir).

İktisat Türkiye'ye gelebilirse, siyaset de olması gereken şey haline dönüşebilir. Türkiye'de siyaset, ulusal hasılayı paylaştıran mekanizmaları ele geçirme kavgasından ibarettir. Oysa gerçekte, optimum toplumsal dengenin kurulduğu ortaklaşa tartışma ortamı olmak zorundadır.

Türkiye Saatini Nasıl Ayarlayabilir?

İnsana güvenerek, vatandaş kimliğini her tür kimliğin üzerine çıkartacak, cemaatleri totalliklerinden sıyırarak, hiçbir cemaati diğerlerine nazaran üstün görmeyerek ve tabii tarihini doğru okuyarak, onu bir ibra alanı olarak inşa etmeyerek. Türkiye çifte standartlardan da kurtulmalıdır. Örneğin, Bosna'daki hakiki insanlık dramı tabii ki kınanmalıdır, Çeçenistan'daki de; ama eğer bunlar evrensel değerler adına yapılıyorsa, Sudan'da

hristiyanların katledilmeleri de kınanmalıdır, Afganistan'daki iç savaş da.

Türkiye bireyi oluşturmak zorundadır, yoksa cemaatlerin saatinde kalır, yani köhne bir toplumun zamanında...

BATI,
DOĞUDAN KOPUŞ OLARAK DA OKUNABİLİR

Batı; Üç Oda, Salon, Bir de Sandık Odası

Batı'nın üç odası var: Feodalite, Rönesans, Aydınlanma; salonu ise kapitalizm... Eskiden salonu işgâl etmekte olan hristiyanlık, şimdi sandık odasında.

Her ev, tuğla, kireç, çimento, demir vb.'den oluşur. Ama evler birbirlerinden farklıdırlar, planlarından ve daha da önemlisi döşeme biçimlerinden ötürü. O halde, Batı'yı ev benzetmesi içinde, yapı malzemelerinden tanımak mümkün değildir, daha doğrusu, farklılıklarını yakalamanın yolu yapı malzemelerine bakmak değildir.

O halde bu evi dolaşmaya başlayalım ve önce feodalite odasına girelim. Bu evi iyi tanımalıyız. Olur a, belki kiralarız, belki de bir benzerini yapmaya kalkışırız.

Avrupa-merkezci ve doğrusal tarih yanlılarının tüm iddialarına rağmen, feodalite tamamen Batı'ya özgü bir toplumsal-ekonomik formasyondur. Hatta hiç abartma sayılmaması ge-

reken bir önerme içinde, Batı'nın kendine özgü ilk kurumudur, Batı yola bu noktadan itibaren çıkmıştır. Artığın devşirilmesi veya toprak temliki gibi konularda iki alem arasında bulunan veya kurgulanan benzerliklerin, bu gerçeği değiştirme gibi bir işlevleri yoktur.

Feodalite, bir üretim tarzı olmanın ötesinde ve ondan daha öncelikli olarak, bir toplumun bütünsel haritasının adıdır. Bu haritanın engebelerinin incelenmesi halinde ortaya çıkan en çarpıcı görüntü ise, siyasetin ve ekonominin atomize olmuşluğudur. Feodal dönemde, Batı'da siyasal merkez tamamen ortadan silinmiş, iktidar yerel güç odaklarınca ve dar boyutlu özerklikler halinde paylaşılmıştır. Ekonomi de keza, birbirleriyle temasları arızi olan ve temelde kendilerine yeterli birimler halinde örgütlenme durumunda kalmıştır.

Ama feodalitenin en önemli yanı, atomize olan ekonomik ve siyasal güç odaklarının, bu güçlerini devletten değil de, bizzat kendilerinden almalarıdır. İnsanlık tarihinde, bu olgu tek ve emsalsizdir. Geleneksel Doğu'da veya dünyanın Batı Avrupa dışındaki diğer yerlerinde zaman zaman rastlanan merkezkaç hareketleri feodal olarak nitelendirememizi işte bu başat durum sağlamaktadır. Çünkü, Batı Avrupa'nın feodal dönemi hariç, merkezkaç unsurlar iktidarlarını sonuçta, ne kadar zayıflamış olursa olsun, bir merkezi devletten almaktadırlar. Batı'nın bu kendine en özgü yanı, onun ilerideki resminin en belirgin renklerini verecektir. İnsanlar arasındaki tüm siyasal, hukuki veya ekonomik vb. ilişkilerin, kaadiri mutlak bir devletin koyduğu kurallara göre değil de, sözleşme esasına göre yapılır olmasının temelini bu özerklik olgusunda aramak gerekir. Keza, Doğu'nun merkezi devletlerinin birer imtiyaz dağıtma mekanizması olarak kalmalarına karşılık, feodaliteden geçen Batı Avrupa, hem iktidarın kaynağını insanlar arası bir sözleşme teorisine dayandırabilmiş, hem de haklar küresini imtiyazlar küresinin önüne çıkartabilmiştir. Yani bu bağlamda, toplum ve iktisat birer Batı icadıdırlar. Bu noktada, Doğu'da toplum yok mu sorusu sorulabilir. Evet vardır, ama kendinde toplum, kendi

için toplum değil. Keza iktisat da Doğu'da kendinde iktisat olarak kalmıştır. Kendi için toplum ve kendi için iktisat, Batı'nın feodal dönemden itibaren başlayan oluşumları içinde ortaya çıkacaklardır.

Feodalitenin bu kendine özgü temel rengi, Batı'yı bir çeşitlilik alanı haline getirmiştir. Batı Avrupa, feodalitenin tasfiyesinden sonra merkezi iktidarı tekrar kurarken (ama bu kez ulus-devlet biçiminde), bütün bu farklılık ve çeşitliliklerin uyum çabası olarak ortaya çıkacak ve Doğu'yla gene temel bir farklılık içinde olacaktır. Doğu'da merkez, günümüze kadar en sıradan konuya varana kadar, her alandaki resmi görüşünü, tüm kendine bağlı unsurlara dayatan monist ve merkezci bir yapıdayken, Batı çoksesli müzikteki gibi bir armoni olarak şekillenmektedir (zaten bu noktada, Batı müziğinin çokseslilığı yakalamasına karşılık, Doğu müziğinin teksesli kalma nedenleri gündeme getirilebilir).

Hristiyanlık, Düşkün Soylu

Sandık odasına göç etmek zorunda kalan hristiyanlık ise, köken olarak bir Doğu dinidir. Filistin'de doğmuş, önce Doğu'da yayılmıştır (çok uzun bir süre, dilinin Yunanca ve Aramice olması bunun iyi bir kanıtıdır. Bu arada, Arapça da hristiyanlığın dillerinden biridir ve bugün Doğu hristiyanlarının bazıları ilahilerini Arapça söylemekte, dualarını Arapça etmektedirler, bu dili yalnızca İslamiyetin dili sananlara duyurulur). Batı'ya geçmesi hem geç, hem de güç olmuştur. Bu doğulu dinin, hiçbir doğulu geçmişi olmayan halklar arasında ilerlemesi, onu köken biçiminden, doktrininden, felsefesinden gittikçe uzaklaştırmış ve iki kere parçalanmak zorunda bırakılmıştır. Önce ortodoksluk-katoliklik halinde (Yunanlılık, yani doğululuk ile Latinlik, yani Akdeniz'in batısı arasında da diyebilirsiniz), sonra da protestanlığın kuzeyde zafer kazanmasıyla (Akdeniz uygarlığı ile Kuzey uygarlığı arasında veya antikite ile

yeni çağlar arasında da diyebilirsiniz). Bu bölünmeler en göze görünür olanlarıdır. Çok çeşitli boyutlardaki yerelliklerden veya doktrin farklılıklarından kaynaklanan kimi muzaffer, ama çoğu yenik ve ömrünü bir odun yığını üzerinde tamamlayan binlerce sapkın hareketi gündeme getirmenin burada olanağı yoktur.

Aslı doğulu olan hristiyanlık, merkezi, monist ve evrenselcidir. Yani doğuya çok uygun bir yapılanma ve doktriner tavır alış içindedir. Feodal atomizasyon zamanında, birlik düşünün taşıyıcısı ve tüm Batı bilgisinin haznesi olmuştur. Ancak, Batı'nın ulus-devleti inşa etmeye başlamasıyla, merkez ve merkezi olma iddiasını terketmek ve sandık odasına göç etmek zorunda kalmıştır. Bu göç, dinin toplumsal ve siyasal düzlemden bireysel düzleme geri çekilmesine yol açan, insan zihniyetinin dünyevileşmesi, yani laisite veya sekülarizm tarafından izlenince, Batı hristiyanlığının evrensellik düşü, papanın noel nutuklarının bir temasından öteye geçemez hale gelmiştir. Hristiyanlık, Batı'nın oluşumu içinde kısmileştirildiği için, Doğu'dakinin tersine, tamamen bireysel alana gerilemiş, böylece sonuncu doğulu özelliğini de kaybetmiştir.

Rönesans ya da Cemaat Cenderesinin Kırılması

Tarih aslında öyle oluşuyor ve öyle cereyan ediyor olmamakla birlikte, tarihçi ister istemez bazı kurum, birim veya kavramlarının arkeolojisini yapmak zorunda kalmakta ve bunların herbirine bir köken bulmaktadır. Bu açıdan, bireyin kökenini Rönesansta bulmak hem yanlış, hem doğru olmaktadır. Yanlıştır, çünkü insan yeryüzünü adımlamaya başladığından beri bireyler, yani diğerlerinden farklılaşan bireyselleşmiş bireyler olmuştur. Doğrudur, çünkü bir kavram, bundan da doğrusu bir kurum olarak birey, Rönesans'la birlikte belirmeye başlamıştır.

Batı'ya kendine özgü rengini veren en temel unsurlardan biri olan bireyselleşmiş ve bu bireyselliği kurumsallaşmış bire-

yin ortaya çıkabilmesi ve bunun dünya tarihinin emsalsiz olgularından birini oluşturmasının yanı sıra, bugün hemen herkesin peşinden koştuğu Batı değerlerinin kimyasının katalizörü olabilmesi için, cemaatin bu oluşuma geçit verecek kadar gevşemesi, dokusunun seyrelmesi, yıpratılmış olması gerekir. Bu açıdan bakıldığında, birey kimliğinin oluşmasını tevkif eden iki ana cemaat gövdesi, toplumsal-iktisadi ile dinsel olanıdır.

Feodal dönemde en yüksek noktasına çıkan bu iki cemaatsel yapılanmanın, gene Batı Avrupa'ya özgü bir istisnası bulunmaktadır: Soylu. Soylu, servetini ve toplumsal-ekonomik-siyasal konumunu devletin içinde yer almasına borçlu olmayan kişidir ve özgür bireyin ilk taslağıdır. Bu prototip, Batı feodal oluşumları içinde belirmiş ve feodalitenin tasfiye sürecine girmesiyle de, her türden ve tabakadan özgürleşme talebinin atıf noktası haline gelmiştir.

Devletin kuşatıcı varlığının herhangi bir kendiliğindenliğe izin vermediği Doğu'da ise, özgür kişinin atıf noktası olarak soylu ortaya çıkmadığından, bireyselleşme proje olarak belirmemiştir. Daha açık bir ifadeyle, Batı yurttaşı yaratırken Doğulu insan uyruk olarak kalmıştır.

Aydınlanma ya da İlahi Dinden Doğa Dinine

Rönesansın bir cephesi birey olmakla birlikte, diğer cephesi ulus-devlet ve ulusal din olmuştur. Ulus-devletin iktisada yansıması merkantilizm olarak ortaya çıkarken (merkantilizmin de siyasete yansıması ulus-devlet olarak ortaya çıkarken), ulusal din de Reformasyonun bir sonucu, ama aynı zamanda nedeni olarak belirmiştir.

Hristiyanlığın evresellik iddialarını zedeleyen Reformasyon, aslında bir bakıma bu dinin radikal bir eleştirisini gündeme getirdiği için, en azından bu nedenle, Aydınlanmanın yolunu döşeyen işçiler arasında yer almıştır.

Aydınlanma, birçok özelliğinin yanı sıra, Batı'nın kendine

tamamen Batılı bir kimlik oluşturma gayretlerinin nihai aşamasıdır ve bu bağlamın içinde, aslında doğulu bir din olan hristiyanlıkla hesaplaşması gerekmiştir. Bu, hem doğanın yüceltilmesi, hem de laisitenin boyut kazanmasıyla olacaktır.

Böylece Batı, feodal dönemden beri içine girdiği Doğu'dan ayrılma, kopma, sonra da ayrı ve özgün bir kimlik oluşturma macerasını Aydınlanma hareketi içinde, dini de batılılaştırarak tamamlamıştır.

Kapitalizm ya da İktisadın Oluşturulması

Kapitalizm, diğer tüm tanımlarının ötesinde, insanın üretimini artırmak üzere doğaya müdahale etmeyi, doğanın programını kendi çıkarı doğrultusunda değiştirmeyi bilinç düzeyine yükselttiği rejimin adıdır. İnsan, daha önceki üretim tarzlarının hepsinde, üretici faaliyette bulunmakla birlikte, elde ettiklerini doğanın veya tanrıların cömertliği saymıştır. Kendi rolünü bir müdahale olarak değil de, bir yakarma olarak algılamıştır. Bu bilinç içinde, kendini aktör olarak değil, seyirci olarak içselleştirmiştir.

Aydınlanma içinde mayalanmaya başlayan kapitalist zihniyet ise, doğanın cömert değil de, cimri olduğunu ortaya çıkartmış ve onu daha fazla vermeye zorlamanın yollarını aramaya başlamış, yani iktisadı oluşturmuştur.

Batılı kimdir?

Batılılık, artık coğrafi bir belirlenme olmanın çok uzağında. Yukarıda çok kuşbakışı vermeye çalıştığım süreç sonunda ortaya çıkan, demokrasi, laisite, çoğulculuk, farklılıkların ahengi gibi kavramlarla birarada ve onların düzenlediği bir toplumda yaşamak isteyen her bireyselleşmiş birey, dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın, batılıdır.

Bu batılı kimliğin karşısında, özellikle ülkemiz açısından önem arzeden doğulu kimliği savunmak, siyaset klanlarını, himayeciliği, kanaat önderlerini, kapışma ve talan ekonomisini, total dinsel ve siyasal tavırları savunmak demektir.

Batı, Doğu'dan ayrılarak, uzaklaşarak, farklılaşarak Batı oldu, şimdi aynı işi yapma sırası Doğu'da. Yoksa çokça israf, çokça kan ve gözyaşı...

BREZİLYA DİZİLERİ BİLE BİR GÜN BİTER

Devamlılık ya da Tarihin Durması

Bir yazıya sivri bir ifadeyle başlamanın, ne kadar büyük bir riziko oluşturduğunu biliyorum. Okuyucunun büyük bir kesimini, daha baştan olumsuz bir yargılama süreci içine sokmanın tehlikelerini biliyorum. Ama gene de, herşey değişir, değişmeyen hiçbir şey yoktur demekten kendimi alakoyamıyorum. Ve söylediğim her sözü kanıtlamaya çalışma zorunluluğunu kendime yüklediğim için, bu önermenin açılımına girişiyorum.

Herşey değişir, ama farklı hızlarda ve yoğunluklarda. İnsan ömrünü, hatta yüzyılları ve bazen de koskoca dönemleri kapsayan, aşan çok yavaş değişmeler olduğu gibi, kavranabilen en kısa zaman boyutu içinde meydana geleni de vardır ve bunların arasında sonsuz bir basamaklar silsilesi mevcuttur. Fakat biz ölümlüler, genelde çabuk meydana gelen değişmeleri kavrayabilecek zihinsel bir yapılanmaya sahibizdir ve çoğu zaman da bu kavrayabildiğimiz ve "değişme" adını tahsisen verdiği-

miz oluşumların, aslında geriye doğru bir silsile içinde, daha yavaş değişimler tarafından harekete geçirildiklerini pek kavrayamayız.

Hal böyle olunca, çok yavaş değişen, insanların çoğu için bir değişmezlik haline dönüşmektedir. Şeylerin kendilerinde olmayan bu değişmezlik, insan zihninin bir kategorisi olarak belirmektedir. Fazla sayıda örnek içinde boğulmadan, üzerinde yaşadığımız, tüm canlıların vatanı dünyada, dünyanın da yer aldığı güneş sisteminde, güneş sisteminin bir kıyı unsurunu meydana getirdiği galaksimizde ve evrenin kavrayabildiğimiz parçasında meydana gelen, astronomik ve kozmik zaman ve mekân boyutu içindeki değişmeleri gündeme getirmek mümkündür. Veya bize biraz daha yaklaşırsak, insanda meydana gelen fizik, toplumsal veya ekonomik değişimlerin yüzbinlerce veya binlerce yıl alan süreçlerinden söz edilebilir. Dünya beş milyar yaşında, yeryüzünde hayat belireli 2.5 milyar yıl geçti, insan ise 200-300 bin yıldan beri var. İlk devletler, bundan on bin yıl kadar önce kuruldu. Hristiyanlık çıkalı 2000, İslamiyet çıkalı 1400 yıl oldu ve bu gibi örnekleri sonsuza kadar çoğaltmak mümkün. Bunların herbiri çeşitli hızlarda ve çeşitli boyutlarda değişti, değişiyor, değişecek, ama belli bir anda duran kişi, bunların hepsini değişmez şeyler olarak algılamakta, algılamasa bile öyle kabul etmektedir. Bu bir zihinsel kategori olduğu kadar, dilsel bir kategoridir de, çünkü başlangıcına göre az veya çok değişmiş, dolayısıyla kökenden, ilk örnekten, başat konumdan farklılaşmış şeyleri hep aynı kelimeler, aynı terimlerle ifade etmek zorundayız. İşaret edenin aynı kalması, işaret edilenin de aynı kaldığı yanılgısını yaratmaktadır. At arabasına da, otomobile de araba diyen dilimiz, bunların arasında yalnızca arızi bazı benzerlikler bulunduğunu ihmal etmektedir. Dört tekerlek ve oturulacak yerlerden ibaret olan bu benzerlikler, aslında çekici güç gibi çok başat bir noktadaki farklılığı ıskalamakta ve bize de ıskalatmaktadır. Yeni kelimelere, yeni kavramlara, zaman içindeki değişim ve başkalaşımları aktaracak yeni terimlere, kavramsal silsilelere ihtiyacımız var.

Tartışmanın bu noktasında, "değişme" teriminin tek başına pek birşey ifade etmediği, aslolanın devamlılık ve süreklilik olduğu itirazı yapılabilir ve aynı kelimelerle ifade ediyoruz, çünkü işaret edilen bir devamlılıktır denilebilir ve eklenebilir; zaten devamlılık ve süreklilik olmasaydı, kavramlar olmazdı, hepimiz tıpkı ilkel dillerde olduğu gibi, algı ile aktarım arasında sessel bazı işaretler koyar, dili mümkün kılan sürekli kavramlara ulaşamazdık. Bu önerme acaba o kadar da doğru mudur?

Devamlılık ve süreklilik kavramlarının ifadesel içeriklerini açmak gerekmektedir. Devamlılık, bazı şeyler değişse bile, ana gövdenin, belki de görüntünün, dış kabuğun,şeklin aynı kaldığı anlamına gelmektedir. Herkesin çok sevdiği bedensel örneği bir kez daha tekrarlama pahasına, hücrelerin ölüyor ve yenilerinin doğuyor olmasına ve zaman içinde tüm unsurların tamamen değişiyor olmasına karşılık, canlı beden bir devamlılık göstermektedir. Bu şekilde teşhis edilen devamlılığı, başka türden bünyelere doğru genişletmek mümkündür, örneğin insanlar doğar, ölür; onlar tarafından oluşturulan toplumlar devamlılık arzeder. Ben burada da kavramsal bir yetersizlikle karşı karşıya olduğumuzu düşünüyorum. Her bütün, unsurlardan meydana gelir ve bazı nadir istisnalar dışında, bütünün ömrü, unsurlarının ömründen uzun olur. İşte bu süre farklılığı, bütünün unsura nazaran devamlı olduğu yanılgısını doğurmaktadır. Veya başka bir yaklaşımla, devamlılık kelimesine nisbiliği aşan bir anlam yüklenerek, neredeyse ebediyet düzeyine çıkartılmaktadır. Çünkü devamlılık zamanın fonksiyonundan ibarettir. Zaman ise, hareketin varlığı halinde algılanabilen bir akıştır. Maddenin mekân içindeki hareketi zaman boyutu içinde kavranabilmektedir. Zamanın algılanmasından kaynaklanan, sonsuz bölünebilir anların birbirlerine eklenmeleri sonucu zamansal devamlılığın zihnimizde belirmesi, bizi bu devamlılığın her akışın doğasında olduğu inanışına götürmektedir. Oysa süreçler, tıpkı alternatif akımla yanan bir neon lambasının gözün algılayamayacağı bir süre içinde bir yanıp bir sönmesi gibi, kesin-

tilidirler. Bu kesintiyi algılamaktan aciz olan bizler, zamanın devamlılığını şeylerin devamlılığı haline dönüştürmekteyiz. O halde, insanların devamlılıktan anladıkları ile bu kelimenin gerçek işareti arasındaki uyuşmazlık giderilemediği sürece, ideolojik tutumların düşüncemize egemen olmasından kaçınmak mümkün olmayacaktır.

Süreklilik ise, bir dizinin varlığı fikrini içermekte ve gerektirmektedir. Değişim süreci sırasında, bir nitelikten bir başkasına veya bir nicelikten bir diğerine geçilmesi, çoğu zaman belli bir yol alışın ve bazen de bir kaderin zorunlu menzilleri, momentleri, aşamaları olarak kabul edilmektedir. Değişim ile süreklilik burada bağlantı içinde olmakta ve aslında metafizik bir değişmezliğin maddeler evrenindeki oynaşması, titreşimi olarak kavranılmaktadır. Bu noktada da, sürekliliğin zihinsel bir kategori olduğu, çoğu zaman görmezden gelinmektedir. Sürekliliğin gerçekten varolduğu durumlar da vardır. Bu durumda, bizatihi süreklilik ile kategorik sürekliliği ayıracak bir kıstasımızın olması gerekir. Bu da bana göre, bir dizinin başlanıç terimi ile herhangi bir zamansal kesitteki herhangi bir terimi arasında nicelik farklarının ihmal edilebilir olması durumunda, kökten bir nitelik farkının bulunup bulunmaması noktasında ortaya çıkacaktır. Daha açık bir ifadeyle, sürekliliği belirleyecek şey, gerçek bir dizinin varlığıdır. Bir dizinin gerçekliği ise, ilk ve gözlem anındaki sonuncu terimleri arasındaki niteliksel türdeşlik olacaktır. Bu konuda soyut dizilerden örnek verilebilir. Aritmetik bir dizide, dizinin yol alışı, 1, 2, 3... cinsinden olmaktadır. Burada, bir önceki terime aynı nitelikten bir unsur eklenmektedir. Bu unsurun eklenmesi nicelik farkı doğurmakta, ama nitelik farkı doğurmamaktadır. Bu mükemmel bir dizidir. Fakat bir varsayıma dayanmaktadır. Bir bir'in bir başka birle tam türdeş olduğu varsayımına. Oysa, doğada bir diğeriyle tam türdeş olan bir başka bir yoktur. O halde bu mükemmel dizi tamamen zihinsel ve simgesel olarak üretilmiştir. Gerçek dizilerde ise, bu sapmanın boyutlarının daha yüksek olacağını tahmin etmek kolaydır. Öyleyse, dizinin diziliğini, yani sürekliliği nite-

likteki kaymalar belirleyebilir.

Bir başka belâlı kavrama daha gelmiş olduk. Nitelik, neye göre belirlenebilir? İçsel işlevlere, dışsal işlevlere, görünüme, biçime veya başka birşeye göre mi? Bunları tartışmanın cazibesine kapılmadan, niteliği, birşeyi o olarak algılamamıza ve kategorize etmemize olanak veren unsurların belli bir bileşimi diye tanımlarsak, ilk ve sonuncu terimin niteliksel özdeşlikleri, bu bileşim üzerinde düğümlenecektir. Tabii buna bağlı olarak da, bu bileşime giren unsurların kendi nitelikleri ve bileşimdeki nicelikleri üzerinde. Yapısal bir yaklaşımın tuzağına düşmeden, en kalın çizgileri itibariyle ve *a priori* söylenebilecek şey, bu bileşimin formüllerinin değişmez olmadığıdır; fakat bu değişmenin sınırlarının olduğudur.

İşte bu sınırlara ulaşılıp aşılırsa, hem süreklilik bozulmuş olur, hem de devamlılık savunulmaz hale gelir. Bir dizideki belirleyici unsurların, diziyi bozmadan (yani değiştirmeden, başka bir dizi veya dizi-olmayan haline dönüştürmeden) tahammül edebilecekleri değişim katsayısının saptanabilmesi halinde, zamansal değişim fonksiyonunu dizgesel mi, yoksa başka bir türden mi olduğunun saptanması mümkün olabilecektir. Bütün bunları yapabilmek için, her tür değer yargısından, zihinsel çarpıtmalardan arındırımlış, tarafsız terimlere ihtiyacımız olduğu açıktır. Ama ne yazık ki, henüz hiçbir dil, böylesine bir olanak sunmadığı, sunamadığı için, akıl yürütmemizi genel geçer kabuller içinde sürdürmek zorundayız.

Bütün bu söylenenlerden sonra, bir ilk önermeye ulaşmaktayım. Değişenlerine nazaran değişmeyen şeylerin olduğunun ileri sürülmesi, değişmenin sonuçlarının algılanmasındaki zamansal kaymalardan kaynaklanan ve insanın ölümlülüğünün sonucu olan zihinsel bir yanılgıdır. İnsanın ölümlülüğünün, dolayısıyla bireysel deneyin kısıtlılığının palyatifi, ortaklaşa bellek olan tarih olmalıdır. Ama, tarih değişmeyi inceleyen disiplindir. Acaba yolunun üzerinde değişmemeye rastlamakta mıdır?

Tarih ve Değişmeyen

Tarih, gündeliğin terimleriyle iş görmek zorunda ve bilim olma yolundaki uzun soluklu macerasının henüz başlarında. O da, değişmeyi bugüne kadar değişmeze nazaran açıkladı. Çünkü, "tarih değişmeyi inceler" önermesi, zorunlu olarak bir de değişmezler küresi bulunduğu anlamını içermekteydi. Oysa artık anlamaktayız ki, tarih şimdiye kadar, yavaş değişene nazaran hızlı değişeni incelemiş ve kendi alanı (anlaması mı desem) dışında kalanı da, örtülü bir şekilde bir değişmezlik küresi olarak inşa etmiştir. Bunun da nedeni, tarihin şimdiye kadar yalnızca, tekrarlanmayan değişimleri "değişme" olarak kabul etmesidir. Şimdi, tekrarlanan değişimler de tarihin kapısından içeri sızmaktadırlar. Başka bir şekilde söylemeyi denersem, her keresinde aynıymış gibi gözüken, fakat birikimleri değişmeyi meydana getiren tortusal olaylar da, tarihsel çözümlemenin alanına girmektedirler. Bir örnek, bu söylenilenlere açıklık getirebilir. İnsanlık tarihi, ikinci bir Julius Gaius Caesar'ın Roma imparatoru olmak için uğraşırken, Senatus önünde katledilmesine tanık olmayacaktır. Artık bir daha hiçbir zaman, İstanbul bir 29 Mayıs Salı günü, Mehmed adındaki 23 yaşındaki bir Osmanlı padişahı tarafından zaptedilmeyecektir. Ama dalgalar, denizler ve karalar olduğundan beri kıyıları dövmektedirler ve bunlar olduğu sürece döveceklerdir. Rüzgâr esmiştir, esecektir. Volkanlar püskürmüştür, püskürecektir. Tarih, bu ikincileri şimdiye kadar değişme olarak kabul etmedi. Bunlar, kendilerini tekrarlayıp giden, mekanik süreçlerdi. Oysa, yağmurun biraz daha az düşmesi tahıl üretimini, tahıl üretimi insanların sayısını ve kol güçlerini, bu da üretilen mal miktarını, bu da savaşları, ihtilalleri vb. etkileyecek, hatta belirleyecektir. Basit bir örnek olsun diye söylüyorum, tarihte binlerce kere görüldüğü üzere, 1453 yılında Osmanlı egemenliği altındaki topraklarda eğer beş yıldan beri yağmur yağmayıp, doğan kuraklık sonucu büyük bir kıtlık olsaydı, İstanbul'u almak herhalde II. Mehmed'e nasip olmazdı.

Öyleyse, değişimi birikimli bir oluşum olarak kabul etmek ve sonuncu anı, değişimin bizatihi kendi olarak kabul etmemek gerekir. Su 100°C'da kaynar, ama bu ısıya gelebilmesi için önce 99°C'dan (ara marjinal değişimleri ise, kafaları karıştırmamak için gündeme getirmiyorum), ondan da önce 98°C'dan geçmesi gerekir...

Değişmenin birikimli bir süreç olması, bu sürecin hiç değilse bazı kesimlerinin devamlılık veya süreklilik olarak algılanmasına olanak verebilir mi? Bu sorunun cevabı, değişmenin mekanizması ve niteliğinin içinde gizlidir. Herşeyini bildiğimizi varsaydığımız bir değişme süreci içinde, *primum mobile* ile bizim değişmenin kendi olarak algıladığımız sonuncu değişim arasında ve her aşamada illî bir bağ varsa, bu sorunun cevabı evet olur, eğer yoksa hayır olur. Eklemeden geçmemeliyim ki, bazı durumlarda illî bağ da yetmez, amaçsal bağ da bulunması gerekir. Daha gelişkin bir dil beklerken, örneklerin sıcaklığına sığınalım. Oğuzların X. yüzyılda Asya steplerini terkederek, Osmanlı devletinin de kurulmasına ve İstanbul'un alınmasına kadar uzanan maceraları, tipik bir tarihsel değişme sürecidir. Öte yandan, Asya steplerindeki göçebe hayvancılığın, insan tarafından yetiştirilmeyen otlakların işlevinde olması ve iklim koşullarının bu doğrultuda, belli bir yağmur rejimi içinde, stepteki otlak, buna bağlı olarak hayvan, buna bağlı olarak da insan sayısını belirlemesi de artık tarihsel sayılan bir değişmedir. Örneğimizdeki bu iki değişme süreci, birbirine bağlıdır. Daha doğrusu, birincisi ikincisinin işlevindedir. X. yüzyıl Oğuz göçleri, step iklim koşullarının olumsuzluğu sonucu, belli miktarda göçebeyi ve bu, İstanbul'un alınmasına varan yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Oğuzlar için, stepten dışlanmak bir kesintidir. Atlı step göçebeliğinde bir kesinti. Veya başka bir ifadeyle, belli bir devamlılığın sona ermesi, bir yenilgi, başarısızlık. İstanbul ise, bu kesintinin de yol açtığı süreç sonucunda Osmanlıların eline geçmiştir, II. Mehmed'in iradi çabasının sonucu değil (bu çabanın nisbi rolünü inkâr etmiyorum). Bir süreçteki başarısızlık, başka bir sürecin başarısının harekete geçiricisi

olabilmektedir. Öyleyse, değişimi bir kesintiler, yani süreksizlikler, devamlılıklar ve devamsızlıklar manzumesi olarak düşünmek gerekmektedir.

Fetiş Bir Kavram Olarak Değişme

Sıra madalyonun tersine geldi. Süreklilik ve devamlılığın kategorik ve ideolojik içeriklerinin ağır basar tarzda kullanıldığı gibi, değişme de aynı kadere maruz kalmaktadır. Ne kadar vurgularsam vurgulayayım, bir türlü tatmin olamayacağım olguyu tekrarlıyorum. Diller, ne yazık ki tarafsız terim ve kavramlara ulaşamadılar. Bu, değişme kelimesi içinde geçerli. Ancak, bazı terimler için olduğu gibi, değişme tek bir kavramı değil, bir kavramlar ailesini temsil eden, jenerik bir kelimedir. Bu yüzden, aynı anda hem olumlu, hem de olumsuz (kim için, neden, nasıl?) anlamlar içermektedir. Bu olumluluk ve olumsuzluğu da mutlak işaretler olarak kabul etmemek gerekmektedir. Kabaca, aynı anlamın ifade ettiği olgu veya olayın kendisi, aynı anda hem olumlu, hem de olumsuz sayılabilmektedir. Bu da tabii, olumlu ve olumsuz kavramlarının nötr olamamalarından kaynaklanmaktadır. Bu dalgalı sularda yüzmekten vazgeçerek, "değişme" jeneriği altında toplanan ve özele indikçe çok daha muğlak ve değer yargılarına mahkûm hale gelen bazı anlamlara biraz daha yakından bakalım. Bozma, ayarını bozma, tağşiş, dejenere etme, doğasını değiştirme gibi bazı kavramlar olumsuz yöndeki bir değişmeye atıfta bulunmaktadırlar. Ancak bu olumsuzluk, bunun sonuçlarına maruz kalan açısındandır, yoksa sikkeye bakır karıştırarak, değerini düşüren, yani tağşiş eden devletin bundan arbitraj geliri elde etmesi, onun açısından olumludur. Buna karşılık evrim, yenileşme, yenilenme, devrim, ıslahat gibi anlamları içeren bir "olumlu" değişimler ailesi vardır. Yukarıdaki akıl yürütmeyi buna taşımak ve olumlu ile olumsuzu alternatif hale getirmek mümkündür. Bu aile içinde yer alan ilerleme (gerileme) kavramı ise özel bir dikkati haket-

mektedir. İnsanların çoğu, değişmenin yönünün ilerleme yönünde olduğunu düşünmektedir. İnsanı tanrı katına çıkartmaya yönelik bu algılama, insanlık durumunun çözümsüzlüğünün sonucu olarak, karanlıkta ıslık çalmanın bir başka türlüsü olmaktadır. Nihayet, başkalaşım, dönüşüm, tarz farklılaşması, mütasyon, çeşitlenme, yer değiştirme, devrilme, ters yüz olma veya etme, geçiş, ağırlaşma (veya hafifleme) gibi anlamsal odaklardan meydana gelen ve değişmenin negatifliğini veya pozitifliğini tamlamalarla belirten sonuncu bir grup bulunmaktadır.

Bunların ve daha birçok başkalarının üzerinde teker teker durmak ve değişme, değişim kavramının ne kadar girift, genel ve muğlak olduğundan söz etmek cazip olurdu. Fakat benim söylemim değişmenin semantiğine dair değil.

Değişme İdeolojisi, Değişmeme İdeolojisi

Biz, iyi kurulmamış dillerle, yaklaşık olarak anlaşan canlılarız. Birbirimizi, kategorilerimiz doğrultusunda anlıyoruz. Kategorilerimize yüklediğimiz güvenilirlik de, bizim ideolojik konumumuzu hem belirliyor, hem de onun tarafından belirleniyor. Gelenekler savunuluyor, gelenekler elden gidiyor avazeleri yükseliyor, ama hemen hiç kimse, geleneğin de bir değişme sürecinin ürünü olduğunu aklına getirmiyor; her geleneğin bir veya bir çok başkasını yıkarak varolduğunu düşünmüyor. Geleneğin, yavaş değişenin hızlı değişen karşısındaki konumu olduğunu göremiyoruz. Sonuçta, onun da mutlaka değişeceğini içselleştiremiyoruz.

"Eskiye rağbet olsaydı, Bit Pazarı'na nur yağardı" halk deyişinde, bunun tersi apolojinin özetini buluyoruz yeninin hep iyi olduğuna inanıyoruz. Geriye gidişler olabileceğini algılayamıyoruz. Bu noktada ilerleme ideolojinin pençeleri arasından kurtulamıyoruz. Nagazaki ve Hiroşima'ya atılan tek bir bombanın, biranda üç yüz bin kişiyi yok etmesini, bu ideoloji

çerçevesinde ilerleme saydığımızı farketmiyoruz bile, bunun üzerinde düşünmüyoruz bile. Televizyonların karşısında, vahşeti gündelik eğlence olarak seyretmemizi kanıksamış olmamızı da bir ilerleme sayabiliyoruz. Altı milyon musevinin yok olmasına neden olan Holokost'un mimarlarını, zaman içindeki öncellerinden daha ileride görebiliyoruz. Gulaglara, işkence odalarına, kitle katliamlarına aldırmıyor ve bir dönemin tümünü, zaman içinde daha önceki bir dönemden daha ileri sayabiliyoruz. Ayrıştıramıyoruz, doğrusal bir akıl yürütme içinde, bize en yakın olanın en ileride durduğu, en kabasından bir sıralamadan başka birşey göremiyıouz. Bergson'un harika ifadesiyle, bize gelirken geçilen bütün basamakları zorunlu aşamalar sayıyor ve böylece bütün vahşetleri ibra ediyoruz.

Bunda bir çarpıklık var, bir yanlışlık var. Herşeyin değiştiği doğru, ama değişmenin yönü tamamen ideolojik bir yaklaşım. Tarihe bir ilerleme süreci olarak bakılabildiği gibi, bir gerileme süreci olarak da bakılabilmesi, değişmeyi nesnel ölçüler içinde tanımlamaktaki aczimizin net bir gösterimidir.

Yanlış konulan yön işaretlerinin uğruna ölmeyelim, kimse ölmesin...

VATANDAŞLIK OKULU OLARAK YEREL YÖNETİM

Eğer siyasal kurumlar tarihine yakından bakılacak olursa, merkezi devletin istisna, daha doğrusu, tarihin belli bir kesitinin ürünü, yerel yönetimin de neredeyse kural olduğu görülebilir. Fakat 19. yüzyıl tarih anlayışı, gerek idealist, gerekse materyalist kanadıyla, yücelttiği merkezi yönetimi (veya devleti), ulaşılması gereken hedef, çeşitli yerel yönetim deneylerini de, bu hedefe ulaşırken karalanan müsveddeler olarak sunmuştur. Dünyanın büyük bölümü, halen bu paradigmanın geçerliğine iman etmiş bir zihin ikliminde yaşamaktadır.

Yerel Yönetimin ya da Yönetimin Kökeni

Türkçe, bazı kavramları ifade etmekte bizi zorlamaktadır. Bunlardan biri de yönetim kavramıdır. Üzücü ve can sıkıcı bir olgu olarak, dilimizdeki başka birçok kelime gibi, bu da oldukça geniş bir yelpazeyi, nüansları, hatta farkları hiçe sayan bir

şekilde kapsamaktadır. Otomobil yönetmekten devlet yönetimine kadar, aralarında sadece muğlâk bağlantılar olan birçok olgu ve düşünceyi içeren, daha doğrusu, aynı çuvalın içine tıkan bu fiil-kavramın ayrışmasını beklerken, içerdiği anlamlardan yalnızca ikisini gündeme getirmek istiyorum.

Bunlardan birincisi, Batı dillerindeki *administration* kavramının kapsadığı anlamdır. Bu kelime, bu haliyle özel alana ilişkin birçok anlam içeriyor olmakla birlikte, kamusal alanda, yalnızca ortak çıkar doğrultusuda görülen kamusal işlevlerin tümünü ifade etmektedir. Üzerinde duracağım ikinci anlam ise, *regne, realm* kelimesinin taşıdığıdır. Bu ise, bir azınlık veya tek bir kişinin kendi hükmünü kamusal iradenin yerine ikâme etmesine dayalı olup, despotik veya az çok mutlak bir iktidarı ifade etmektedir. Bu aşamada, vurgulamadan geçemeyeceğim bir ayrıntı bireysel iradenin kamusal iradenin yerine ikâme olmasının bir dil pelesengi olduğudur. Çünkü hükümranlıklardan veya kişisel hükümlerden veya saltanatlardan söz ettiğimiz bir yerde, kamusal iradenin oluşmamış olduğu da kendiliğinden anlaşılacak bir olgudur. Kamusal iradenin önce teoride, sonra da pratikte ortaya çıkmasını görmek için en azından sonlarını, bundan da iyisi 16. yüzyılı beklemek gerekecektir.

Türkçemizin yönetim kelimesi bu ayrışmayı ancak tamlamalar halinde verebildiği için, yabancı dillere bu zorunlu başvurudan sonra, yerel yönetimin ortaya çıkış koşullarına dönebilirim. İnsan toplumlarının yerleşme süreci, yani tarımın dünyanın çeşitli yerlerinde belirmesini izleyen yerleşik hayata geçiş, aynı zamanda yönetim olgusunun belirme süreci olarak da okunabilir niteliktedir. Tarımsal yerleşikliği önceleyen göçebe toplayıcı hayat sırasındaki, kandaşlıktan ve kuşak farkından doğan otoriteyi, siyasal bir otorite, dolayısıyla yönetim olarak kabul etmek mümkün olmadığından, öyküyü yerleşik düzen içinde anlatmak gerekmektedir.

Yönetim, ekonomik artığın organizasyonundan kaynaklanmıştır. Göçebe avcılık-toplayıcılık sürecinde, insanlar yiyeceğin peşinde koşmakta, bazı nadir istisnalar dışında, artık meydana

gelmemektedir. Başka bir ifadeyle, böylesine toplumsallıklarda herkes yiyecek elde edilmesi faaliyetine katılmak zorundadır. Bu da, limitte herkesin kendi yiyeceğini sağlaması sonucuna götürmektedir. Toplumsallığın bu yiyecek arama faaliyetine katkısı, organizasyon sağlayarak, faaliyeti kolaylaştırmasından ibarettir. Optimalin çok narin olduğu ve kolaylıkla bozulabildiği bu cins topluluklarda, yönetim tamamen kandaşlık çerçevesinde olup, siyasal nitelik kazanması olanaksızdır. Göçebe avcı-toplayıcı topluluklar, ilke gereği siyasetsiz toplumlar olmuşlardır.

Yerleşik hayat veya başka bir adlandırmayla, bitkilerin ve hayvanların evcilleştirildiği sosyo-ekonomik düzen; üretimin örgütlenmesine, dolayısıyla bir artığın oluşmasına olanak verebilmektedir. Daha açık bir anlatımla, doğrudan üreticinin gerekli emeğini aşan bir üretim söz konusu olabilmektedir. İşte siyaset ve onun hedefi olan yönetim (veya meşrebe göre iktidar), bu noktadan itibaren doğar. Artığın varlığı, üretimden doğrudan üretici olmadığı halde pay alan insanların varlığına izin verir. Bu da, toplumun tabakalaşması karmaşıklaşması ve sonuçta hem tabakalararası ilişkilerin, hem de artığın paylaşımının düzenlenmesi demektir. Bütün bunlar da, kaçınılmaz olarak yönetim sorunsalını doğuracaklardır. Cazibesine rağmen, tabakalaşma konularına girmeksizin, ilk tarımsal toplulukların yönetim sorunsalına yaklaşım tarzlarını çözümlemekle yetinmek daha sükûnet verici bir yol olacaktır. Göçebe kabilelerin, kadın marifetiyle bulunan tarım sonucu yerleşik hale gelmeleriyle, kandaşlık bağları bir geceden ertesi sabaha çözülmemiştir. Ancak, yerleşik hayatın taşınmazlar üzerindeki mülkiyeti gündeme getirmesiyle birlikte, klan ve kabile reisleri bu mülkiyeti kendilerine tahsis etmeye yönelince, yönetimin kandaşlıktan sınıfsallığa doğru yön değiştirmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Böylece, yönetimin temel özelliklerinden biri olan tahakküm olgusu da baş vermeye başlamıştır. En büyük toprak sahibinin köyün reisi haline geldiği bu sürecinde, mülkiyete ulaşamayanlar yavaş yavaş bir bağımlılık ağının içine girmişler,

erkenden ortaya çıkan kölelerle birlikte, yönetilenler veya "siyaset dışılar", yani iktidara giden yol üzerinde dolaşamayanlar grubunu oluşturmuşlardır. Bütün tarımsal toplulukların şafağında ortaya çıkan bu oluşumun ana hattı, tarımsal artığa, bu artığın elde edilme mekânı olan toprak mülkiyeti aracılığıyla el koymak üzere, bir egemenlik ve iktidar ideolojisinin kurulması yönünde olmaktadır. İlk devlet veya Anglo-Saksonların deyimiyle "erken devlet", bu ideolojiyi, egemenliğin tanrılardan kaynaklanması üzerine oturmuştur. Bu metafizik bağlantı, Modern devletin şafağına kadar, başlıca siyasal meşrulaştırma teorisi olarak varlığını koruyacaktır.

Bu durumda, ilk siyasal yönetimlerin (örneğin Mezopotamya'dakiler) dar ölçekli ve oligarşik olduklarını söylemekte sakınca yoktur. Ancak, tarımla birlikte yönetimi de icad eden ilk uygarlıklar (istisnasız hepsi, Mezopotamya, Mısır, Hind ve Çin), kısa bir süre sonra, biraz palazlanan yerel, minik devletlerin fetihçi eğilimleri (başka bir ifadeyle, daha fazla artık peşinde koşma) sonucu, çokça kan pahasına imparatorluklar haline dönüşmüşlerdir. İmparatorluk kelimesinin rastlantı eseri seçilmediğini vurgulamak isterim. Ülkemizde, bilimsel olan veya olmayan tüm düşünce alanlarında, gerçekle örtüşmeyen, tamamen biz özgü hiyerarşiler bulunmaktadır. Bunlardan birine göre, devletler, kent devleti, ulus-devlet ve imparatorluk biçiminde, küçükten büyüğe doğru bir silsile-i meratip halinde sıralanırlar. İmparatorluk, bu anlayışın yandaşlarına göre, en üst devlet biçimidir. Gerçekte ise, bundan daha başka birşeydir. İmparatorluk, hangi dönem sözkonusu olursa olsun, ulus-devletlerin olmadığı, yeşermediği bir coğrafyada, yerel siyasal oluşumların üzerine çekilen bir örtüden ibarettir. Yerel birimlerin iradesinin, birleşme arzu ve istiklerinin sonucu değil, daha fazla maddeye ulaşma iradesine sahip silahlı bir grubun, kan ve gözyaşı pahasına kurduğu, gevşek bir siyasal şebekedir. İmparatorluk ne yönetimi, ne kültürü, ne ekonomiyi, ne de herhangi başka birşeyi birleştirir, birörnekleştirir, merkezileştirir. İmparatorluk ortadan kalktığında, yerel birimlere hiçbir şey ol-

maz, kaldıkları yerden devam ederler. Zaten özellikle antik tarih olmak üzere, tarihin imparatorluk oluşumlarını kaydeden bütün dönemlerinin öğrettiği nokta, imparatorlukların, bazı istisnalar dışında çok kolay yıkılabilirken, yerel siyasal birimlerin günümüze kadar ulaşabilen kalıcı özellikler göstermeleri, asıl belirleyici yönetim biriminin yerel ölçekteki olduğunun en iyi kanıtlarından birini meydana getirmektedir.

İlk tarımsal uygarlıkların coğrafyasında ortaya çıkan imparatorluklar, minik siyasal birimleri çok daha geniş bir birimin bünyesi içinde meczetmekten çok, artığın talanının organizasyonu biçiminde şekillenmişlerdir. Artığın maksimum ölçüde merkezileşmesine yönelik olan imparatorluk organizasyonu, yerel birimlerin birbirlerine duyduklar sevgi ve saygıdan kaynaklanmadığı ve genelde, palazlanan yerel bir oluşumun ülkenin tümüne elkoymak üzere, savaşı siyasetinin başlıca unsuru haline getirmesi veya dış bir unsurun fetihçi faaliyetinden itibaren ortaya çıktığı için, son tahlilde, imparatorluk bünyesi içinde oluşan artığın tamamına el koymaya yönelen bir girişim halinde ortaya çıkmaktadır.

Bu girişimin iki motor gücü bulunmaktadır: ordu ve bürokrasi. Bu iki unsur da, merkezi niteliklerinden ötürü, imparatorluğun başkentinin taşra üzerindeki mutlak egemenliğinin taşeronları olmaktadır. Bürokrasi kaydetmekte, saymakta, tasnif etmekte, bireyleri kollektif bir devlet köleliğinin gayrişahsi unsurları halinde belirlemekte, sonuç olarak, tüm insanları şeyleştirmekte, onları vatandaş veya yurttaş olarak değil de, kul olarak üretmektedir. Ordu ise, silah tekelini eline alarak, merkezi egemen, taşrayı bağımlı bir konumda inşa etmektedir. Böylesine bir örgütlenmede, siyaset, yani ikidar mücadelesi, olabilecek en dar boyutunda güncelleşmekte ve imparator ile son derece yakın çevresiyle sınırlı olmaktadır. Bu cins oluşumlarda, geniş kitlenin siyasal refleksi, isyandan başka birşey olamamaktadır. Bu devlet, kendi için devlettir. Ülke halkıyla hiçbir bağlantısı olmayan, onları temsil etmeyen ve onların üzerine çöken ordu ve bürokrasinin hükmü altındadır ve sadece onlar için va-

rolmaktadır, bu nedenle, iktidarın kaynağına ilişkin meşrulaştırıcı ideoloji ilah olmaktadır. İmparator, tanrının yeryüzündeki gölgesi veya kâhyasıdır.

Yerellik, başka bir yerde, Akdeniz'in Kuzeydoğu ucundaki arızalı bir denizde, Ege bölgesinde ilk zirvesine ulaşacaktır. Kısaca Eski Yunan uygarlığı denilen, ama bu adlandırmadan ötürü birçok yerel farklılık ve zenginliği gizleyen bir oluşumlar manzumesinin mimarları olan, aslında birçok açıdan farklı halklar, erken tarihlerden itibaren, Ege'nin iki yakasında ve adalarda, sonradan *polis* adıyla anılacak olan kent-devletleri oluşturmaya başlamışlardır.

Ege coğrafyasının karadan yana fakir ve denize mahkûm yapısı, bu oluşumların küçük ölçekli, soyutlanmış ve özerk birimler halinde ortaya çıkmalarına yol açmıştır. Tarım, bu alanda da belirleyici niteliğini sürdürmektedir. Çeşitli nedenlerle toprak sahibi haline dönüşmüş kişiler, yanaşmaları ve kölelerinin sayısı ölçüsünde siyasal bir güce sahip olmaktadırlar. Siyasetin belirlenme alanı, *polis*'in merkezidir. Burası, bugün alışık olduğumuz anlamdaki bir kentten daha çok, kırsal kodamanların siyaset arenası olarak ortaya çıkmaktadır. Kır halkının eğitildiği anfi-tiyatro, otoriteye saygının yeniden üretildiği tapınak ve kamusal işlerin görüşüldüğü agora veya başka bir ifadeyle, siyaset meydanı.

Eski Yunan *polis*'i, küçük bir kırsal alanla birlikte tekil bir siyasal birim oluşturan kentsel bir merkezin, kendi siyasetini kendinin üretmesi doğrultusunda örgütlenmiştir. Bu sistemde, Mezopotamya ve benzeri siyasal şişkinliklerin tersine kitlenin tümüne egemen bir merkez bulunmamaktadır. Çok sayıda minik birime bölünmüş olan bu alanın, içten merkezileşmesi hep olanaksız kalmış, ancak Makedonyalı İskender'in kılıcı altında, gene çok büyük ve şişkin bir imparatorluğun alt bir birimi olarak birleşmiştir.

Makedonyalı İskender'in imparatorluğu, tıpkı kurucusu gibi, hızlı yaşamış genç ölmüştür. İskender'in generalleri arasındaki paylaşım savaşları, imparatorluğu, herbiri de merkezi

kaygılarla örgütlenmiş, daha küçük, ama gene de geniş birimler halinde bölmüştür. Helenistik dönem, Doğu imparatorluk geleneğinin Eski Yunan partikülarizmine karşı ilk rövanşıdır. Zaten ileride göreceğimiz üzere, bir kısmı da bizim vatanımız olan Doğu tarihinin kalın çizgilerinden birini, bu merkeziyetçilik-yerellik ikiliği arasındaki gelgitler oluşturmaktadır.

Helenistik siyaset biriminin gene merkezde, bir azınlığın elinde toplanması, yurttaşlar şirketi değil de, kendi için devlet haline yeniden gelmesi, yerel siyasal birimin başka bir alana, Akdeniz'in batısına göç etmesine neden olacak ve bu mücadeleden, önce Orta Çağın feodal siyasal atomizasyonu, sonra da modern yerel yönetim geleneği kaynaklanacaktır.

Roma fütuhatı, Akdeniz havzasının özerklik ve partikülarizm geleneği gelişkin ve köklü birimlerinin üzerine çekilen bir örtü olmuştur. Başka bir ifadeyle, Roma fethi, Akdeniz çevresinde varolan kent-devletler üzerinde üst bir otorite meydana getirmiş, ancak bu irili ufaklı siyasal birimlerin kendi kendilerini yönetmelerine son vererek, tekil bir merkezi idare kuramamıştır. Roma'nın antik dünya üzerinde kurduğu egemenliğin adının *Pax Romana* (Roma Barışı) olması, bu olgunun altını çizer niteliktedir. Yani Roma savaş tekelini eline geçirmiş, bunun bedelini yenik halklara vergi cinsinden ödetmiş, ama siyaseti tekeline alamamıştır. Yerel yönetimlerin ikinci zirvesini de, imparatorluk adını taşımasına rağmen, Roma temsil etmektedir.

Tarihin kaydettiği en geniş şişkinliklerden biri olan Roma'nın, M.S. IV. yüzyılın sonunda ikiye bölünmesi, aslında Doğu parçasının Helenistik dönemden beri hiç kaybetmediği, merkezin yerellik aleyhine yol alış sürecini hızlandırırken; Batı'yı da, ileride feodalite adını alacak olan, maksimum siyasal parçalanma sürecine sokmuştur. Daha doğru bir ifadeyle, bu eğilim varlığı ve sürekliliği, Roma'nın ikiye bölünmesini kaçınılmaz kılmıştır.

Ayrıntılarına girmenin lezzetli olacağı, fakat aynı ölçüde mekân ve zaman tüketeceği gerçeği karşısında, Roma'nın Batısının yaklaşık yedi yüz yıl sürecek, yerele geri çekilme mace-

rasının ekonomik, siyasal, toplumsal nedenlerine giriş bile yapmaktan kaçınıyorum. Barbar müdahalesiyle 476'da siyaseten ortadan kalkan Roma'nın, iktisat, toplum ve uygarlık düzleminde çok daha uzun bir hayata sahip olduğunu bildirmenin yeterli olacağını sanıyorum. Bu uzun hayatın başlıca göstergesi, Batı âlemini bugüne kadar belirlemiş olan yerel yönetimin önceliğidir. Kısa kesmek uğruna birçok şeyi es geçtikten sonra, imparatorluk-yerellik biraradalığının Roma dünyasındaki bu sürekliliğini vurgulamazsam, haksızlık etmiş olurum. Ülkemizde imparatorluk hakkında oluşturulan hamasi edebiyat, hep üstün bir ulusun diğerlerini egemenlik altına alması terimleri içinde düşünmekte ve konuşmaktadır. Oysa, tarihin kaydettiği en kalıcı imparatorluk olan Roma (bugün biz bile Roma hukukundan etkilenmekte değil miyiz?), yerelliği merkezle uyumlaştırabilmesinin sayesinde bu denli kalıcı olabilmiştir. Veya şöyle söyleyeyim, Roma sistemi içinde, bir üst otorite ve uygarlık tarzının diğerlerine, yenik halklara dayatılması değil, bütün yerel zenginliklerin bir manzumesinin, merkezi oluşturmak üzere, sentezlenmeleri söz konusu olmuştur. Hristiyanlık öncesi dönemde bile mütecanis bir Batı uygarlığından söz edilebilmesinin temel nedeni budur. Roma, çeşitlilik içinde birliğin sırrına varabilen ilk sistem olduğu için bugüne kadar ayakta kalabilmiştir. Buna karşılık, tarihin kaydettiği birçok başka imparatorluğun, aynı zamanda bir uygarlık, hatta bir kültür çerçevesi oluşturduğundan söz etmek çok güçtür.

Feodalite ya da Yerelliğin Şiiri

Bazı basmakalıp düşünceler vardır ki, onları değiştirmek, hatta bir miktar kuşkulu hale getirmek mümkünün sınırlarını zorlar. Bu basmakalıp düşüncelerin en köklülerinden biri, Modern Batı'nın Rönesans döneminde ve Antikitenin aynasında oluştuğuna dair olanıdır. Modern Batı'nın Rönesans'ta oluşmaya başladığı doğruysa da, bunun Antikitenin aynasında olduğu

yanlıştır. Rönesans, Antikiteye bir dönüş, onun yeniden keşfi olmanın tamamen tersine, Batı Orta Çağının, yani feodalitenin kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Feodalite, siyaseti ve ekonomiyi mümkün en minimum düzeyinde dengeye getirmiş, her türlü gayrişahsi otorite ilişkisini ortadan kaldırmış, böylece iktidarın kaynağının ilahi olduğu tezini tarışmalı hale getirirken, iktidar(lar)ı ellerinde tutan kişilerin de somut, ele gelir olarak algılanmasına izin vermiştir. Feodalite aynı zamanda, devlet fikrine de yeni bir boyut kazandırmıştır, daha sonra modern devlet teorisinin fermantasyonu sırasında ortaya çıkacak olan sözleşme teorilerinin somut kaynağını meydana getirmiştir. Feodalite, ister özgür-bağımlı, ister özgür-özgür ilişkilerini düzenlesin, bu her seferinde bir sözleşme bağlantısı içinde olmuştur. İnsanların birbirleriyle kendi iradeleri dahilinde sözleşme yaparak kurdukları bu ilişkiler, devletin önceden belirli bir kurallar manzumesi içinde değil de, onu oluşturan bireylerin iradelerinin muhassalası olarak şekilleneceği düşüncesinin kökenini oluşturmuşlardır. Siyasal-ekonomik-toplumsal ilişki ve bağlantıların, feodal dönemde kişiden kişiye kurulması, Orta Çağın ikinci yarısında ortaya çıkan kentsel özerklik hareketinin çehresini de belirlemiştir.

Bir kentin, civar kırsal alanı da kapsayacak şekilde, kendi kendini yönetme iradesi biçiminde beliren ve modelini feodal atomizasyondan alan *commune* hareketinin sonucunda ortaya çıkan kent-devlet tarzının, antik *polis* veya *civitatis*'le hemen hiçbir soy bağlantısı yoktur. Antik yerel yönetimlerin, kırın kente el koymasının sonucu olmalarına karşılık; *commune* hareketiyle beliren beledi yönetim kentin kıra el koymasının mühürlenmesi olmaktadır. Keza antik yerel yönetim toprak sahipliği ile yurttaşlığı bir ve özdeş saymışken, Orta Çağ özerk kenti, yurttaşı hem yaratmış, hem de onu bir kentin tümünden sorumlu bir *homo politicus* olarak inşa etmiştir. Bunun anlamı, Orta Çağ kentinde eşitliğin olduğu değildir. Orta Çağ şehri de sınıf ve tabakalar barındırmaktadır, ancak önemli ve ayırıcı fark, yurttaşın kentin tümüne yönelik bir bilince sahip olmasında ve siyasetin

bağlantısının mensubiyetle olmasındadır. Orta Çağın özerk kenti, tarihte ilk kez bir yurttaşlar şirketi olarak ortaya çıkmakta ve bu anlamda, gene ilk kez cumhuriyeti inşa etmekte veya sözleşmeye dayalı bir otoriteyi kurmaktadır. Yurttaşlık, artık doğrudan doğruya bir kente mensup olmaya dayalı hale gelmiştir.

Modern çağın şafağında 19. yüzyılın ortalarına kadar, çeşitli mânâlarda farklı yoğunluklarda yaşanan bir süreç içinde, ulus-devletin önce bir proje olarak belirmesi, sonra da kuvveden fiile çıkarak, kendini Batı Avrupa'nın giderek daha geniş kesimlerine dayatması, birçok diğer sonucun yanı sıra, kentsel özerkliğin ulusal bütünleşme karşısında gerilemesini doğurmuştur. Fakat, ulus-devlet merkezi olmakla birlikte, bu merkezilik imparatorluklarınkinden farklı bir düzlemde, artığın talanı değil de, ulusal pazarın inşası düzleminde meydana gelmektedir. Böylece, Orta Çağ özerk kentinin yurttaş prototipini, ulus devlete taşımak ve onu bir yurttaşlar şirketi olarak kurgulamak mümkün olabilmiştir. Ulus-devletin merkeziyetçiliği, ulusal ekonominin emirleri doğrultusundadır, yoksa yerel özerklik alanları olabildiğince korunmaktadır. Daha açık olmam herhalde gerekiyor, ulus-devletin üniter ve merkezden siyaset belirleyen karakteri, yerel özerklikleri yokeden bir noktaya kadar çıkmamıştır. Tersine, ekonomik düzlemde bir ve tek olan bir ulusal alan, yerel siyaset ve kültürel odaklarını daha da geliştirmiştir. Bu bir çelişki gibi gözükebilir, ancak modern ulusun hem yerellik, hem de ulusallık düzlemlerinde kurulduğunun bilinci üretilmeden, bunun tartışmasına girmek olanaksızdır. Ünlü Fransız tarihçi Lucien Febvre'in "Fransa, çeşitlilik demektir" sözü, bu oluşumun niteliğini ortaya koymaktadır. Eğer özet olarak söylemek gerekirse, ulus-devlet, imparatorluk oluşumlarının zıddında, yerellikler üzerine çekilen bir örtü olmak yerine, yerellikleri hem koruyan, hem geliştiren ve hem de onların uyumu üzerinde oluşan siyasal bir olgudur. İmparatorluklar yerelliklerin zenginliğini bir uyum arayışı içinde hem evrenselleştirmekte, hem de belli ölçüde sentezlemektedir.

Orta Çağ fermantasyonunun içinde kazandıkları özerkliklerini ulus-devlete terkeden ve bazı deneylerde (örneğin İtalya ve Almanya gibi) terketmek zorunda kalan kentler, ortaya çıkan ulusal çaplı cumhuriyetin birleştirici karakterinin de yardımıyla, ulusallığın kaynağı haline gelmişlerdir. Çünkü yerellik artık ulusallığın alternatifi veya rakibi olmaktan çıkmıştır.

Doğu'ya Gelince

Bizans'ıyla, Osmanlısıyla Doğu, Batı Roma'dan ayrılmakla, kendi kader çizgisi üzerinde ilerlemekten, hareket etmekten başka birşey yapamamış, sonuçta her türlü yerellikle, gücü yettiği, eli erdiği kadar mücadele etmiştir. Doğu, antik imparatorluk geleneğini sürdürmüş, yerelliklerle mücadele ederken, onları durdurmuş, tevkif etmiş, dondurmuştur; her yerel cemaati kendi için bir âlem haline dönüştürmüş, sonuçta ulus-devlet oluşumunun yollarını tıkamıştır. Çünkü yerellikleri bir bütünün ayrılmaz parçaları olarak inşa edecek bir sürecin baş vermesine asla olanak yaratmamış, her türlü yerelliği merkezin alternatifi olarak üretmiştir. Zaten, diğer çok sayıdaki örnek arasında Osmanlı deneyi bunu açıkça göstermektedir. Kuruluşundan çok daha hızlı çökmesi, yerellikleri bir bütün halinde sentezleyememesinin sonucudur, Tanrı'nın Osmanlılara biçtiği kötü bir kader veya Batı komplosunun sonucu değil.

Gene sadece Osmanlıya ilişkin örneklerle yetinecek olursak, bu imparatorluk, tüm kentlerini başkentinin ve dolayısıyla kendinin ihtişamı uğruna iğdiş etmiştir. Herhangi bir özerklik eğilimine izin vermediği gibi, bir kenti ele geçirdğinde, oranın işe yarar unsurlarını başkentine göçerterek, hem Istanbul'u emsalsizliği içinde yeniden üretmiş, hem de söz konusu kenti vasatlığa mahkûm etmiştir. Yerel yönetimin en düşük düzeyde bile yeşermesine asla olanak vermemiş, her türlü yöneticiyi merkezden ve merkezin taşeronu olarak atamıştır. Ayrıca, belli bir yerellik bilincinin oluşmasını engellemek üzere, hiçbir mer-

kez unsurunu aynı yerde uzun bir süre tutmamıştır. Böylece yerellik, Osmanlı sisteminde ancak bir gelenek esareti olarak belirebilmiştir. Herkes kendi türküsüne, kendi kıyafetine, kendi yerel değerlerine sarılmış ve Batı'da ulusallığın garantisi olan yerellikler, bizim coğrafyamızda birleşmenin önündeki engeller halinde dikilmişlerdir. Osmanlı coğrafyasından kırkın üzerinde devletin kopmuş olması, bugün Kafkasların ve Yugoslavya'nın birbirini yiyor olması, Osmanlının yerellikleri dondurma siyasetinin acı sonuçlarıdır.

Bu koşullarda, Osmanlı, modern devleti doğuran Batı'nın tam zıddı olmuştur. Yani vatandaşlık olgu ve bilincinin yer almadığı, ilişkilerin kulluk ve tabiyet terimleriyle belirlendiği, siyasetsiz bir toplum. Siyasetin seçkinlerin işi ve ayrıcalığı olduğu bir toplum.

Cumhuriyet bu mirasın üzerine kuruldu, yerel yönetimlerin tamamı (en başta belediyeler), merkezin taşraya uzanan kolları oldular. Şimdilerde, bu anlayışta büyük bir değişme olduğunun belirtisi yoktur.

Yerel Yönetimin İnşa Edilmesi

Yerel yönetim, ülkemizde inşa edilmeyi beklemektedir. Bunu doğrudan doğruya, insanların kendileri inşa edeceklerdir, eğer öyle yapmazlarsa, merkezin kollarından başka birşeye sahip olamazlar. Ancak bunun böyle olmasının çok sayıda engeli var. 70 yıllık cumhuriyet deneyimize rağmen, hâlâ yurttaşı yaratabildiğimizden söz etmek güç olmaktadır. İnsanlarımızın her tür ve kademedeki yönetimle ilişkileri, ondan birşeyler talep etme yönünde olmaktadır. İnsanlarımız, yerel yönetimlerin kendilerinin vatandaşlık laboratuvarı olduğunun bilincine varamamışlardır. Belediyeler başta olmak üzere, yerel yönetimlerin esas görevi halkın gündelik hayatını kolaylaştırıcı tedbirleri almaktır, ama bunun yanı sıra, bunun bedelinin de gene aynı halka ait olduğunun temrini yapılmalıdır. Halk, büyük kitlesi

itibariyle, bu hizmetleri bir atıfet olarak görmekte, kaynağını masalsı bir servete bağlama eğiliminde bulunmaktadır. Ödev olmadan hak olamayacağının bilincinin üretilmemiş olması, insanlarımızı siyasal bireyler olarak değil de, ana memesi isteyen çocuklar olarak yeniden üretmektedir.

Yerel yönetimlerin, vatandaşlık bilinciyle birlikte inşa edilmesi ulusumuzu, ulus-devletimizi, cumhuriyetimizi pekiştirecek ve bunların gerçek kimliklerini kazanmalarında emsalsiz yardımlarda bulunacaktır...

ATATÜRKÇÜLÜK
YA DA
TÜRK AYDINLANMASI

Masa Da Masaymış Ha

Adam yaşama sevinci içinde
Masaya anahtarlarını koydu
Bakır kâseye çiçekleri koydu
Sütünü yumurtasını koydu
Pencereden gelen ışığı koydu
Bisiklet sesini çıkrık sesini
Ekmeğin havanın yumuşaklığını koydu
Adam masaya
Aklında olup bitenleri koydu
Ne yapmak istiyordu hayatta
İşte onu koydu
Kimi seviyordu kimi sevmiyordu
Üç kere üç dokuz ederdi

Pencere yanındaydı gökyüzü yanında
Uzandı masaya sonsuzu koydu
Bir bira içmek istiyordu kaç gündür
Masaya biranın dökülüşünü koydu
Uykusunu koydu uyanıklığını koydu
Tokluğunu açlığını koydu.

Masa da masaymış ha
Bana mısın demedi bu kadar yüke
Bir iki sallandı durdu
Adam ha babam koyuyordu

Edip Cansever (1954)

Giriş

Tarihi değişmenin aktörleri olarak kahramanları öne çıkartan inanç, gücünü uzun süre korumuştur. Homeros destanlarından Osmanlı vakanüvislerine kadar uzanan geniş bir yelpaze içindeki tarihçi veya edebiyatçılar, bu inancı sürekli beslemişlerdir. 19. yüzyıl tarih anlayışının "büyük adam"a dayalı açıklamaya en fazla itibar eden düşünsel çerçeveyi meydana getirdiği iyi bilinmektedir. Olay anlatıcılık geleneğinin zirvesi olan, değişmeyi oluşturan kahraman soyutlaması, 20. yüzyılla birlikte tersine dönmeye başlamış ve kahramanların tarih tarafından yaratıldığı noktasına ulaşılmıştır. Kısaca ve biraz teknik bir dille söylemek gerekirse, "kahraman" veya "dahi" bağımsız değişkenden, bağımlı değişken haline gelmiştir. Yani açıkçası, Einstein eğer Antikite'de yaşasaydı, izafiyet teorisini ortaya çıkartamazdı. Kahraman tahtından indirilince, buraya önce halk çıkartılmış fakat, tahtın o kadar büyük bir kalabalık tarafından işgâl edilmesinin verdiği pratik rahatsızlık, tarihin değiştirici faktörü olarak birikimli süreçlerin görülmesine giden yolu döşemeye başlamıştır.

Aslında, tarihsel değişmeyi kahramanlar veya dahilerle

açıklamak büyük bir kolaylık ve rahatlık sağlamaktadır. Çünkü insanların ezici çoğunluğu, değişmeye yol açan bir sürecin sonuncu anını, değişmenin bizzat kendi olarak görür ve algılar. Bu durumda, bir sürecin sonuncu hareketini yaparak, eşiği aşan "kahraman" veya sadece sonuncu noktada duran "dahi", bu değişmenin yaratıcısı, dolayısıyla tarihi yapan kişi olarak görülür ve kabul edilir. Daha sonra, tarih anlatısını bu bakış açısı doğrultusunda inşa etmek güç bir iş olmaz Zor olan, kahramanı yaratan tarihi anlamaya çalışmaktır.

Mustafa

1881'de Selanik'te bir çocuk doğdu, peygamberin adlarından birini verdiler. Bu çocuk, 1893'e kadar yalnızca bu adı taşıdı. Oniki yıllık bu süreç, karşımıza üç tarihsel aktörü çıkartmaktadır: bir kronoloji, bir kent ve bir kavramsal çerçeve. Bu kronoloji içinde, Mustafa'nın toprakları üzerinde doğduğu Osmanlı devleti Tunus'u Fransız himayesine, Teselya ile Mora'yı Yunanistan'a terketmek zorunda kalmıştır. Sarışın çocuğun doğduğu yılda meydana gelen bu iki ağır olayın yanı sıra, "Muharrem kararnamesi" ilân edilerek Düyun-u Umumiye kurulmuştur.

Ertesi yıl, İngiliz donanması İskenderiye'yi topa tutmuş ve Mısır'ı işgâl etmeye başlamıştır. 1884'te Rumeli Şarki vilayeti Bulgaristan'la birleşmiştir. 1889'da ise İttihat ve Terakki cemiyeti kurulmuştur. Bu kronolojik aktör, ülkenin geleceğini belirleyecek siyasal ve ekonomik gelişmelerin bu kısa zaman aralığına sıkıştığını, dramatik bir şekilde göstermektedir. İmparatorluğun, fethettiği toprakları terketme süreci aşırı hızlanmıştır. Göç dalgaları, milyonlarca kırgın ve yılgın insanı, elde kalan topraklara yığmaktadır. Çoğunluk göçmen, çoğunluk yılgın, ama kimse öfkeli değil, herkes kaderine boyun eğmiş, bir tek elitler kızgın. İmparatorluk, 1856 Kırım savaşından beri aldığı borçları, ekonomi yönetimi konusunda hiçbir fikri olmadığı

için, artık ödeyemez hale gelmiş, maliye neredeyse tamamen yabancı denetimine geçmiştir. Ve nihayet, Osmanlının sonuncu anlarını belirleyecek olan İttihat ve Terakki tarih sahnesine çıkmıştır.

İkinci unsurumuz Selânik, Osmanlı devletinin İzmir'le birlikte en kozmopolit kentidir (çoğu zaman sanıldığının aksine, İstanbul fazla kozmopolit bir şehir değildir. Kentin gayrimüslim nüfusu, toplam nüfusun neredeyse yarısıysa da, gene de kozmopolit değildir. Antik geleneği uygun biçimde her cemaat kendi "getto"suna hapsedilmiş durumdadır). Tam bir barut fıçısı olan Makedonya'nın başkenti konumunda bulunan ve Akdeniz ticaretinde çok önemli bir yer işgâl eden, aynı zamanda bir endüstri şehri de olan Selanik, Osmanlı devletindeki tüm fikir hareketlerinin adeta odağı idi ve zaten bu niteliğinden ötürü, kısa bir süre sonra İttihat ve Terakki'nin merkezi bu kente taşınacaktır.

Nihayet üçüncü unsur, İslamiyet ile dışavurulan gelenekçilik. Sarı saçlı çocuğun peygamberin adını taşıması, ailesinin bu kozmopolit, karmaşık, karmakarışık ve değişken ortamda, bin yıllık geleneğe yaptığı atfın ve belki de imdat çağrısının göstergesiydi. Bu ad verme, bir imdat çağrısı olarak nitelenebilir, çünkü batılılaşma hareketi Tanzimat fermanıyla birlikte yoğunlaşma, derinleşme ve üstbelirleme noktasına gelmiştir. Geniş halk kesimleri, Osmanlının bu sonuncu müdafaa refleksini, kendilerine karşı bir hareket olarak algılamakta ve geleneklerine, yerelliklerine daha fazla sarılarak, korunmaya çalışmaktadırlar. Mustafa bu üç unsurun etkisini de iliklerine kadar hissedecektir.

Mustafa Kemal

1893'te girdiği askeri rüşdiyede, matematik dersindeki üstün başarısı, adaş hocasının, ona eksiksiz anlamına gelen Kemal adını vermesine neden olmuştur. Matematik karşısındaki ulu-

sal yılgınlığımız hesaba katılınca, Musatfa Kemal'in kahramandan önce, dahi kimliğinin nasıl şekilendirildiği görülmektedir. Bu aynı zamanda, bizim Batı bilimi karşısındaki yılgınlığımızın da bir simgesidir. Mustafa'nın Mustafa Kemal haline gelmesi, onu mitolojinin Prometheus'uyla özdeş kılmaktadır. Ateşi tanrılardan çalarak insanlara armağan eden ve böylece onların uygarlık yolunda ilerleyebilmelerini ve buradan da, Tanrılara ait olan işleri yapabilir hale gelmelerini sağlayan Prometheus, bunu Kafkas dağlarına bağlanmak ve bir kartalın hergün gelerek, karaciğerini yediğini görmekle (karaciğer gece yenilenmektedir) ödeyecektir. Mustafa Kemal de, bizim kendi olanaklarımızla edinmemiz mümkün olmayan Batı bilimini bize getiren kahraman-dahidir ve böylece biz Türklerin de uygarlığa dahil olmalarını sağlamıştır. Herşey yerli yerine böylece oturtulmaktadır.

Kronolojiye bakınca (1893-1916), 1897'de Osmanlı-Yunan savaşı ve Girit'in özerkliği; 1901'de Fransızların Midilli'ye asker çıkartmaları; 1902'de Makedonya ayaklanması; 1908'de Bosna-Hersek'in Avusturya'ya katılması ve Girit'in Yunanistan'la birleşmesi; 1911'de Libya'nın tahliyesini isteyen İtalyan ültimatomu; 1912'de Balkan Savaşı; 1914'te Osmanlı devletinin Birinci Dünya Savaşına girmesi.

Mustafa Kemal de, imparatorluğun bu hızlı geri çekilme sürecine, Şam'dan Trablusgarb'a, Sofya'dan İstanbul'a yayılan bir mekân içinde tanık olmuştur. Bu gerileme süreci, onda "mâkus talih" düşüncesini uyandıracak ve bunu kırmanın yolları üzerinde düşünecektir.

Mustafa Kemal, bu süreç içinde başka kentlerle de tanışacak, Batı'yı Selanik ve Sofya'da, Doğu'yu Şam ve Trablusgarp'da tanıyacak, her ikisinin harman olduğu yer olan İstanbul'da ise, Batı'yı okumaya başlayacaktır. Mustafa Kemal'in Batı'yı okumaya başlaması, birçok Osmanlı aydını gibi, onu da kafasında bir aydınlanma hareketinin zorunlu olduğu düşüncesini yaratacaktır.

Mustafa Kemal Paşa

Mustafa Kemal'in 1916'da başlayıp, Atatürk soyadını aldığı 1934'e kadar süren paşalık kariyerinin ilk yılları, Osmanlı devletinin artık cehennemi bir hıza ulaşan tasfiyesini geciktirmeye uğraşan birkaç aydın ve subayla birlikte, inanılmaz bir koşuşturma içinde geçmiştir. İmparatorluğun kurtarılamayacağının anlaşılması ve I. Dünya Savaşından yenik çıkılması üzerine, Anadolu'nun da işgâl edilmesi, 19 Mayıs 1919'da Samsun'da başlayan ve 29 Ekim 1923'te Ankara'da sona eren ünlü süreci harekete geçirmiştir.

Atatürk

Mustafa Kemal, Cumhuriyetin ilânıyla sonuçlanan Milli Mücadeleden sonra, Türkiye'yi modern bir ülke yapmaya yönelik bir yenileşme programını uygulamaya sokmuştur. Bu programın ayrıntılarına burada girmenin gereği yoktur, çünkü her Türk vatandaşı bunları ezbere bilir. Ancak, Atatürkçülük veya Kemalizm denilen akımın, kaynağını bu programdan aldığını vurgulamak gerekir. Atatürk, bu soyadını 1934'te almıştır. Fakat aslında, bu adın kapsadığı tartışılmaz önderliğini Milli Mücadeleden itibaren sürdürmüştür, 1934'teki olay, zaten gerçekleşmiş bir durumun tescilinden ibaret olarak kalmıştır.

Aslında iki tane Atatürk vardır. Birincisi, ulusal kurtuluş savaşını yürüten askeri ve siyasal önder. Diğeri de, bir ülkeye bir vizyon getirmeye çalışan bir insan.

Atatürkçülük(ler)

Alexis de Tocoueville'in Fransız devrimine ilişkin olarak söylediği, "Hiçbir toplum hazır olmadığı bir devrimi yapamaz"

sözü, Türk toplumu için de geçerlidir. Bu durumda, Atatürk'ün kişiliğinde simgelenen ve "devrimler" adıyla anılan, modernleşmeye yönelik girişimleri bir sürecin başlangıcı değil de, başka bir sürecin ulaştığı yoğunlaşma momenti olarak ele almak gerekmektedir.

Bu süreç, batılılaşma genel başlığı altında toplanan karmaşık bir kabuk değiştirme hareketidir. Kendi içinde ve kendi için bir dünya olan ve bu dünyayı dışa bakmadan, içsel dinamiğiyle ayakta tutabilen Osmanlı sisteminin 16. yüzyıldan itibaren bir tepe noktadan geçerek, yapısını bu zirvede tutmakta aciz kalması, batılılaşma sorunsalının birinci ayağını meydana getirmektedir. Bu sorunsalın ikinci ayağı ise, Batı'nın gene aynı yüzyıldan itibaren kendini genişletme, dünyasallaşma, dünyayı batılılaştırmayı bir zorunluk olarak hissetmesi olgusunun doğrultusunda belirlenmektedir.

Önce bağımsız olan bu iki sürecin, sonradan aynı mecraya girmesi, dünyanın birçok ülke ve bölgesiyle birlikte, Türkiye'nin de, bir dengeyi kaybetmesi karşısında, başka bir dengeye yönelirken, bu Batı modeli ekseninde yer almasına yol açmıştır. Ancak, burada önemle vurgulanması gereken bir farklılık, bir istisna söz konusudur ki, Mustafa Kemal Atatürk'ü mümkün kılacak faktörlerin en önemlilerinden biri olarak kendini her an ortaya koyacaktır. Bu istisna, Batılılaşmanın, dünyanın birçok bölgesi için dıştan gelen bir dayatma, maruz kalınan bir akültürasyon olmasına karşılık, Osmanlı ve sonra da Türkiye için, neredeyse, tamamen içten gelen bir savunma refleksi biçiminde ortaya çıkmıştır. Türk batılılaşmasının, Çin'le paylaştığı bu çok önemli özelliği, onun rengini her aşamada belirleyecektir. Batılılaşma karşısındaki tepki, bu iki ülkede ve sadece bu ikisinde, dışa karşı değil de, Batıcı elitlere karşı açık edilecektir.

Batı'dan kaynaklanan, ama şiddetle benimsenen başka bir denge modeline geçiş çabası, bir elyordamı süreci içinde yürütülmüş, halktan gelen maddi ve Aydınlanma hareketinden gelen felsefi taleplere dayanmamıştır. Çünkü, halk, Osmanlı sisteminde hiçbir zaman siyasetin bir unsuru olmamıştır. Halk

bu sistemde kaale alınan bir unsur olmayıp, kelimenin tam anlamında yönetilen grup olarak kalmıştır. Felsefi talebin olmamasının nedeni ise, Osmanlı toplumunun tam anlamıyla felsefesiz bir toplum olmasıdır. Bütün bilginin nakli olduğu bu yapılanma içinde, Batı Avrupa'da yaşanan türden bir felsefi yoğurmanın izine bile rastlanmamıştır. Bu iki mirasın yokluğu, yani halkın siyasetin aktörü olmaması ve felsefesizlik, bütün yenileşme ve değişme taleplerinin *a fortiori* tepeden gelmesine yol açacaktır. Bu nedenle, Türk batılılaşmasının halktan kopuk olduğu iddiaları havada kalmaktadır, çünkü istenilseydi bile böyle bir bağlantı kurulamazdı.

Böylece, bütün batılılaşmalar gibi, Osmanlı (sonradan Türkiye) batılılaşması, olabilecek en pragmatik boyutunda tecelli etmiştir. Atatürk, Osmanlı devletinin zorunlu, kaçınılmaz tasfiyesinin travmasını, zaten varolan kabuk değiştirmeyi yeni bir paradigmanın içine oturtarak gidermeye uğraşmıştır. Büyüklüğünün tabanı bana göre, bu noktada ortaya çıkmaktadır. Atatürk, yenileşme, batılılaşma hareketine bir taban vermeye uğraşmıştır. Yani halkı oluşturmaya girişmiştir, olmayan halkı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlıdan köken farklılığına dayalı yeni bir söylem, bu travmanın atlatılması için gerekliydi. Suç tarihe bırakılmakta, yenilgi başka bir alemin hanesine yazılmakta, genç devlet yola bir *tabula rasa*'dan çıkmaktaydı. Bu söylem, aynı zamanda onun meşruiyetinin tabanını da sağlamaktaydı. Söylem düzlemindeki bu arınma, gerçekle bağdaşmamış ve tarihin önlenemez sürekliliği ile varsayım düzeyindeki kopuş, yeni bir travma yaratmıştır.

Atatürkçülükler, bu travmanın ortaya çıktığı kırılma hattı boyunca vücut bulacaklardır. Bunlara resmi tezler adını vermek adet olmuştur. Atatürk'ün bizzat kendinin Türkiye'ye biçtiği program, ana gövdesi itibariyle, Aydınlanma düşüncesinin genel çerçevesi içinde yer almaktadır. Ancak temel bir farklılıkla birlikte. Batı'da Aydınlanma, burjuvazinin Rönesans'tan sonraki ikinci kapsamlı bahar temizliği olmuştur. Oysa Türkiye'de, Atatürk devrimleri adını alan hareket, Aydınlanma paralelinde

olmakla birlikte, Rönesans tabanına dayanmadığı ve burjuvazi olmadığı için, resmi devlet doktrini biçiminde ortaya çıkmak zorunda kalmıştır. Daha açık bir ifadeyle, Cumhuriyet'in ilk "aydınlanma" hareketi, "halk için, halka rağmen" olmak zorunda kalmıştır.

Batı Aydınlanma hareketinin, bir önceki toplumsal paradigmayla bir kopuş oluşturması ve kapsamlı bir dünya vizyonu getirmesi söz konusu olmuştur. Rönesans'tan itibaren dünyevi açıklamalara yönelen Batı düşüncesi, Aydınlanma döneminde, bu dünyayı artık tamamen dünyevi terimlerle açıklamaya yönelmiş ve doğa etrafında odaklanan zihinsel bir kategorileştirmeyi inşa etmiştir. Bu kategorileştirme, her anı itibariyle, Rönesans'ın keşfettiği bizatihilik olan bireye dayanmaktadır. Açıkçası, birey olmazsa aydınlanma da olmazdı.

Türk Aydınlanması ise, toplumsal ve ekonomik koşulların dayatması sonucu, bir iç tepkiden itibaren ortaya çıkmamış, asker-sivil bir elitin batılılaşma iradesinin sonucu olarak, tepeden belirlenmiştir ve tabii bu durumda bireye dayanması hiçbir zaman söz konusu olmamıştır. Bu hareketin düşünsel fermantasyonu da yüzlerce yıla dayanma, yüzlerce yılın içinde doğrulmuş olma olanağından yoksun olduğu için, yapay kopuş noktaları oluşturulmak zorunda kalınmıştır. Bunlardan en önemlisi ve en dramatik olanı, Cumhuriyete bir "eski rejim" yaratma çabası sonucu oluşturulan, Osmanlı-Yeni Türk devleti zıtlığı olmuştur. Hayatı hissediş düzleminde böylesine bir eşiği algılayamayan geniş kitle, eski-yeni zıtlığından çok, elit-halk zıtlığını algılamış ve bu ilişkiyi çatışma olarak değil de, travma olarak yaşamıştır. Ama bu travma halkı inşa edecektir (27 Mart seçimleri bunun iyi bir göstergesidir). Bu travmanın kaçınılmaz sonucu olarak, mevcut rejime yönelik eleştirilerin veya memnuniyetsizliklerin atıf noktası olarak, idealize edilen eski rejim öne çıkmaktadır.

Bunun böyle olmasında şaşılacak bir yan yoktur. Türk aydınlanması, dilden dine, kıyafetten eğlenceye, müzikten resme kadar o denli total bir paradigmatik çerçeve halinde ortaya

çıkmıştır ki, ona yönelik en küçük ve mütevazi itirazın bile, kendine atıf noktası olarak başka bir totaliteyi benimsemesi gerekmiştir.

Türk aydınlanmasının kendini kanıtlama süreci içinde, kendi zıddına oturttuğu Türk "*ancien régime*"i, kendi özgül ve hakiki varoluşu içinde hiç de total olmamıştır (bu başka bir yazının konusudur, burada işaret etmekle yetiniyorum), ancak total paradigmanın karşısında bir antitez rolü oynayabilmesi için, o da totalleştirilmiştir. Bu durumda yeniden okunan tarih (çoğu zaman da yeniden yazılan), *de facto* sahip olmadığı bir bütünsellik ve *ratio* içinde, karşıt bir resmi tez halinde inşa edilmiştir.

Türkiye'nin yakın tarihi, aydınlanma yanlısı resmi tezlerle, idealleştirilmiş geçmiş yanlısı resmi tezlerin çarpışması biçiminde geçmiştir. Düşünce faaliyetlerimizin bu başat iki odağı, birbirleriyle tamamen ilgisiz vizyonların aynı çerçeveler içinde düşünülebilmesine yol açmıştır. Örneğin, sosyalizm veya sosyal demokrasi Atatürkçülük sayılabilmiştir.

Son Söz

İki ana resmi tezin çerçevesinde eksenlenmek zorunda kalan tüm fikir akımları, resmi tezlerin damgasını az çok yemekte ve bu yüzden ülkemizde ortak zeminler, asgari müşterekler ancak nadiren kurulabilmektedir. Bu konudaki en çarpıcı örnek laikliğin Attürkçülük bağlamı içine yerleştirilmiş olmasının, karşı tarafın da laikliğin zıddında yer tutmasına neden olmasıdır. Oysa, laiklik herşeyden önce din kesiminin yararınadır, çünkü laklik dinin totalite olarak korunmasına olanak verir, aksi durumda, siyaset olarak kısmileşecek ve din olma niteliğini kaybedecektir. Bu örnekten hareketle, Türkiye'de her konuda paralel iki bakış açısının olması, insanların en basit konularda bile taraf tutmalarına yol açmaktadır. Örneğin kıyafet iki paralel çizgide yol almaktadır. Baş örtüsü konusunda verilen mey-

dan savaşları bunun tipik göstergesidir. Bu paralel zıtlığı, müzik, edebiyat, hatta eve girerken ayakkabı çıkartma gibi son derece sıradan konularda bile bulmak çok basit bir iştir.

Ülkemizde, fikirler ne olursa olsun mutlaka iki ana kamptan birine mensup olarak ifade edilebilmeleri, Atatürkçülükleri mantar gibi çoğaltmakta, uzlaşmaz söylemler aynı bütünün içinde yer almaktadır. Tabii bu durum, öteki kamp için de aynen vakidir.

Resmî tezlerin, ayrışarak resmiyetten çıkma zamanları artık herhalde geldi.

SİYASET BİZATİHİ MİZAHTIR

Siyaset ile mizah kavramlarının birarada, üstelik neredeyse eşdeğerliymişler gibi kullanılması, insanlarımızın çoğunu öfke bunalımlarına sürükleyebilir, ama bu öfkenin gülünç olmayacağını kim garanti edebilir.

Siyaset nedir sorusuna, biri teorik ve ideal düzlemde olan, diğeri de mevcut durumdan hareket eden iki cevap verilebilir. Birinci yolun seçimi bizi ütopyaya götürür, çünkü her ideal siyaset tanımlaması, aslında olmayacağa talip olmak demektir. Eğer ikinci yolda ilerlemeye karar verirsek, mizah karşımıza sık sık çıkacaktır.

Siyaset olgusunu açıklamaya çalışan çoğu söylem, "insanların toplum halinde yaşamaya başlamalarından beri" diye lâfa başlar ve böylece mizahi unsuru devreye sokmuş olur. Çünkü insan varolduğu ilk andan itibaren toplum halinde yaşamıştır ve siyaset, onun toplum haline gelme iradesinin sonucu olarak değil de, toplumun varlığını sürdürebilme koşulu olarak ortaya çıkmıştır. Siyasetin toplumu kuran bir eylem olarak tanımlana-

gelmesi, tüm gerçekleri örtme tehlikesini taşımaktadır. Eger siyaset, toplumu kuran irade olarak kabul edilirse, insanların toplumsuz, dolayısıyla siyasetsiz bir aşamalarının olduğu kabul edilmek zorundadır. Bu durumda bu aşama, insanın kötülüklerinin tümünün defedildiği bir çöplük olarak görülecek ve siyaset sırf bu nedenden ötürü yüce ve arınmış bir eylem olarak ibra edilecektir.

Oysa siyaset gerçekte, toplumun tümünün değil, bireylerin veya cemaatlerin çıkarları doğrultusunda yapılır. Yani, bütüne karşı kısmiliğin dayatılma kavgasıdır. Benim veya "biz"in çıkarının hepimizin çıkarından üstün olduğu varsayımına dayanır. Başka bir ifadeyle, herkesin en yüksek mutluluğu yönünde bir çaba olamaz, ancak ütopya olur veya gene başka bir anlatımla, optimal bir toplum refahı olmaz, maksimum bireysel veya cemaatsel refahlar olur, siyaseti de mümkün kılan budur.

Ama bütüne dayatılmak istenilen bu kısmilik, kendini, ideal, olması gereken, başka türlüsü olanaksız biçiminde sergiler. Özü itibariyle bir egemelik mücadelesi olan siyaset, başkalarının mutluluğu için yapılan bir fedakârlık, peygamberane bir eylem olarak sunulur, eğer benzetme yanlış kaçmazsa, biraz sonra kurban edeceği koyunu seven insanın durumudur.

Mizah ise, çelişkilerin saklanılmak istenirken açığa çıkmalarından başka birşey olmadığına göre, siyaset bizatihi mizahtır.

Mizahtır, çünkü total söylemlerin arkasından, her seferinde kısmi duruşlar sırıtır. Kendi ahlâk anlayışını tüm topluma dayatmak isteyen kişi, bu ahlâkın da, diğer tüm ahlâklar gibi, kısmi, tarihsel, öyleyse geçici, koşullara bağlı olduğunu aklına bile getirmeden, onu evrensel ve değişmez olarak sunar. Örneğin, çıplaklığın ahlâksızlık olduğunu söyleyen böylesine bir kimseye, cinsel ilişkinin giyinik olarak nasıl gerçekleşeceği sorulduğunda, o yeni bir ahlâksızlık teşhis edecektir, ama aslında söylemindeki çelişki dolayısıyla komik unsuru ortaya çıkmış olacaktır. Ahlâkın doğayı şekillendiremeyeceği, ancak toplumun bazı duruşlarını aktardığını içselleştirememiş "ahlâklılar",

ahlâkı bizatihi bir amaç haline getirirlerken, doğanın emredici-liği de orada durduğundan, içinden çıkılmaz bir komedinin içine sürüklenmektedirler.

"Siyasetçi" nitelemesi ve hele bizimki gibi ülkelerde, bunun bir meslek olduğuna neredeyse insanların tümü tarafından iman edilmesi, spontane bir güldürüden başka ne olabilir? Siyaseti bir meslek, dolayısıyla öğrenilen, edinilen, temrin edilen, çıraklığından geçilen bir beceri saymak; onu, ancak becerebilenlerin tekelinde bir uzmanlık alanı saymak, siyasetsiz bir topluluğa olduğu kadar, gülünç bir yaşama tarzına ve bilgisine de delalet eder.

Siyaset, doğası gereği, ancak herkes tarafından yapılırsa varolabilir. Başka bir ifadeyle, herkesin toplum içindeki yerini belirleme seansları halinde varolabilir. Bu durumda, herkesi her zaman hem kapsayan, hem ilgilendiren, hem de kapsamak ve ilgilendirmek zorunda olan siyaset, "siyasetçilerin mesleği" olarak algılandığında, diğerleri insanı insan yapan temel işaretlerinin birinden vazgeçtiklerini farketmemektedirler. Siyaset insanı insan yapan başlıca eylem olduğuna göre (Aristoteles'in **zoon politicon**'u), "siyasetçi" nitelemesinin, "biz hayvanız" demek olduğunun farkına varılmaması traji-komiktir.

Madalyonun tersi de var, "siyasetçi" nitelemesini bir meslek ünvanı olarak gururla taşıyan kişi de, diğerlerinin yer almadığı bir eylemde, yalnızca "çoban" olduğunu farketmemektedir. Böylece, Don Quijote'nin değirmenlere saldırmasına gülen "siyasetçiler"in varlığı bizatihi gülünç olmaktadır. İnsan kendine güler mi? Veya, Don Quijote'nin değirmenlere saldırırken hiç olmazsa bir amacı vardı. Ya siyaseti lüks bir çobanlık olarak yapanların?

Tabii bu arada, siyaset ile bürokratik yönetimin birbirlerine karıştırılması da mizah unsurunu vurgulu hale getirmektedir. Bakanların uhdelerindeki bürokrasi parçasını yönetmeleri (yönetememeleri) siyaset sayılınca, kahve akildanelerinin "ben başbakan olsam" epiloglu nutukları da, ikincil veya popüler veya halka ait siyaset sayılabilmektedir. Bu noktada vurgulama-

dan geçilmemesi gereken bir nokta da, bürokrasi yönetiminin siyaset olarak kabulü halinde, futbol antrenörlerinin veya otobüs şoförlerinin de neden siyasetçi sayılmadıklarının merak uyandırdığıdır.

Siyaset, onun adına veya daha doğrusu, "bu meslek erbabı"nın işini yaparken zorunlu bir aşama saydığı "nutuk" sürecinde, en renkli görüntülerine kavuşmaktadır.

Nutuk, mizah-olarak-siyaset'in hem ritüeli, hem de **catharsis**'idir. Dıştan bakan ve bakmasını bilen için de, komik unsurunun **climax**'ıdır.

Nutuk, tam bir ayin formunda cereyan eder. Töreni hazırlayan minör rahipler (bizim siyaset dilimizde, miting organizatörleri ve seslendirme düzenini kuranlar), ayinsel dans ve şarkı unsurları (dansöz ve türkücüler), kurban törenleri (üzerinden atlanılan zavallı hayvanlar) ve nihayet **pontifex maximus**, yani başrahip veya asıl konuşmacı. Sonunda ayini tamamlayan ikinci kurban töreni, yani kurban verme eylemlerinin ideal ve ilksel içeriğine uygun olarak, korkulan hasmın simgesel olarak katledilmesi (veya bizim terminoloji içinde, rakibin yere çalınması). Dışarıdan bakıldığında, siyaset adı altında sunulan nutuk eylemi, aslında tipik ve ilkel bir kurban törenidir.

Nutuk, daha düşük dereceden ayinlerin de vazgeçilmez bir ögesidir: Meclis oturumları, komisyon toplantıları, parti meclisleri, kahve toplantıları gibi. Bu cins ayinlere, katılanlar, bu geleneksel ritüele sıkıntı ve sabırsızlık içinde maruz kalırlar, çünkü nutuk gerçekte hiçbir işe yaramaz, herşey kapalı kapıların ardında çoktan kotarılmıştır bile. Buradaki küçük yanlışımı düzeltirsem, nutuk aslında bir işe yarar, kapalı kapılar ardında kotarılanların, kapalı kapılar ardında kotarılmadığı yanılsamasını yaratmaya yarar.

Siyasetin en gülünç yanlarından birini "seçim" meydana getirir. Vitrinsel açıdan seçim, yapılması zorunlu bazı kamu görevlerine talip olanlar arasından en uygununu bulmaktır. Gerçekte ise, kamusal kaynakların denetimini ele geçirme kavgasıdır. Sadece seçim zamalarında "vatandaş" haline gelen, yani

kamusal kaynaklar üzerindeki yetkisini devredebilme hakkına sahip seçmenler (diğer zamanlar sürüden ibarettirler), bir bakıma cellatlarını seçmektedirler. Celladın seçimli olması iyi bir kara mizah örneğidir.

Oy verme ise, sanki vatandaşların serbest iradelerinin tecellisiymiş gibi sunulur, ama aslında insanların kendi yanlışlarını başkalarında da görmeleri veya bunların başkaları tarafından daha iyi ifade edildiğini görmeleri sonucu onu doğru kaymalarından kaynaklanan bir yanılsamanın kayda geçmesinden ibarettir. Böylece seçim kazanmak demek, o partinin yanlışlarını paylaşanların, kendi yanlışlarıyla özdeşleştirenlerin en kalabalık seçmen grubunu oluşturması demektir. Buraya kadar zaten yeterince gülünç olan tablo, en büyük kalabalık tarafından paylaşılan yanlışlar bütününün "doğru" ilân edilerek, daha az kişinin itibarına mazhar olan yanlışların da "yanlış" kampına atılmasıdır. Olaya bu açıdan bakınca, seçim, "doğru yanlışlar" ise "yanlış yanlışlar" arasında yapılan bir ayırma işlemi olmaktadır. Tabii iş bu kadarla kalmamaktadır. Siyasetin ideal çerçevesi içinde, optimal bir toplumun yapısına ilişkin tartışmalardan ibaret olması, mizah halindeki siyasette, bir egemenlik mücadelesine dönüşmektedir. Tıpkı vahşi doğada, canlıların hayat sahalarını belirlemek ve bu alanı tekelci bir şekilde korumak için, sınırlara çeşitli işaretler koymaları gibi (örneğin köpeklerin bu sınırı gaytalarıyla belirlemelerinde olduğu gibi), siyasal partiler de tekelci egemenlik sahalarını belirlemek üzere çeşitli işaretler kullanırlar. Bunların başında parti amblemleri gelir. Bu amblemler, hem ancak işaretlerden uyarı alabilenlere "doğru yanlışı" belirtmenin aracıdır, hem de egemenlik alanının sınırlarını tayin eden unsurdur. Bunun yanı sıra, her kısmiliğin (her parti doğası gereği kısmidir) totaliteye soyunması ve diğerlerini inkâr etmesi, hatta bazı durumlarda tenkile yönelmesi de traji-komiktir.

Siyasete eşlik eden yan iş alanları da güçlü mizahi unsurlar içermektedirler. Örneğin, bürokrasi ve ünvanları. Bürokrasi, siyasetin en büyük avlanma alanıdır, bu yüzden sınır belirleyen

işaretler bu alanda yoğunlaşmaktadır. Çünkü bürokrasi, kamusal kaynakların talanının gerçekleştirildiği zemindir. Ulusal hasılaya hemen hiçbir katkısı olmayan milyonlarca kişinin yığıldığı bu kesimde, payları belirleyen en temel öge ünvandır. Müsteşardan başlayıp, memur adayı veya hizmetliye kadar inen yüzlerce basamaktan herbiri, ünvanı taşıyanın ücret ve ayrıcalıklarını belirler, örneğin, oturulan koltuk duvarı çizmesin diye konulan duvar panosu, bu basamaklardan aşağı inildikçe küçülür ve fakirleşir, altlarda bütün bütüne kaybolur. Yani, müsteşarın duvarı koltuğuyla çizme olasılığı genel müdürünkinden fazladır ve düz memur, çok dikkatli olduğu için duvarı çizmez.

Keza, bürokrasi ritüeli, siyaset ritüelinin paralelindedir. Hitaplar, hitap edilenin ünvanlarının kalabalıklığı doğrultusunda incelir, kibarlaşır. Bunun tersi de doğrudur: yukarı ile aşağı arasındaki mesafe ne kadar açılırsa, kabalık ve terbiyesizlik katsayısı da o kadar artar.

Ama bütün bunların ötesinde, siyaseti mizahın ta kendisi haline getiren olgu, bizimki gibi ülkelerde bu faaliyetin neredeyse dinsel bir kisveye büründürülmesidir. Paylaşım ekonomik düzlemde gerçekleşmediği, yani hiçkimse katkısı oranında pay almadığı için, "siyaset" aracılığıyla mama dağıtıcı hale gelenler, antik dinlerin yüzlerce memeli Kibele'si gibi görülür, bunlara tapılır. Mizah işte burada zirveye çıkmaktadır: seçimli tanrılar.

KİMLİK: BİR TASNİF SORUNU

Sözlüklerin Söyledikleri

Osmanlıcanın hüviyet kelimesi oldukça yakın tarihlerde "uydurulmuş"tur. ve tamamen bize özgüdür, Arap ve Fars dillerinde böyle bir terim yoktur. Kelime, Arapçanın *hüve* (o anlamına gelir) şahıs zamirinden türetilmiştir. İlk anlamı kök ve niteliktir, daha sonra özbenlik, kişilik anlamları yüklenerek, nihayet arılaşma akımıyla kimlik olarak, iççeviriden geçmiştir.

Kimlik kelimesinin kökü olan kim ise, soru yanı ağır basan bir zamirdir ve bu niteliğinden ötürü belirsizlik niteliği öne çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, bu soru kişinin kendine değil, ortaya sorulan bir soru olmaktadır. Başka bir ifadeyle, bizim hissediş düzeyimizde, kimlik, başkaları (veya cemaat) tarafından belirlenen bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

Batı dillerine gelince, esas olarak *identité (identity)* kelimesi kullanılmaktadır. Bu terim, aşağı Latincenin "aynı" anlamına gelen *identitas* kelimesinden gelmektedir (kelimenin kökü, eski

Latincenin *idem*'idir: aynı).

Bu kökten türeyen başlıca kelimeler ise şunlardır: 1) *identique:* a) ayrı ayrı farkedilebilir olmalarına rağmen, birbirlerinin tamamen aynı nesne ve varlıklar, b) zaman içindeki değişikliklere rağmen aynı kalan, özdeş, benzer, aynı. 2) *identifier:* a) başka bir şeyle aynı, özdeş olduğu sonucuna varmak, iki şeyi birbirine karıştırmak, b) tanımak, c) belli bir cemaate ait saymak, d) kendini ...'ye ait saymak, e) tanımak, ne olduğunu anlamak, ile özdeşleştirmek, özdeş kılmak. Ve nihayet bizim Türkçede kimlik veya hüviyet kelimesiyle karşıladığımız 3) *identité*: a) aynılık, b) özdeşlik, c) birlik, bir olma hali, d) insanda süreklilik gösteren şey, e) eşlik, benzerlik.

Bu durumda, Türkçedeki kimlik veya hüviyet kelimesinin anlamsal içeriğinin hiç de açık olmadığı, bu alanda da başka dillerin yardımını gerektirdiği görülmektedir. O zaman, kimlik olgusunun benzerliklerden itibaren inşa edilme zorunluğu kendini dayatmaktadır.

Bir insanı, diğer bir takım canlılarla benzer veya daha da ileri giderek, özdeş kılan unsurlar bir tasnifi haketmektedirler.

Neye Göre Kimlik?

En genelinden başlarsak, ilk kimlik unsuru (tabii kimlik kelimesini, benzerlik özdeşlik olarak okumanız halinde, kök olarak da okursanız aynı şey olacaktır) hayat karşısında ortaya çıkmaktadır. Maddenin şekillenişi açısından, canlı veya cansız olunmaktan başka çare yoktur. Kimlik sorunlarıyla uğraşmaya aday kişi(ler) ancak bir canlı olabileceğine göre, onun ilk kimliğinin (esas kökünün ve bu bağlamda esas kimliğinin) "canlı" olmak olduğunu keşfederiz çünkü canlı olmadan daha alt kimliklerin hiçbirine sahip olmasına olanak yoktur. Kişimiz, bu unsurdan itibaren bakıldığında, milyarlarca, hatta trilyonlarca bireyle özdeştir.

Tasnifimizde bir basamak yukarı çıktığımızda, canlıları çok

ayrıntılı şekilde sınıflandıran tabloların içine gömülme ve buradan bir daha çıkamama tehlikesini savuşturmak üzere kişimizi bir insan olarak kabul etmekte yarar vardır (bu noktada sakın, "kimlik insanlara özgüdür demeyin, hayvanlar alemindeki araştırmaların sonuçlarının çok şaşırtıcı olduklarını ve kimliğin aslında canlının bir tavrı olduğunu aklınızdan çıkartmayın). Kimlik sorunlarına meraklı kişimiz, primatların hominide ailesinden, Homo Sapiens türüne ait bir kişidir. Bu durumda özdeşlik çerçevesini trilyonlardan, önce milyarlara, sonra da Homo sapiens'le birlikte yaklaşık altı milyara düşürmüş oluruz. Eğer işi zorlaştırmak istersek, analizimize tarih boyutunu katar ve şimdiye kadar yaşamış/ölmüş bütün homo sapiensleri de özdeşlik alanımıza katabiliriz, o zaman alan gene genişler, ama bunu yapmıyoruz.

Bundan sonra bir basamak daha yukarı çıkmak için küçük bir adım yeterlidir. Bu adımı atınca, ırklar basamağına geliriz. Kişimiz, siyah, beyaz, sarı... ırktan olabilir, o zaman aidiyet çerçevesi, örneğin sarı ırktansa, 1,5-2 milyar kişi civarına gerileyecektir. Basamakları biraz daha hızlı çıkar, cinsiyet ve yaş basamaklarından geçersek, aidiyet veya özdeşlik çerçevelerinin nüfusunun hızla azaldığını görürüz.

Bu noktadan sonraki basamaklar çıkıldıkça, fizik unsurların giderek azaldıklarını, buna karşılık tarihsel ve toplumsal unsurların çoğaldıklarını teşhis ediyoruz. Irklar hiçbir zaman saf olmadıkları için, bir yukarı basamak bizi etnisite alanına götürmektedir, burada, tarihin harmanından gelen çok sayıda karışımın ürünü olan kandaşlıklar veya öyle olduğu kabul edilen kandaşlıklar vardır. Daha az karışmışından daha çok karışmışına kadar basamaklanan ve ayrı bir tasnif alanı oluşturan etnisite aleminde, aidiyet, özdeşlik veya sözümona aynılık çerçeveleri daralmaktadır. Böylesine bir çerçevenin, yüzlerle ifade edilen sayılardan, milyonlarla ifade edilen sayılara kadar farklılaştığını belirtelim. Kişimiz hangi etniye mensup olursa olsun, aidiyet çerçevesi artık milyardan milyona düşmüştür.

Basamakları çıkmayı sürdürürsek, toplumsal örgütlen-

menin getirdiklerinin daha da ağır bastığı gözden kaçmayacaktır. Artık aşiretler, klanlar, boylar alanındayız. İlgili kişinin kimlik, yani özdeşlik alanı iyice daralmış, en fazlasından birkaç bine inmiştir. Bu tasnifi, geniş aileden geçerek, günümüzün çekirdek ailesine kadar getirebilir ve kişinin kimlik çekirdeğinin dört-beş kişiyle nasıl sınırlı hale geldiğini görebiliriz.

Kazanımlar ve Hissedişler Alanı

Böylesine bir alan, tamamen kurgusal düzlemde vardır, fizik bir cemaate denk düşmez, ancak çok önemli bir kimlik belirleme/belirlenme ögesi ve alanı meydana getirdiğinden, ona ilişkin tasnif taslağının oluşturulması gerekmektedir.

Burada da fizik faktörlerden manevi veya duyuş düzlemindeki faktörlere doğru daralan bir tasnif denemesi yapılabilir. Öncelikle coğrafya belirgin bir kimlik belirleme/belirlenme alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bir Akdenizliyle (ister İspanyol, isterse Türk veya Arap) bir İskandinavyalı arasında dağlar vardır. Tabii Akdenizli bir Türk ile Akdenizli bir İspanyol arasındaki farklılıklar, aynı Türk ile Karadenizli bir Türkün veya aynı İspanyol ile Asturiaslı bir İspanyolun arasında olanlarından daha az miktardadır.

Bu kadar geniş coğrafyalardan yerellikler alanına doğru basamak basamak çıktığımızda, tıpkı fizik belirlenmeler alanında olduğu gibi, özdeşlik çerçevesi hem daralmakta (mensuplarının sayısı daha az olan kimlik alanları belirmekte), hem de özdeşlik yoğunlaşmakta ve daha dolaysız hissedilir veya algılanır hale gelmektedir.

Coğrafyayı terkedip tarihe geldiğimizde ise, birikimli oluşumların, katmanların alanına gelmiş oluyoruz. Daha açık bir ifadeyle, geçmiş yaşanmışlıkların hakiki veya türetilmiş izlerinin veya az/çok bozulmamış anılarının oluşturduğu, az veya çok dirençli geleneklerin, göreneklerin, batıl itikatların alanına olduğu kadar, kültür adını verdiğimiz gene birikimli yaşama

tarz(ları)nın alanına gelmiş oluyoruz. Kültürü bir an için bir yana bırakırsak, geçmiş yaşanmışlıkların korunabilen anılarının da temel kimlik unsurları arasında yer aldıklarını tespit etmek kolay olmaktadır.

Tarih çok kaprislidir, eğer bugünden ve bugünün diliyle okunursa, tarih değil de güncellik olur. Bu noktada daha açık olmamın gerektiğini biliyor ve üstüme düşeni yapmaya uğraşıyorum. Aktüel bir çerçeve içinde değerlendirdiğimizde, kimlik unsuru olarak bilinen çok sayıdaki geleneğin, aslında ithal veya savaş ganimeti olduğu hemen hiç farkedilmemektedir. Basit bir örnekle açarsam, bugün ülkemizde mezarları sıkça ziyaret edilen ve çok şeyler talep edilen yatırlardan bazıları, bizden önce hristiyanların kutsal saydıkları ve hemen hemen aynı şeyleri talep ettikleri ölülerdi, onlardan önce de çeşitli putatapar toplulukların. Veya şöyle söyleyeyim, bugün müslüman evliyası arasında yer aldığı kabul edilenlerden bazılarının ölüm, gömülme ve sonra da kutsallaşma ve hatta terimden korkmazsak, put haline gelme tarihleri, İslamiyetin zuhurundan binlerce yıl geriye gidebilmektedir.

Bu bir örnek olup, dünyanın tümü için geçerlidir. Örneğin Noel, Hristiyanlığın putatapar kavimlerden aldığı bir uygulamadır vb. İşte tarihin bu tortusal ve katmansal kalıntıları, yerellik arttıkça bütünden sapmakta, ama bütün de kendi varlığını sürdürebilmek için bunları içine almak zorunda kalmaktadır. Buradan türev kimlik unsurları doğmaktadır. Örneğin putatapar bir adet olan, yatır mezarına herhangi bir dileğin gerçekleşmesi için çaput bağlama uygulaması, İslamiyetle çelişmesine rağmen, bu andığımız durumdan ötürü, İslamiyetin bir parçası olarak hissedilmektedir. Keza aynı uygulamaları, kitaplı veya kitapsız birçok dinde bulmak mümkündür. O zaman genel kimlik unsurlarıyla yerel kimlik unsurlarının bazen paralel, bazen ters yönlerde hareket edebildiklerini teşhis etmenin yanı sıra, tamamen türdeş bir kimlik alanı oluşturabilen bir totalitenin bulunmadığı da ortaya çıkmaktadır.

Kültür alanına gelince, burada da bütünsel olan ile yerel

olan arasında, çoğu zaman gizli, bazen de açık bir zıtlaşma ve mücadele bulunmaktadır. Gene bir örnekle ifadei meram etmeye çalışırsam, ülkemizde evde dokunmuş yünlü çoraplar veya kilimler, ortak Türk kültürünün ögeleri sayılmaktadır. Bu yanlıştır, çünkü ev imalatı çorap veya kilim, belli aşamalardaki tüm ekonomilerin ortak özelliğidir. Bu alanda kültür unsuru olan nokta "analarımızın, bacılarımızın elleriyle dokudukları o güzelim çorap ve kilimler" olmayıp, dokuma tarzı veya desen gibi kimlik ögeleridir ki, bunlar da yereldir. İşte bütün ile bireyler arasındaki çatışma buradadır. Bütün olarak karşımıza çıkan nokta, ekonominin bir dayatmasıdır, örneğimizde, evlerde çorap dokunmaktadır, çünkü kapitalistleşme geri durumdadır, sanayileşme ilerlememiştir, piyasa koşulları düşük ölçeklidir. Pazar genişlediği anda, evde çorap dokuma gerilemektedir. Öyleyse bunu bir kimlik unsuru olarak kabul etmek mümkün değildir. Ancak, bütünsel bir kimlik inşa etmeye çalışanlar, bu geçici özellikleri süreklilik içinde okumaya gayret etmekte ve böylece kimlik sorunları içinden çıkılmaz hale gelmektedirler. Öte yandan, yerellikler de kendilerini bütün olarak dayatmaya çalışmakta ve kimliğin esas olarak giderek daralan alanlarda belirlendiğini asla kabul etmeye yanaşmamaktadırlar.

Ancak yerelin bolluğu çoğulluğu ve çeşitliliği bütünün belirsizleşmesine neden olmakta ve kültürel kimlik ister istemez yerel ve dar bir düzlemde belirlenmekte, total kültürel özdeşlik de ideolojik bir söylem olarak kalmaktadır.

Üstdokusal Unsurlar

Burada da karşımıza genelden özele doğru daralan ve belirginleşen bir silsile çıkmaktadır. İki tane örnekle yetineceğim, dil ve din. Kitabı Mukaddes'e göre, insanlar fesada kalkışıncaya kadar tek dil konuşuyorlardı. Tanrı sonra onların dillerini ayrı ayrı yaptı, yani özdeşlik alanı daraldı.

Bugün diller çeşitli açılardan tasnif ediliyorlar ve Hind-Avrupa veya Ural-Altay gibi dil aileleri oluşturuyorlar, bu globalliklerden belirgin ve türdeş dillere geldiğimiz zaman yolun sonuna ulaşmış olmuyoruz. Türkçe bugün hemen hepimizin temel kimlik unsurlarının başında geliyor, ama hangi Türkçe ve ne kadar Türkçe (Türki ülkelerin konuştukları "Türkçeler"le biçimki arasındaki derin farklılıkları gündeme getirmiyorum)? Ülkemiz insanlarının hepsi aynı miktarda Türkçeyle mücehhez değil, bundan beteri, kelimelere, kavramlara her zaman ve herkes tarafından aynı anlamlar yüklenmiyor, ortaklaşa olarak ve tartışmaya yer bırakmadan anlaşabildiğimiz Türkçe kesiti, ne yazık ki total Türkçenin küçük bir oranını meydana getiriyor, buradan acaba nasıl bir ortaklaşa kimlik çıkıyor? Bunu sadece soru olarak sunuyorum. Sözü uzatmak istemiyorum, şunu söylemekle yetineceğim; dilin niteliği ve içeriği, hatta biçimi konusundaki bitmez tükenmez tartışmalarımız tek başına ana dilimizin bile total bir kimlik unsuru olamayacağını göstermektedir. Yerel şivelere, anlam farklılaşmalarına, deyim bolluğuna ve bunların ülke genelinde her zaman anlaşılır olmadıklarına ise girmiyorum.

Din konusunda da aynı basamaklanma söz konusu. Tek tanrılı-çok tanrılı dinler gibi en genel düzeydeki bir ayırımdan, mezhep, tarikat ve hatta kişisel anlayış gibi, giderek özelleşen ayırımlara kadar ulaşan bir basamaklanma söz konusu. O halde din de yerel bir kimlik alanı oluşturuyor ve bireylere doğru yaklaşıldıkça, adı aynı, hissedilmesi farklı, birey sayısı kadar "din" olduğu görülebiliyor.

Son olarak, çeşitli kurumlara mensubiyet veya aidiyetlere değinmekte yarar bulunmaktadır. İnsanlar, aynı dinden, aynı dilden, aynı ulustan, aynı etnisiteden olabilirler, öyle birşey teorik olarak mümkündür, ama gene de farklı kurumlara aidiyet düzleminde bulunanları olacaktır. Farklı futbol takımlarını tutacaklar, farklı yemekleri seveceklerdir. Bir tek futbol takımı taraftarlığıyla yetinirsek, o bile basamaklı ve dereceli bir şekilde olacaktır, kimi maça "ölmeye gidecek", kimi de sadece başarıya sevinmekle yetinecektir.

Kimlik Nedir?

Hep öyle söylendi, hep öyle kabul edildi, hep öyle ima edildi, hep öyle öğretildi. Kimliğin bir topluluk içinde, bir cemaat içinde kazanılan birşey olduğu hep iddia edildi, tersi hemen hiç söylenmedi. Bir kişinin çeşitli kimliklerin bir yumağı olduğu hemen hiç gündeme getirilmedi. Hep, kimliklerden birinin "Kimlik" olduğu sanıldı. İnsanlar, tarihin, fiziğin, maneviyatın harmanında oluştuklarını, bunlardan birini öne çıkartmanın kimlik belirleme değil de ideolojik belirlenme olduğunu bir türlü anlayamadılar. Oysa bana göre kimlik tamamen bireysel bir konum.

Seçtiğimiz, seçmediğimiz, seçmemize izin verilen veya verilmeyen, olanak bulunan veya bulunmayan o kadar çok kimlik belirleme/belirlenme alanı var ki, bunların bileşkesi olarak ortaya çıkan bireysel bir kimliğin, başka bir bireysel kimlikle özdeş olması mümkün değil. Öyleyse, aynı kimlik paftasına sahip iki kişi bulmak olanaksız olduğuna göre, toplum kimliği mümkün kılan özdeşlik, aynılık mümkün değildir. O halde kimlik, kelimenin taşıdığını iddia ettiği anlama göre, bir özdeşlik, bir aynılık olmanın tamamen zıddında, bir farklılık, bir aynı olmamaktır. Ezcümle, ancak benzemezlikler varsa kimlik vardır, benzerlikler, özdeşlikler ise kimliksizlik belirtisidir.

Türkiye'de 60 milyon kadar insan yaşıyor. Yarısı kadın, yarısı erkek. Bakın daha başta kimliklerimizi ödeşleştirme alanımız bütünün yarısına düştü. Erkeklerden devam edelim (evli, bekâr, yaş grubu vb. gibi ayırımlara girmiyorum), diyelim ki yüzde doksanı müslüman, sonra sünnî, alevi oranları, sonra hangi tarikattan veya tarikatsız... Etnisiteye gelirsek iş daha da sarpa saracaktır. Ya hangi bölgeden olduğu, köylü mü (hangi köyden?), kentli mi olduğu, hangi okullarda okuduğu (veya okumadığı), hangi takımı tuttuğu, hangi rengi tercih ettği sorulacak olursa, karşımıza hep eşsiz, benzersiz, yegâne kimlikler çıkacaktır.

Kimlikleri totalitelerin içinde aramak, kendimize hapishaneler üretmektir. Mensubiyetler, aidiyetler de çoğuldur ve birbirlerine benzemezler...

KÜRT SORUNU ÜZERİNE AYKIRI DÜŞÜNCELER

Türkiye'de kanaatlerin hızlı değişmesi ve çabucak polarize olması, ciddi bir düşünsel sakatlığın göstergesi olmanın yanı sıra, incelenen olay ve olguların derindeki özünü saptırma tehlikesini taşımaktadır.

Kürt diye bir insan türünün olmadığı, bunların en iyisinden bir Türk kabilesi olduğu noktasından, dünyanın hiçbir üniter devletinde olmayan hakların verilmesi gereken bir Kürt halkının varlığı noktasına gelmek, ne demokrasi terbiyesinin, ne özgür düşüncenin göstergesi ve sonucudur. Bu, entelektüel bir çocukluğun açık belirtisi olan ve heyecan güdüleri içinde uçlara savrulan bir duygu-akıl dengesizliğidir. Kahkahadan hıçkırığa ve hıçkırıktan kahkahaya kolaylıkla geçen çocuk, bunu duygusal dünyasını örgütleyememiş olmaktan ötürü becerebilmektedir. Bizim kanaat önderlerimiz de, düşünsel örgütlenme eksikliklerinden ötürü uçlara savrulmakta ve mümkün olanlar paftası içinde çözüm üretmek yerine, kendilerini olanaksızlıkların çözümsüzlüğüne kaptırmaktadırlar.

Türkiye'de herhangi bir konudaki kanaatlerin çoğul değil de, polarize bir nitelik kazanması, yani iki kutupta yoğunlaşarak, ara önermeleri dışlaması, hem çözümsüzlük üretimini yoğunlaştırmakta, hem de kanaatlerin ancak birbirlerinin zıddında boyut kazanabilmesi gerçeğini dışa vurmaktadır. Açıkçası, biz Türkler ancak negatif kanaatler üretebiliyoruz, yani karşıtımın zıddı doğrudur ilkesi bize düşünce rehberliği ediyor.

Basınımız, son zamanlarda Kürtlere karşı son derece sert tedbirler önerenlerle, federasyona, hatta ayrılmaya varana kadar tüm hakların tanınması gerektiğini ilân eden yazılardan bir başkasını içermiyor. Bundan da beteri, bu sorun içerik çözümlemesine de tabi tutulmuyor.

Ben şöylesine bir çözümleme modeli öneriyorum:

a) **Kürt sorununun kaynağı.**

Ülkemizde, ne yazik ki, ezici çoğunluğun içinde devindiği düşünme ve düşünce refleksleri vardır. Bunlardan biri de, ulusun etnik, hatta ırksal bir ifade olduğudur. Oysa ulus, her türlü etnik ve ırksal bağın dışında, sadece ve sadece bir toprak parçası üzerinde siyasal olarak örgütlenmiş bir yurttaşlar topluluğunu belirler. Bu açıdan, Türkiye'ye vatandaşlık bağıyla bağlı herkes, hangi etnik veya dinsel kökenden olursa olsun, Türk ulusuna mensuptur. Burada hemen vurgulamalıyım ki, Türk kelimesi etnik bir mensubiyet, aidiyet ve kökeni belirlememekte, yalnızca Türkiyeli olmayı ifade etmektedir. Nitekim, eğer bu ülkenin etnik bileşim paftası çıkartılabilseydi, eski Dünya'nın hemen tüm etnik unsurlarının temsil edildikleri görülürdü (Zencisinden İskandinavına kadar).

Kürt meselesi burada nereye oturtulabilir? Kürtlerin ayrı bir etnisitenin taşıyıcısı olduklarının siyasal sözleşmeye aktarılması, diğer bütün etnisitelerin de potansiyel olarak böyle bir talepte bulunma hakkına sahip olmaları sonucunu doğurur ki, bu da ülkenin atomizasyonu demektir. Ayrıca, Kürtlerin de tıpkı diğer bütün halklar gibi, çok geniş bir yelpazeden beslenen etnik bir harman olduğunu (Arnavudundan Yahudisine

kadar) unutmamak gerekir.

O halde sorun, etnik tabanda çözülemez niteliktedir. Yurttaşlık tabanı üzerinde çözüm aranması gerekir. Kürtlerin ikinci sınıf vatandaş oldukları karşı çıkışı bu bağlamda yanlış, en azından eksiktir, çünkü belli kurumlara mensup olanlar (hangi etnik kökenden olurlarsa olsunlar) dışındaki herkes (hangi etnik kökene mensup olursa olsun) ikinci sınıf vatandaştır. O halde sorun demokratikleşme ve sivil toplumun kurulması noktasında tartışılabilir hale gelmektedir.

Son zamanlarda sıkca ileri sürüldüğünün tersine, Kürt meselesinin iktisadi tabanı bir haksızlıklar, hatta sömürü unsuru üzerine oturmakta değildir. Bu durum, kapitalizmin eşitsiz gelişme yasasında kaynaklanmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, Kürt yurttaşlarımızın yaşadıkları bölge, düşük üretim potansiyeline sahiptir ve bunun suçlusu Türkiye'nin geri kalanı değildir. Kapitalizmin herşeyden önce maksimum kâr arayışı olduğu unutulmaktadır. Nitekim, bizzat Kürt sermaye sahipleri ve müteşebbisler yatırımların bölge dışında yapmayı tercih etmektedirler. Öyleyse sorun Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerin sömürülmesinden değil, tersine sömürülmemesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, her bölgenin aynı hızla kalkınmasının olanaksız olduğu kabul edilmeli ve Ege, Karadeniz, İç Anadolu'da, Güneydoğu Anadolu'dan daha talihsiz bölgelerin bulunduğu unutulmamalıdır.

Halkların masumluğu inanışı da terkedilmelidir. Kalkınma hiçbir zaman dışsal bir olay değildir. Herşeyden önce ilgili halkın kalkınma iradesinin olması gerekir. Daha kabile düzenini, kandaş ilişkileri aşmakta çok zorlanan bir yöre halkının, kapitalizme geçemeyişinden kendi dışındakileri sorumlu tutması çok tuhaf olmaktadır. Kapitalizmin Kürt bölgelerinde yeşerebilmesi için, herşeyden önce ona uygun bir ortamın bulunması gerekir ki, bunun buralarda olduğunu söylemek çok güç görünmektedir.

Bütün bunların ötesinde, Kürt meselesinin kaynağı Türkiye'nin azgelişmiş bir ülke olmasındadır. Herbiri birer etnik har-

man olan ABD veya Fransa gibi ülkelerde böylesine sorunların çıkmayıp, hemen tüm azgelişmiş ülkelerde etnik sorunların diz boyu olmasının nedeni, bu etnik unsurların ayrı bir siyasal oluşumu bir refah umudu olarak görmeleridir.

b) **Demokratikleşme.**

Mutlu bir gelşime olarak, Kürt sorununun çözümünün demokratikleşmede yattığı konusunda fikir belirtenlerin sayısında hızlı bir artış gözlenmektedir. Ancak bu konuda da, Türkiye'ye fazlasıyla özgü tutumlar sergilenmekte ve demokrasi bilgimizin ne kadar eksik olduğu her an ortaya çıkmaktadır.

Demokrasi, ana gövdesi itibariyle, bütün ile parça arasındaki ilişkiler düzleminde optimal denge arayışıdır. Daha açık bir ifadeyle, haklar ile özgürlüklerin karşılıklı etkileşimi ve hayat alanlarını belirleme uğraşıdır, daha da açıkçası; siyasal toplumun, tümü siyaset yapabilen insanlardan meydana gelen sivil toplumun kurucu unsurudur. Bu açıdan demokrasi, kendi limiti olarak, tek bir bireyin bile kendi toplum ve birey anlayış ve tercihini hayata geçirebilme hakkını içerir. Öyleyse, demokrasi çoğu zaman sanılanın aksine, çoğunluğun iradesini azınlığa dayatması olmayıp, bir uyum (uzlaşma değil) sistemidir.

Türkiye'de yanlış bu noktadan itibaren yapılmaktadır. Demokrasinin tabanı sivil toplumdur ve sivil toplum bireylerden oluşur, cemaatlerden değil. Cemaatler eski toplumun, askeri ve totaliter siyasal sistemlerin kurucu unsurlarıdır ve bunlar bireyi, bireysel oluşumları reddederler. İnsanlar bu gibi toplumlarda ancak cemaatleri itibariyle kimlik kazanabilirler ve bu da bireyin hem ortaya çıkmasını engeller, hem de birazcık bireyleşir gibi olanları cemaat sultasına terkeder. Bu durumda, Kürt sorununda Kürtleri bir cemaat olarak toplumla entegre etmeye kalkışmak, cemaatlerüstü bir üst otorite, yani totaliter bir yönetim gerektirmektedir. Nitekim, İslamcı çevreler, İslami birlik içinde Kürt otonomisi teziyle, bu görüşün bir gelecek programını göstermişlerdir bile. Oysa demokrasinin gerçek tabanı olan sivil toplumsal şekillenme bağlamında sadece bireyler söz

konusu olacaktır. Yani, demokrasi bireylerarası bir sözleşme olarak ortaya çıkan toplumlarda mümkündür.

Bu noktada, birey hiçbir cemaate mensup olamaz mı sorusu gündeme gelebilir. Elbette olabilir ve zaten hiçbir cemaate mensup olmayan birey de zaten yoktur. Buradaki can alıcı nokta, bireyin Kürt, müslüman, Fenerbahçeli, Mülkiyeli vb. olması değil, siyasete ve topluma katılmasının bu mensubiyetler aracılığıyla olmamasıdır. Başka bir şekilde söylersem, demokrasi ancak bireyselleşmiş bireylerle mümkündür ve bu bireyler cemaat mensubiyetlerini kişisel ve özel düzleme indirmedikçe, ortaya himayeci, talancı, totaliter, köhne bir eski rejimden başka birşey çıkmaz. Başka bir şekilde söylenmesi halinde, insanların kimliklerini cemaatlere mensubiyetleri doğrultusunda ifade etmeleri ve siyasal kimliklerini bu doğrultuda belirlemeleri halinde, demokrasi yeşeremez. Ortaya çıkan rejim bir kabilelerarası, bir çetelerarası savaş ortamı olur ve kazanan diğer hepsini sultası altına almaya uğraşır. Bu bağlantı içinde, Kürtlerin bu kimliklerini siyasete taşımalarını önermek hiç de ilericilik veya demokratiklik olmayıp, bal gibi gericiliktir.

c) **Kürtçe eğitim ve yayın**

Ben bu konudaki talepleri fazlasıyla duygusal, yokuş yukarı ve şoven buluyorum. Tekrarlıyor ve altını çiziyorum. Eğitim ve yayın dilinin Türkçe olmasını, kalmasını savunmak değil, diğer etnik dilleri de devreye sokmaya uğraşmak şovenliktir. Türkiye'nin bir etnik ve ırksal harman olduğu saptanmışken, bu unsurlardan birine ulusal avantajlar sağlanması, bütünleşmeye değil, parçalanmaya götürür. Bu konuda ileri sürülen talepler kesinlikle demokratik olmayıp, ulusaldır. Yani bir Kürt ulusu inşa edilmesine yöneliktir. Bu tartışılabilir ve anlaşılabilir bir taleptir, ancak bunların demokratikleşmenin bir parçası olduğu iddiası yanlış ve gerçeği çarpıtmaya yöneliktir. Açıkça ortada olduğu ve herkesin bildiği üzere, federasyona geçilmeden, aynı ülkede birden fazla dilin eğitim ve yayın dili olması olanaksızdır. Ayrıca böylesine birşey gereksizdir de,

çünkü iki yüz yıldan beri Türkçeyi bir bilim ve düşünce dili olarak kurmaya ve kurgulamaya çalışmamıza rağmen geldiğimiz nokta ortadadır. Bugün Türkçe, olanakları son derece kısıtlı ve birçok alanda ifade sıkıntısı çeken bir dildir. Kürtçe ise, geçmiş içinde hiçbir zaman böylesine çabaların konusu olmadığı için, olanakları daha da zayıf bir dil olarak görülmektedir. Bunu ulusal veya etnik bir mesele haline getirmenin gereği yoktur. Ufuk Türklük veya Kürtlük olmayıp, Türkiye'dir. O zaman hangi dil daha uygunsa ve daha fazla mesafe almışsa, onun üzerinde yoğunlaşmak, onu ilerletmeye çalışmak gerekir. Aynı maceralara yeniden başlamak, bize fazlasıyla enerji ve zaman kaybettirecektir.

Kürtler eğer dil sorununu ayrılmanın bir parçası olarak gündeme getiriyorlarsa, bu talepleri kendi içinde tutarlıdır. Eğer Türkiye'nin bütün olarak kalmasını istiyorlarsa tutarsızdır.

Tutarsızdır, çünkü eğitim duygusal nedenlerle değil, geçimini sağlamanın bir alt yapı unsuru olduğu için yapılır. Eğer Kürtçe eğitim veren bir üniversite kurulursa, buradan mezun olan biri Türkçe eğitim veren başka bir üniversitede asistanlık sınavını kazanabilir ve hoca olduğunda da derslerini Kürtçe verebilir. Bu da Türkiye'nin fiilen iki dilli, yani parçasal olmasını doğurur. Başka bir örnek de, Kürtçe eğitim gören birinin Kürtçe bir dilekçe vermesi durumudur. O gün Türkiye diye bir devlet kalmaz.

Ayrıca, hakkaniyet ilkesi gereği, Kürtçe eğitim ve yayın, Türkiye'de temsilcisi olan bütün dillere kendilerini ifade hakkının tanınmasını gerektirir. Demokrasi, her bir bireyin haklarının kutsallığına dayandığına göre, tek bir kişinin bildiği bir dilden bile eğitim ve yayın olasılığını içerir. Ayrıca bu durum fantezi de değildir. Çünkü Kafkas dillerinden biri olan Vıbıkça'yı tek bir kişi, Tevfik Esenç biliyordu, o da ölünce bu dil kayboldu.

Türkiye'de şimdiye kadar açık etmekten korkulan o kadar çok farklı ana dil ve etnik köken vardır ki, dökümü birçok kim-

seyi ürkütebilir. Bütün bunların kendi dillerinden egitim ve yayın yaptıkları bir düşünülsün. Bu konudaki demokratik yol, herkesin istediği dili öğrenme hakkına sahip olması, ama federatif olmayan devletlerin tek bir eğitim ve yayın dilinin olduğudur.

d) Türkiye'nin iki halklı bir ülke olması ve Türk-Kürt Kardeşliği

Kürt tezlerinin başında, Türkiye'nin Türkler ve Kürtler gibi iki halktan meydana geldiği, birincinin ikinciyi ezdiği teması yer almaktadır. Bu tez Türklüğü ve Kürtlüğü etnik bir tabana oturtmaktadır, bu yüzden şoven ve gericidir.

İşin doğrusu ise, Türk teriminin etnik bir tabanı değil, Türkiye'de yaşayan insanları belirtmesidir. Türkiye'de 72,5 millet vardır ve bunlar ortak bir ulus devlete mensubiyetin ifadesi olarak Türk adını kullanmaktadırlar.

Bu noktada artık, eski moda Türkçülerin (ki Kürt teorisyenleri şimdi onların izinden gidiyorlar) Orta Asya'dan gelen Türkler safsatasını bir yana bırakmak gerekmektedir. Evet, bu ülkeye Orta Asya'dan insanlar gelmiştir (kaçı Türk, kaçı değil, Allah bilir), ama bu ülkede yaşayan insanların çoğunluğu onların soyundan gelmemektedir. Demek ki Türklük, köhne ve bölücü bir şekilde etnik bir özdeşlik değil, bir vatan çerçevesinde sivil ve demokratik bir biraradalığın adı olarak anlaşılmak zorundadır.

Türk ve Kürt halklarının kardeşliği sloganı çok gerici ve çok şoven anlamlar içermektedir. Halkların kardeşliği son derece gerici bir söylemin içinde yer alan, ırk ve etnik tabanlı bir bakış açısına dayanmaktadır. Halkların kardeşliği ne demektir? Böyle birşey olabilir mi, yoksa bu başka bir amacın kılıfı mıdır? Ulus-devletler, yani modern devletler bir bireyler, bir vatandaşlar şirketi olarak ortaya çıkarlar. Cemaat sultasını çağrıştıran, bireyin birey olmasına izin vermeyen cemaatsel cendereleri gündeme getiren geri ve gerici, halkların kardeşliği sloganı Türkiye'yi geriye götürmekten başka bir işe yaramaz.

e) **Halkların kendi kaderlerini belirleme hakkı**

Bu çok hoş bir sözdür, ama ayağı yere basmamaktadır. Çünkü halk şekilsiz bir kitledir. Bu söz bağlantısı içinde, bütün unsurları itibariyle özdeş ve türdeş sayılmaktadır. Oysa daha yakından bakıldığında, sınıflar, tabakalar, yaş ve meslek grupları, çıkar grupları, inanç grupları, sömürenler ve sömürülenler, yönetenler ve yönetilenler gibi ayrıştırıcı ögelere sahip olduğu görülmektedir.

Bunun yanı sıra, halkın etnik tabana değil de, ülkesel tabana göre biçim kazandığı çok açıktır. O halde bir Kürt halkından söz etmek tutarsızdır. Eğer Güneydoğu halkının self-determination hakkı olduğu söylenirse, bu tutarlı, ama kurulan bağlantının etnik tabanlı olması nedeniyle yanlıştır, çünkü Güneydoğu Anadolu da bir etnik ve ırksal harmandır.

Ama diyelim ki, bölge olarak kendi kaderlerini kendileri belirlemek istiyorlar. Olabilir. Tabii, İstanbul'un Avcılar semtinin de aynı hakka sahip olduğunun kabulü halinde.

Sonuç olarak, demokrasi eğer bazı ilkelere dayanmazsa, ortaya bir körler döğüşü, bir sağırlar diyaloğu çıkar. Kürt sorununun çözümünün yalnızca demokrasiden geçtiğinde hiçbir kuşku yoktur, ama Türkiye'nin tümü için aynı evsaftaki bir demokrasiden.

ETNİK KİMLİK, ULUSAL KİMLİK

Dilimizdeki birçok kelime ve kavramın içlerinin zamanında doldurulmamış olması, bugün bunların çeşitli odaklarca aşırı serbest bir şekilde kullanılmalarına yol açmaktadır. İş burada kalmamakta, içleri serbestçe doldurulan bu kavramlara dayanılarak ideolojiler oluşturulmakta, kitleler bu ideolojiler çerçevesinde şartlandırılmakta ve nihayet, bazı durumlarda silahlar patlamakta, iç savaş veya darbe tehlikeleri kapıyı çalmaktadırlar.

Demek ki kavramlar önemlidir ve olabildiğince doğru ve yansız bir şekilde belirlenmeleri, içerik çözümlemesinden geçirilmeleri gerekmektedir.

Ülkemizde vahim sonuçlar doğuran ve daha da kötü oluşumlara yol açacağa benzeyen kavram suiistimallerinin başında, etnik unsur ile ulus arasında kurulan yapay özdeşlik ve bundan kaynaklanan ideolojik inşalar gelmektedir. Bu inşaların temel taşı olarak da, etnisitenin ulusallığın tabanı olduğu önermesi kullanılmaktadır.

Ulus ile etnik unsur bir de aynı şey olmamanın ötesinde, birbirlerinden çok farklı tarihsellik ve toplumsallıklara denk düşerler. Eğer kısaca söylemek gerekirse, etnisite insanların bilinçli iradelerinin dışında doğan biyoloji ve tarih tarafından oluşturulan bir toplumsallıktır. İnsanlık tarihinin çok büyük bölümü, her düzeydeki toplumsallığın temel direğinin kandaşlık olmasına dayalıdır. Geniş ölçekli toplumsal birimlerin oluşmadığı veya istisna olduğu bu süreç boyunca, kültürel ögeler ve dil de yerel kalmışlar bu yerel unsurların kandaşlıkla birleşmesi de etnisiteyi vermiştir. Başka bir ifadeyle, etnisite, kader sanılan yerellikten başka bir şey değildir.

Ulus ise, bunun tersine tarihsel bir inşadır. Tarihin belli bir konağında ve belli bir mekânda belirmiştir. İnsanların iradi gayretlerinin ürünüdür, doğanın dayatması sonucu değil, düşünsel faaliyetler sonucu ortaya çıkmıştır. İnanca değil, doktrine dayanır. Belli bir toprak parçasının üzerinde bölük pörçük duran parçaların, ulusal pazar çerçevesinde birleşmeleri üzerine oluşan ülkeye dayanır ve çok kalın çizgileri itibariyle, bu coğrafya üzerindeki çeşitli ve farklı etnilerin, kandaşlık ve yerelliklerinden koparak bir vatandaşlar şirketi oluşturmaları ve ülkeyi müşterek mülkiyet olarak sahiplenmeleridir. Bu noktaya bir tek Batı Avrupa'da, kapitalist üretim tarzının ulusal pazarları inşa etmesi süreci içinde ulaşılmıştır. Önce ekonominin bir ülke meydana getirmesi, sonra kapitalizmin vatandaşı yaratması ve bunun arkasından da siyasal sözleşme teorisine dayalı siyasetin devreye girmesi modern ulusu kurmuştur. Bizde ise, imparatorluğun parçalar halinde dağılması, en son kalan topraklardaki insanların etnik bazlı bir ulus kavrayışı içinde biraraya getirilmelerine dayalı bir doktrinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu konudaki resmi tez, aslında bütün uluslar gibi son derece büyük bir etnik zenginlik gösteren Türkiye halkının, etnik Türklüğün su katılmadık üyeleri ve temsilcileri olduğu yönünde gerçekleşmiştir. Bu da modern bir ulus kuramadığımızın kabulünden başka bir şey değildir.

Anti Tez

Sovyetlerin parçalanmasından bu yana, dünyanın bize yakın coğrafyası bir Pandora kutusuna döndü. Yugoslavya, Kafkaslar ve bizzat bizim ülkemiz ve daha birçok yerde, genellikle kullanılan, ama yanlış olan bir ifadeyle mikro-milliyetçilik denilen bir akım su yüzüne çıktı. Bu hareketler, bir ulus inşa etmeye yönelik olmanın iyice uzağında ve bizim resmi tezin paralelinde, çoktan yokolmuş olmaları gereken yerellik ve kandaşlıkların hortlatılmasıdır. Bu nedenle de, ulus kurmanın, oluşturmanın, pekiştirmenin anti tezidirler.

Ülkemizde, bu çılgın tersine gidişin dramatik bir örneğini yaşıyoruz. Kürt "resmi tezi", Türkiye'de iki halk olduğunu ve bunlardan Türk olanının Kürt olanını ezdiğini, onu ulusal haklarından mahrum ettiğini, onu sömürge şartlarına mahkûm ettiğini iddia ediyor. Devletin resmi tezi ise, Türkiye'de yalnızca Türk etnisine mensup insanların bulunduğunu söylüyor. Ama üzüntüyle ifade etmeliyim ki, her iki tezin de atıf noktası kandaşlık ve etnisite. Modern ulus bağlamında herhangi bir yol alış görmek, şu an için mümkün değil.

Her ülkenin tek bir halkı olur. "Halkların kardeşliği"ne dayalı bir ulus olamaz. Zaten ulus, çeşitli etnisiteleri tek bir çatı altında toplama becerisidir. Eğer böyle bir toplama ve uyum işlemi gerçekleştirilememişse, ulustan söz edilmez ve iki uluslu bir toplum da olmaz. Bütün modern uluslar tek halklılık esası üzerinde şekillenmişlerdir, federasyonlarda bile bu böyledir. Örneğin, ABD, Malezya, Avustralya, İsviçre, Almanya vd. federal ülkelerdir ve biz Amerikan, Malay, Alman vb. halkı diyoruz. Her ülkenin tek, bir halkı olur, ama bu halkın aynı etnik kökene mensup olduğu görülmüş, duyulmuş bir şey değildir. Dünyanın bütün halkları birer etnik harmandır. Hiçbir saf halk, toplum, ulus olmadığı gibi, her etni de ayrıca bir harmandır (Kürtler de dahil). Bir ülkede çeşitli halklar olduğunu söylemek ve mücadeleye bu halkların hakları doğrultusunda girişmek, totaliter bir tavırdır ve modern ulusun oluşmasının tersi yönde bir harekettir.

Bir ulus, bireyselleşmiş bireyler üzerine kurulur/kurulmalıdır. Her bireyin kendi kimlik haritasının olduğu ve bunu istediği gibi, özgürce ifade edebileceği, bu kimliğe karşı diğer tüm bireylerin saygı duyacakları; bu farklı kimliklerin biraradalığı ve armonisinin ulusu kurduğu ve oluşturduğu noktasında anlaşmanın zamanı çoktan gelmiştir ve geçmektedir. Ayrıca, bu etnisite- ulus özdeşliği üzerine kurulu yapay tartışma, diğer kimlik beyanlarını engelleme, önemsizleştirme, marjinalleştirme gibi negatif bir işlev de görmekte, böylece çeşitlenmiş bir toplum olamamanın sancıları içinde, "biz bize benzeriz"in batağına saplanıp kalmayı sürdürmemize yol açmaktadır.

Ülkemizde asıl tartışılması gereken husus, insanlara kimliklerin doğumla birlikte dayatılmasıdır. Kendi seçmediğimiz bu göstergelerden (anonim ve total, bakınız "sürüden ayrılanı kurt kapar" halk deyişi), ileride vazgeçmemiz veya bunları değiştirmemiz, zındıklık veya hıyanet terimleri içinde algılanmaktadır. Aslı vahim olan budur, insanlar, dini, felsefi inanç veya görüşlerini resmi tezlerin dışında oluşturamamaktadırlar veya oluşturduklarında, bunları sır olarak saklamak zorunda kalmaktadırlar. Kürt kimliği, Türkiye'deki yasak kimliklerden yanızca biridir. Her bir kimlik unsuru için silahlı mücadele yapılmayacağına göre, ulusu olması gereken ölçüler içinde kurmaktan başka çare yoktur. Yani herkes artık öncelikle bir cemaat varlığı değil de bir birey olduğunu kavramalı ve bu bireyi nasıl inşa etmek istiyorsa öyle inşa etmesinin temel hakkı olduğunu görmeli ve mücadele bu doğrultuda verilmelidir. Yoksa bir totaliteden çıkarak, bir başkasının içine girmek için değil.

MİNÖR SUÇLAR, MAJÖR SUÇLAR

Türkiye'de aydın söyleminin egemen unsurlarından biri, bize biçilen demokrasi elbisesinin dar geldiğidir. Ben, bunun tersine, Türkiye'ye bir demokrasi kıyafeti biçilmediğini, Batı'nın eski ceketinin giydirildiğini ve bundan pek kimsenin rahatsız olmadığını düşünüyorum. Ve zaten demokrasiye ilişkin sorunlarımızın, ister biçilsin, ister eskisi verilsin, kendimizin bir elbise dikmeye kalkışmamamızdan kaynaklandığını sanıyorum.

Ülkemiz, halkımız, aydınlarımız; tarihimizin ürettiği, yoğurduğu, oluşturduğu bir demokrasi kavramıyla iş görmemektedirler. Bu işin birinci cephesi. İkincisi ise, hemen hiç kimsenin demokrasi gibi bir derdi olmaması olgusu tarafından meydana getirilmektedir.

Tarihimiz demokrasi üretmemiştir. Bu kavramın yanına bile yaklaşamamıştır. Bu kavramın üretilebileceği düşünsel ve felsefi ortama hiçbir zaman sahip olmadığı gibi, böylesine bir talebin halk katmanları arasında destek bularak, hayata getirilmesine olanak sağlayacak toplumsal ayrışmaya da tanık ol-

mamıştır. Hal böyle olunca, kavramı ve kurumu kendi tarihinin evrimi sonucu meydana getiren Batı'dan, belli bir kesit anında yapılan ithalat, bu topraklarda tutmamıştır. Açıkça söylemek gerekirse, demokrasi, Türkiye'de kendine uygun ortam bulamamış ve güdük kalmıştır. Tıpkı, tropikal bir bitkinin kutuplarda yetiştirilmeye kalkışılması gibi.

Türkiye'de, "resmi" demokrat aydın söylemi, demokrasinin "egemen unsurlar" tarafından engellendiği yönündedir. Bu doğrudur, ama eksiktir. Demokrasi, "egemen olmayan unsurlar" tarafından da, yani kabaca herkesçe engellenmektedir. Bundan da kötüsü, Türkiye'de "demokrasi havarisi" olanlar da dahil, hiç kimse demokrasinin gelişeceği uygun zeminin oluşması için ne çaba göstermekte, ne de böylesine bir şekillenmeye geçit vermektedir.

"Biz hepimiz suçluyuz" anlamına gelecek böylesine bir önermenin kanıtlanması gerekir. Ben de minör suçlardan başlıyorum.

Türk toplumundaki hemen herkeste görülen birinci minör suç, bireyselleşememenin getirdiği bireyciliktir. Bu ruh halinin ve dar vizyonun oluşmasında ve biz Türklerin genel ve kalıcı özelliği haline gelmesinde, tarihin büyük rolü vardır. Tipik bir antik imparatorluk olan Osmanlı, herşeyi kendi tekeli ve denetimi altında tutarak, bireysel karar mekanizmalarının ve sınıfsal veya tabakasal çıkar gruplarının oluşmasını engellemiştir. Bundan da kötüsü her tür kişisel zarar olanağını da ortadan kaldırmıştır. Osmanlı toplumunda hiç kimsenin, kendi hatalarının bedelini ödeyeceği bir sistem oluşmamıştır. Kârın bile devlet tarafından belirlendiği bu ortamda, herkes durumunun değişmezliği içinde donmuştur. Osmanlı değişme kavramını tevkif etmiştir.

Negatif Bireycilik

Bunun sonucu olarak, her türden ikbal, mansıp, yani, ün-

van talebinin zemini ve atıf noktası, devletin bizzat kendisi olmuştur. Böylece, insanlar yetenek yani bireysel özellik geliştirmek yerine, devletin gayrişahsiliği içinde bir yer kapmaya yönelmişlerdir. Devleti savunan ve koruyan bireyler olmadığı için de, bu yer kapma, bir devlet talanı, yani toplumsal servetin yağması biçimine dönüşmüştür. Bu durumda Osmanlı toplumu, herkesin minimum düzeyde eşitlendiği halk tabakası ile bir kurtlar sofrası halindeki devlet tabakasından meydana gelen, iki sınıflı bir yapıya bürünmüştür. Halkın bireyselleşememeden kaynaklanan bireyciliği, varlığını sürdürecek minimumda dengeye gelme noktasında ortaya çıkan, negatif bir bireycilik olmuştur. Devlet ululanının arasındaki kavgaya yem olmamak ve onlara pay vermemek için kendi payını da en azda tutan bu halk, her zaman şikâyetçi olmayı ve başkalarından yardım beklemeyi bir hayat felsefesi haline getirmiştir.

Bireysiz ama bireyci Osmanlı toplumu, bu özelliğini Cumhuriyet Türkiye'sine aktarmıştır. Söylemekte hiçbir sakınca yoktur: Türk halkının çoğunluğu birey olmayı başaramamıştır, ama sonsuz bir bireycilik içindedir. Bu yüzden gerçek bir demokrasi istemez. Gecekondusunu yıkmayacak belediye başkanı; çocuğuna haketmediği iyi bir iş bulacak veya hiçbir sigorta bedeli ödemediği halde hastaneye yatıracak milletvekili; işe yaramaz ürününü satın alacak ve sonra yakacak tarım bakanı veya hiçbir şey üretmeyen işçi kocasına iyi ücret verecek sanayi bakanı ister. Siyasal görüşlerinin, toplum vizyonunun hayata geçirilimesi için mücadele verecek ve onu temsil edecek kimseler istemez. yani gerçek demokrasi istemez.

İkinci minör suç ve suçlular, yerel kültürün evrensel kültürden üstün görülmesinden, daha doğrusu, kültürün ancak yerel düzlemde kavranabilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu da Osmanlı mirasıdır. Diğer bütün antik imparatorluklar gibi, yerellikleri tevkif eden ve kendini başkenti aracılığıyla bir örtü olarak dayatan bu siyasal formasyon, bir uygarlık küresi haline gelmeyi ne istemiş, ne de bu yöndeki gayretlere izin vermiştir. Tüm Osmanlı egemenlik alanının ortak bir uygarlık yoğurma-

sına engel olan merkezi yönetim, yereliklerin sabitleşip, sığınak haline gelmelerine yol açmıştır. Cumhuriyet, kutsal hale gelmiş olan, bu gelenek biçiminde yaşanan ve algılanan yerelliği aşamamıştır. Böylesine bir tablodan, yurttaş, vatandaş çıkmaz. Çünkü vatandaş, ülkenin tümü için heyecan duyan kişidir. Öte yandan, demokrasi ancak vatandaşlarla mümkündür.

Ülkemizde bu konudaki üçüncü minor suç, Türk tipi popülizmden kaynaklanmaktadır. Bu ülke halkı, vesayet altında tutluması gereken, kendi iradesi olmayan, hatta yeterli akli yetenekleri bulunmayan insanlardan meydana geliyor olarak görülmektedir. Bu çocuk-halk korunmak istenilmektedir. Ve birçok toplumsal grup, bu halkı koruma ve kollama işini asli işlevi ve görevi haline getirmiştir. Böylece görüldüğü üzere, Türk tipi popülizm, halk sevgisinden yola çıktığını iddia etmekle birlikte, bir despotizm haline dönüşmektedir. Adeta manevi bir köleleştirme, daha da açıkçası, evde beslenen bir hayvan. Popülist grupların başında Türk aydını gelmektedir. Kendi başına davranma yeteneğinden yoksun olduğunu varsaydığımız bu halkı kutsallaştıran aydınımız, inanılmaz bir paradoksa düştüğünü ve bunun bir suç olduğunu görememektedir. Aydınımızın geniş kitlesinin göremediği bir şey de, aslında halkı kutsallaştırdığını sanarken, kendini kutsallaştırdığı ve adeta mistik bir ruhban olarak inşa ettiğidir.

Erkek Toplum

Halkçı Türk aydını, halkı hacir altında şekilsiz bir kitle sayarak (bunun farkında olmasa bile)/onu bu durumda tutarak (tıpkı manyak bir annenin, çocuğunun hep çocuk kalmasını istemesini, sevgisinin bir nişanesi olarak görmesinde olduğu gibi), onun demokrasinin bireyselleşmiş aktörleri halinde ayrışmasını engellemektedir. Aydınımızın kutsallaştırdığı halka ihanetinden doğan paradoksu ve diğer popülist tabakaları başka

bir yazıya bırakarak, diğer bir minör suça geçiyorum.

"Türk toplumu erkek bir toplumdur" özdeyişi, daha işin başında insanlarımızın yarısını başka bir düzlemde kategorize ettiğimizin işareti olmaktadır. Halk söyleminin temel unsurlarını meydana getiren, erkeklik, kahramanlık, delikanlılık gibi unsurlar, kaba gücün egemenliğinin işaretleridir. Kaba gücün bu toplumda bu denli yüceltilmesi ve nerdeyse bir vizyon haline yükseltilmesi, toplumda bazı despotik ilişkilerin varlığını gizlemeye yönelik davranışlar olarak algılanmalıdır.

Medyanın Durumu

Bir başka suç da, dördüncü güçten kaynaklanmaktadır (diğer üçü, yasama, yürütme ve yargı). Medya, bazı istisnalar dışında, geniş kitlesi itibariyle, demokrasinin oluşması, güçlenmesi, pekişmesi yönünde gayret sarfetmediği gibi, tersi yönde hareket etmektedir. Bir kere popülisttir ve bireyin ortaya çıkmasına engel oluşturmaktadır, bu da demokrasinin olmazsa olmaz koşulu olan vatandaşın şekillenmesini geciktirmektedir. İkinci olarak, medya ya devletin resmi tezlerini, ya da paralel-resmi tezleri yeniden ısıtıp sürmekten başka bir şey yapmamaktadır. Medya, halka akıl öğretmeyi ve ona tapınmayı aynı anda ve aynı söylem içinde gerçekleştirerek, halkı demokrasinin aktörü olmaktan uzaklaştırmakta, bu yetmezmiş gibi, siyaseti karalamakta, neredeyse siyasetsiz bir toplum modeli çizmekte ve bazen de siyaseti bir uzmanlık işi olarak, korporatist bir zihniyet içinde sunmaktadır. Medyanın büyük kesimi siyasete elitist bir şekilde yaklaşmakta, düşük kökenlilerin siyaset sahnesindeki varlıklarına tahammülsüzlük göstermektedir. Ancak en vahimi, medya orduya ve bürokrasiye karşı, korkudan kaynaklanan aşırı bir saygı göstermekte ve insanlarda devlet korkusunun mistik ve dinsel bir yapılanma halinde belirmesine katkıda bulunmaktadır.

Ama medyanın en büyük suçu, Türk aydınına da araz olan

popülizmin bir uzantısı olarak, günah çıkartma ve tapındığı halkın günahlarını sergileme uygulamalarından dikkatle kaçınmasıdır. Medyatik açıdan bakıldığında, Türk halkı, amorf ve masum bir kitle olarak görülmektedir. Suçlular hep başkaları, hep bir şeyler yapmaya cesaret edebilmiş olanlardır. Halk, kendine öğretilen bu masumiyeti içinde, kendini bir aziz mertebesinde görmekte ve etrafında her zaman kendine komplo kuran seçkinler bulmaktadır. Böylesine bir suçsuzluğun içine doğurtulan halk, kendinin yaptığı ettiği herşeyi masumiyet terimleri içinde sunmaktadır. Oysa, bireyselleşmiş bireylerin rejimi olan demokrasiye giden yolun taşları, bireysel sorumluluklardan itibaren döşenmektedir. Medyanın yarattığı ve aydınlar tarafından desteklenen bigünah halk, bireyi üretememektę, ister istemez anonim bir kitle olarak almaktadır.

Üniversite ve Resmi Tezler

Üniversite ve resmi tezlerin suç terimleri içinde ele alınmalarının çok belirgin bir nedeni var, ülkemizde birçok şey aslına nazaran "gibi"dir. Yani, çok sert bir terimle ifade etmekten kaçınmazsam, aslıyla arasında yalnızca adsal bir özdeşlik bulunmaktadır. Ve biz Türkler bu adsal özdeşliği işlevsel ve niteliksel bir özdeşlik olarak algılama eğiliminden genellikle kurtulamadığımız için, ülkemiz demokrasi konusunda fazla bir mesafe alamadan, onun da adıyla yetinmektedir.

Türkiye'de, ne yazık ki, "ben yaptım oldu" zihniyeti egemendir. Bu hem bireylere dayanmayan bir yönetim tarzının, hem de bireysel sorumluluğun olmamasının, herşeyin bir kaza kader kavrayışı içinde değerlendirilmesinin sonucudur. "Ben yaptım oldu" hastalıklı tavrının en büyük tahribatı üniversite alanında meydana gelmiştir. Adsal bir özdeşlikle, bir binalar topluluğu kurmanın ve buna üniversite demenin, kurumun kendinin varlığı için yeterli olduğu sanılmaktadır. Bir üniversitenin, herşeyden önce köklü bir gelenek ve bunun ardından

da, yüksek nitelikli hoca, araştırma olanakları, bilinçli öğrenci olduğu akla bile getirilmeyip, sonunda ortaya Batı'dakilerle hiçbir ortak yanı bulunmayan bir üniversite çıkmıştır. Türkiye'de üniversitenin bilim yaratan, düşünsel çerçeveleri değiştiren bir kurum olduğu kavranılamamakta, gençlerin ekmek parası kazanma uğraşlarının bir parçası olarak görülmektedir.

Kuşku Değil İman

Bu "Türk tipi üniversite", bazı nadir istisnalar dışında, araştırmacı, özgürlükçü ve demokratik zihniyete sahip insanlar değil de, otorite "doğru"lara iman eden kişiler çıkartmaktadır. Üniversite, ilk ödevi olan, vatandaş yetiştirme işlevinin çok uzağındadır ve bu bizatihi bir suçtur. Türk tipi üniversitenin ikinci büyük suçu, kuşkuyu dışlamasıdır. Batı aydınlanmasını ve bilim devrimini mümkün kılan kuşku, Türk üniversitelerinde kendine hiçbir zaman kalıcı bir yer bulamamıştır. Açıkçası, kuşku duymaktan "kuşku" duyulmuştur. Kuşkunun olmadığı bir yerde ancak iman olabilir. İman ise, kendini laik sansa bile, teokratik kafalar yetiştirir. Teokratik kafalar, doğrunun tek ve ebedi olduğuna inanırlar. Bizi ilgilendiren demokrasi ise, ancak rivayetin muhtelif olduğu bir ortamda yeşerebilir. Zaten eğer rivayet muhtelif değilse, yani limitte her yurttaşın farklı bir toplum projesi yoksa, demokrasiye ne gerek vardır ki? Üniversite kuşkusuz insanlar yetiştirerek, doğruların ebedi geçerliklerine dayalı zihinsel bir iklim yaratarak, demokrasinin kuşku duyan vatandaş tabanının yaratılmamasına katkıda bulunmaktadır.

Gündeme son olarak getirmek istediğim minör suç tipi, resmi tezlerden ötürü ortaya çıkanıdır. Türkiye, hiçbir demokratik ülkede rastlanamayacak boyutta ve sıklıkta olmak üzere, hemen her alanda resmi tezlere sahiptir ve bunların önemlice bir bölümü üniversite çevrelerinde üretilmektedir. Tarih, dil gibi alanlardaki bilimsel bulgularla taban tabana zıt resmi tez-

ler, biz Türklerin, bütün dünyanın bize düşman olduğunu düşünmemize ve böylece kolektif bir paranoyanın içine düşmemize yol açmaktadırlar. Ama iş burada kalmamakta, her siyasal cemaat de bir o kadar alternatif resmi tez üretmektedir. Bu konuda tek bir örnek yeterli olacaktır. Dünyanın hiçbir ülkesinde görülmeyecek bir gariplik olarak, bugün iki Türkçe vardır. Sözümona ilericilerin öztürkçesi ile, sözümona muhafazakârların yaşayan Türkçesi. Resmi tezlerin oluşması ve çarpışması, Türkiye'yi bütünleşmenin uzağında, adeta bir kabileler federasyonu haline getirmektedir. Bu suçla mücadele etmek ise, bütün taraflarça ihanet veya günah terimleri içinde karşılanmaktadır. Resmi tezlerin varlığının doğurduğu en büyük sakınca, yani bu yazıda geliştirdiğimiz terminoloji içinde kalmamız halinde, suç, insanların kendi doğruları üzerine kapalı sistemler dışında başka düşünme yöntemlerine sahip olmamalarıdır. İdeolojik diyebileceğimiz bu düşünme biçimi, bilimsel düşünceyi dışlamakta, marjinalleştirmekte, bir garabet haline getirmektedir. Ama aynı zamanda adsal özdeşliklere çok meraklı olduğumuz için de, bu ideolojik şekillenmeleri bilimsel olarak sunduğumuz için, bilim Türkiye'ye kapı aralığından bile girememektedir. Bilimsel düşünce mutlak doğruların peşinde değildir, bu ideolojilerin işidir. Bilimsel düşünce, herşeyden önce düşünce özgürlüğü demektir. Yani istediğimizi, istediğimiz şekilde düşünebilme serbestisinin peşindedir. Bu düşünce tarzının dışarıda kalması, bireyselleşmeyi, dolayısıyla demokratikleşmeyi engellemektedir.

MİLLETİ REDDEDEN MİLLETVEKİLLERİ

Herbirinin arkasında uzun bir tarih, sayısız mücadeleler ve yoğun bir felsefi çaba bulunan siyasal kavramların hemen tamamı, birbirleriyle mantıksal ve kurumsal bir bağlantı içindedir. Aksi takdirde siyasal sistemlerden söz etmek olanaksız olurdu ve siyasal yaşam dediğimiz süreç anarşik bir yapılanma içinde yer alırdı.

Siyasal kavramların neredeyse tamamını ithal eden Türkiye, geçmişinde ancak çok güdük bir siyasal toplumun varlığı nedeniyle, bu kavramları tekil bizatihilikler halinde algılamış ve aralarındaki derin ve olmazsa olmaz bağlantıları çoğu zaman görmemiştir.

Siyaset, topluma ait sorunların çözülme sürecinin adıdır. Demek ki siyasetin olabilmesi için, cemaatlerden değil, onların sultasında kurtulmuş bireylerden meydana gelen bir beraberliğin (toplum) olması gerekir, ama bundan daha önemlisi, bu toplumun bu sorunların çözüm yeri olarak kendini görmesi gerekir. Öyleyse, siyasetin varlığı, kaderine egemen olma iradesi gösteren bir toplumun varlığını gerektirir. Eğer bir topluluk

için kararlar dışsalsa (dini veya ideolojik) o toplum siyasetsiz demektir.

Hiçbir toplum türdeş elemanlardan oluşmadığı için, siyaset son tahlilde bir haklı çıkma mücadelesi, farklı tez ve senaryoların yarışması haline gelmektedir. Bunun böyle olması, sonuçta tezlerden birinin geçici bir süre üstün gelmesini zorunlu kılmaktadır. Üstün gelen tezin iktidara da sahip olduğu böylesine bir oluşumun felsefi ve akli temeli egemeliğin kaynağının ne olduğu halinde billurlaşmaktadır.

Eğer egemenlik yoksa iktidar da olamayacağı için, insanlar sivil toplumun önce şekillenip, sonra da gelişmeye başladığı Modern Çağın başından beri, egemenliğin kaynağı üzerinde tartışmışlardır. Siyaseti bireylere lâyık görmeyen, total ve ezelden ebede geçerli tezlere dayanarak, toplumu ve dünyayı değişmezlik içinde dondurmaya çalışanlar, egemenliğin kaynağının tanrı olduğunu iddia etmektedirler.

Modern Çağın başında, geleneksel toplumların rızk kavrayışından, kendi geçimliğini kendi elde eden insan kavrayışına geçen, yani iktisadı keşfeden yeni görüş ise, egemenliğin kaynağını yeryüzünde, dolayısıyla siyasal toplumda, yani vatandaşlarda görmektedir.

Herşey birbirine bağlı olduğu için, geçimliğini Tanrı'nın ihsan ettiği anlayışından, kendi çabasıyla elde ettiği kavrayışına geçen Batılı insan, iktisadı keşfederken, aynı zamanda bireyi cemaatlerden kurtararak, insanı özgürleştirmeye ve bireyselliği inşa etmeye başlamış, bireysel insanların toplamı olan siyasal toplumu kurmuş ve bu dünya ile öte dünya farklılaşmasının bilincine vararak, laisiteyi kavramsallaştırmıştır.

Türkiye'de bazı milletvekilleri, Meclis toplantılarının dua ile açılması yönünde uğraşıyorlar ve bu eylemleriyle inanılmaz bir çelişkinin içine düştüklerini farketmiyorlar.

Adı üstünde, bunlar milletin vekili, yani egemenlik halkta ki, onu temsil ederek yasa çıkartıyor, iktidarın nimetlerinden yararlanıyorlar. Bu milletvekilleri, egemenliğin halkta olduğu tezine dayanan bir sistemin içinde ve onun kurallarına uygun

olarak seçilerek Meclis'e gelmiş olmalarına rağmen, şimdi egemenliğin asıl kaynağının Tanrı olduğu varsayımıyla, Meclis oturumlarının duayla açılmasını talep ediyorlar ve böylece kendi milletvekili statülerinin meşru temellerini bizzat kendileri inkâr ediyorlar. O halde, bu muhterem zevatın egemenliğin kaynağı olarak halkı görmedikleri son derece açıkça ortada. Ama, egemenliğin kaynağı olarak kabul etmedikleri bir unsurdan aldıkları yetkiyi egemenliğin gerçek kaynağı olarak gördükleri yolda kullanmaya kalkışmaları, dört dörtlük, kusursuz bir çelişkidir.

Bu baylar, eğer kendileriyle tutarlı olmak istiyorlarsa, hemen milletvekilliğinden istifa etmelidirler.

Öte yandan, bu temel çelişki talep sahiplerinin tezlerini desteklemek üzere getirdikleri kanıtlarla katmerlenmektedir. Örneğin, Meclis'in duayla işe başlamasını en fazla talep edenlerin başında gelen Vehbi Dinçerler, medyada yakınlarda yayınlanan bir mülâkatında, İngiliz parlamentosunda da dua edildiğini bildirmiş ve bunun bize örnek oluşturabileceğini ileri sürmüştür. Vehbi Bey'in sıkı bir Batı kültürü karşıtı olduğu meçhul değilken, içine düştüğü bu çifte standardı gündeme getirmiyorum, sadece İngiliz parlamentosu konusundaki yanılgısına değineceğim. İngiliz parlamentosu çift Meclis'lidir. Avam Kamarası (yani Halk Meclisi), genel ve eşit oyla seçilen milletvekillerinden; Lordlar Kamarası ise, ırsi soylular ile tacın atadıklarından ve seçimsiz bir şekilde oluşur. Lordlar Kamarası üyeleri ve kral(içe), egemenlik hakkını Tanrı'dan, Avam Kamarası üyeleri halktan alır. Dua edilen yer Lordlar Kamarası'dır ve bu durum bu bağlamda doğaldır.

Ancak vurgulamadan geçilmemesi gereken nokta, İngiltere'de Lordlar Kamarası'nın ve kralın hemen hiçbir iktidarının artık kalmadığıdır, bunlar folklorik birer unsur olarak korunmaktadırlar.

Öyleyse, Vehbi Bey ve onun gibi düşünenlerin kendileriyle tutarlı olmak üzere, halkın oyuyla geldikleri Meclis'ten istifa etmekten ve ikinci Meclis'imiz de olmadığından, kendi özel top-

iantıiarını duayia başiatmaktan başka çareleri yoktur.

Kavramların içeriğini herkes kendi meşrebine göre belirlemeye kalkışırsa, Türkiye toplumu diye birşeyden söz etmek olanaksız hale gelir, ortalıkta rakip ve hasım cemaatlerden başka bir şey kalmaz ve bireyler, tek tük belirmekte olan bireyler yeniden cemaat cenderelerinin içine girerler.

Cumhuriyet, siyasal toplum demektir. Burada egemenlik ister istemez bu toplumun ortaklaşa iradesinin sonucu olarak, ondan kaynaklanır. Demek ki Cumhuriyet aynı zamanda laik olmak zorundadır, çünkü egemenliğin kaymağını Tanrı olarak kabul ettiğinde, kendi varoluşunu reddetmektedir.

Meclis oturumlarının duayla başlaması önerisi, Cumhuriyet'i yıkmaya, bireyi yokeden total bir din devleti kurmaya yönelik, ısrarlı ve inatçı talep manzumesinin basamaklarından biridir.

TÜRKİYE'NİN REEL SİYASAL YELPAZESİ

Türkiye'deki siyasal partilerin adları, onların hangi sosyo-ekonomik doktrinden yana ağırlık koyduklarını belirlemeye olanak verici nitelikte değildir. Varolmuş veya varolan partilerimizden bir ikisinin taşıdığı ve ilk bakışta doktrinal bağlantı olduğunun sanılmasına yol açan adlar da, istisnasız yanıltıcı olmuşlardır. Fazla uzağa gitmeksizin, Sosyaldemokrat Halkçı Parti, sosyal demokrasi ve popülizm gibi uyuşmaz iki tutumu biraraya getirmede bir beis görmemiştir. Keza Halkın Emek Partisi, acaba bir de patronların mı emek partisi var sorusunu akla getirmektedir vb.

Bunun böyle olmasının başlıca nedeni, siyaseti, demokrasiyi, parlamentoyu, demokrasiyi; yani modern toplumun işleyiş doku ve kurallarının hemen tamamını kendi tarihi içinde oluşturan Batı Avrupa siyasal doktrinlerinin, bu ülkede kendilerine yeşerecek zemin bulamamış olmalarıdır.

Parlamenter, demokratik Batı Avrupa ülkelerinde, bugün esas olarak, liberal, muhafazakâr, sosyal demokrat ve sosyalist partiler bulunmaktadır. Türkiye'de ise, böylesine bir doktrinal paylaşım hiçbir zaman olmamıştır.

Şu anda ülkemizde, yirmiden fazla siyasal parti bulunmasına rağmen, üç tane ana siyasal doktrin bulunmaktadır. Bunları, kemalizm, İslamcılık (ümmetçilik veya dincilik) ve kabilecilik olarak adlandırmak mümkündür. Bu doktrinlerin hiçbirinin kökü Batı'da değildir ve tamamı Osmanlı siyasal doktrinlerinden gelmektedir. Batı'dan yalnızca cila unsurları alınmıştır. O nedenle, partilerin birbirlerini kökü dışarıda olmakla suçlamaları hoş bir lâtife olmaktadır.

Bu üç doktrin, tıpkı üç ana renk gibi, siyasal partilerin herbirinde farklı oranlarda yer almakta ve her bir partinin vitrin rengini, bu kompozisyon belirlemektedir.

Bu üç esas doktrini, sağ ve sol kavramlar doğrultusunda sınıflandırmak da olanaksızdır; çünkü bunların hepsi, hemen hemen aynı miktarlarda sağ ve sol kavramı birarada, ama tutarsız bir birlik halinde barındırmaktadırlar.

Bu açıdan, Türkiye'de sağdan sola veya tersi bir yelpaze saptamak çok zordur. Açıkçası, her parti sağcı olduğu kadar solcudur ve tersi. Bundan da doğrusu, her parti aynı dereceye yakın miktarlarda sağcıdır ve ülkemizde bu adı hakeden solcu bir parti bulmak olanaksızdır. Bu ifade, Türkiye gerçeklerini şimdiye kadar Batı terimleri içinde belirlemeye çalışan ve buna alıştırılan çoğunluğa çok ters gelecektir, ama tekrar pahasına söylüyorum, hiçbir parti diğerinden daha solcu veya daha sağcı değildir (veya hemen hemen). Daha da açıkçası, Türkiye'nin bütün partileri devleti öne çıkartan, bireyi ona bağımlı kılan, fakat devletin ana sloganının ne olacağı konusunda farklılaşan ve aslında özde aynı olan kuruluşlardır (bu bağlamda, bütün partilerimizin lider partisi olma özelliğinden, hiçbirinin daha kendi içinde bile demokratik işleyiş kurallarını yerleştirememiş olmasından ve bunun bile tek başına ne denli bir aynılık unsuru meydana getirdiğinden söz edecek değilim).

Örnekler düzlemine geçmenin daha açıklayıcı olacağını düşünüyorum. Önce sol sayılanlarından başlarsam, SHP, CHP ve DSP, sonuncusu hariç, sosyal demokrat olduklarını iddia etmelerine rağmen, tipik birer devletçi partidirler. Bölüşüme de-

gil, üretime müdahaleyi şiar edinmişlerdir. Bunlar aynı zamanda kabilecidirler de ve ulus-devleti genelde etnik bir bazda anlamaktadırlar. Solda yer aldığı iddia edilen diğer bir parti olan HEP, hem devletçi, hem kabilecidir ve o da ulus-devleti etnik bazda anlamaktadır. Ve nihayet, sayılan bu partilerin hepsi, dini devlet içinde tutmaktan yana tavır koyarak, hem programlarındaki laiklik ilkesinden sapmakta, hem de bir devlet dini önermiş olmakta, böylece dincilik yapmaktadırlar.

Sağın en sağında yer aldığı söylenilen RP, BBP gibi partiler, dinci söylemlerinin yanı sıra, gene bölüşüme değil de, üretime müdahale eğilimleriyle devletçi, "halk için halka rağmen" anlayışlarıyla kemalist, bazı sivil toplumcu talepleriyle solcu ve "ah benim zavallı fakir halkım" edebiyatlarıyla da popülisttirler.

Uç sağın diğer bir temsilcisi olan MHP ise, Türkçü söylemin vurgulu olduğu görüntüsünü yaratmakla birlikte, aslında ağırlıklı olarak kemalisttir, ama aynı zamanda kabileci, populist ve dincidir de.

Nihayet, Türkiye'ye özgü siyasal "yelpaze"nin merkezinde durduğu sanılan ve iddia edilen DYP, ANAP gibi partiler, bütün bu unsurları en yoğun şekilde içermektedirler. Merhum Özal'ın, "dört eğilimi birleştirdik" övünmesi, DYP için de geçerlidir ve Türkiye siyasetinin hali pür melâlini özetlemektedir. Sonuçta, bu merkez sağ partiler, tek bir partiden daha çok, birer partiler koalisyonudurlar (tıpkı diğerleri gibi).

Sonuç olarak, Türkiye'de partiler değil de, çeşitli karizmatik (veya değil) liderlerin arkasında ve ayrı kurumlarda öbeklenmiş tek bir partinin olduğunun iddia edilmesi, abartma sayılmamalıdır.

Zaten ülkemizde demokrasinin, adı var, kendi yok bir kurum veya kavram olmasının temel nedeni, bu partisizlik veya tek partililiktir, çünkü herkes bilir ki, eğer siyasal partiler yoksa, demokrasi de yoktur, sivil toplum da yoktur.

CUMHURİYETİN BİRİNCİSİ İKİNCİSİ OLMAZ

Cumhuriyet çoğu zaman anlaşıldığının tersine, sadece siyasal bir yönetim biçimi ve tarzı olmanın çok ötelerine taşan bir kapsam içinde, bir toplumun tüm sivil ve siyasal örgütlenme tarzını fade eden , geniş içerikli ve açılımlı bir kavramdır.

Bunun yanı sıra, cumhuriyetin esas kurucu unsuru olan ulus da özellikle ülkemizde olmak üzere, dünyanın birçok kesiminde son derece yanlış bir şekilde algılanmakta ve kavramsallaştırılmaktadır. Bu konuda öncelikle bilinmesi gereken nokta, ulusun tarih kadar eski değil de oldukça yeni bir oluşum olduğudur. Eğer mutlaka bir başlangıç vermek gerekiyorsa 18. yüzyılda başlayan ve 19. yüzyılın ilk yarısına kadar sarkan Aydınlanma Hareketi ile bunu izleyen ve onunla beraber yoğrulan Amerikan ve Fransız devrimlerini göstermek mümkündür.

Çoğu kimse tarafından ve çoğu zaman sanıldığının tersine, ulusun bağlantısı belli bir etnik aidiyet ile değil, esas olarak bir ülke ve onun temsil ettikleri ile içerdikleridir. Ulusu kuran ve geliştiren temel güç hattı, bir coğrafyanın, hangi kökenden olursa olsun, tüm halkıyla birlikte meydana getirdiği bütündür. Aksi takdirde, çok sayıda etnik unsurun harmanı olan Ameri-

kan ve Fransız uluslarını kavramak ve bunları böyle kabul etmek mümkün olmayacaktır. Madalyonun ters yanı olarak, insanlığın uzun tarihi boyunca herhangi bir etnik grubun saf olarak kalmasının mümkün olmadığını da belirtmek gerekir.

Böylece cumhuriyet bir ulusun bir coğrafya üzerindeki siyasal ve toplumsal örgütlenmesi olmaktadır. Bu örgütlenmenin belgesine ise anayasa adı veriyoruz (bütün yasaların anası olmasının ötesinde, eskiden kullanıldığı ve Batı dillerindeki haliyle Teşkilat-ı Esasiye, yani toplumun kuruluş esasları). Anayasalar pozitif hukuk içinde yer aldıklarından, yani gökten inmediklerinden, her zaman ulusun tasarrufunda olmalıdırlar. Başka bir ifadeyle, ulus kendi düzenini istediği gibi kurabilmelidir. Eğer böyle olmuyorsa ve anayasa parçasal güçler tarafından topluma dayatılıyorsa, o zaman o ülkeyi meydana getiren halkın henüz uluslaşmadığı, yani cemaatlerin (her türlü etnik ve dinsel vb. aidiyet düzleminde ve aidiyetlerin gönderme noktası olarak) bütünleşme yolunda olmadıkları sonucu çıkartılabilir.

Cumhuriyet, modern bir ulusun kurucu kavramı olmasına karşılık, ülkemizde bazı kimseler tarafından bir yönetim biçimi olarak kabul edilmektedir. Son zamanlarda yaygınlaşan ikinci cumhuriyet önerilerinde ortaya çıkan ikinci özellik ise yönetim biçiminin veya daha doğru bir ifadeyle, bir toplumun örgütlenme tarzının teknik müdahalelerle değiştirilmesinin seçkinci bir tavır olduğunun görülememesidir. Görülemeyen başka bir nokta ise bu gibi müdahalelerin ulusu kurma veya pekiştirmekten çok, aldığı mesafeyi geriye götürücü etkiler yapacağıdır. Çünkü;

- Türkiye gibi uluslaşması oldukça geç tarihlerde başlamış ülkelerde etnik bağlantılar, ulusal bağlantılara nazaran hâlâ güçlerini korumaktadırlar. Ulusun etnik bağlantısının olmadığı ve cumhuriyetin ancak ulusla birlikte varolabileceği ve bu ikisinin birbirlerini karşılıklı geliştirebilecekleri gerçeği karşısında, köhne cemaat yargılarına taviz veren talepler söz konusudur (federasyon vb. gibi).

• Cumhuriyet ancak bir parçanın kendini bütün olarak dayatmaması esası üzerine kurulabilir, bunun tersine talepler ve önermeler cumhuriyetin ayakta kalması olanaklarını zorlar. Her bütün gibi cumhuriyet de parçalardan oluşur. Esas olan bunların özerkliklerini korumaktır, ancak eğer bunların arasında armoni sağlanamazsa (ki cumhuriyet tam da bu armonidir), her parça kendini bir bütün olarak görme eğilimine girecektir. Bu da bir cins anti-cumhuriyet ortamı yaratacaktır.

• Cumhuriyet bir açıdan siyasal toplumun, toplumun bütünüyle çakışması sürecidir. Daha açık bir ifadeyle cumhuriyetlerde her birey siyasal bir unsurdur. Siyasetin, yani toplumsal karar oluşturma sürecinin bir yandan belli tabakalarla sınırlandırılması, öte yandan da giderek yerleştirilmesi, karar süreçlerini demokratik süreçlerden tepeden inmeci süreçlere kaydıracaktır.

• Cumhuriyet cemaati değil, bireyi, imtiyazı değil, hakkı ön plana çıkartan siyasal sözleşmedir; herkesin ülkenin ve toplumun tümü hakkında söz ve oy olanağının kısıtlanması, bir yandan siyaseti uzmanlaştırırken, öte yandan da bireyin cenderesi cemaati ve hakkın celladı imtiyazları hem korur, hem de pekiş-tirir.

• Cumhuriyet ancak ulus-devlet olarak varolabilir. Bunun yanı sıra her bireyin kendini istediği kimlik içinde ifade hakkı kutsaldır. Bu iki unsur ilk bakışta çelişiyormuş gibi gözükse de, aslında birbirini tamamlamaktadır. Bireylerin bireysel kimliklerinin bileşkesi ulusun toplum kimliğini verecektir. Bu ise bir cins toplumsal ve siyasal sözleşme olacaktır. Böylesine bir sözleşmenin varlığı ise her tür cemaatçi ve ilkel etnik saplantıyı sözleşmeye uymama haline getirecek ve cumhuriyet bunu kendi yaptırımları içinde çözecektir. Sonuç olarak, Türkiye toplumu cumhuriyeti henüz oluşturma sürecindeyken, bu süreci geri götürücü veya duraklatıcı önermelerin ağırlıklı olduğu ikinci cumhuriyet taleplerinin, cumhuriyet adı verilen geniş kapsamlı kavramın felsefi, tarihsel ve dokrinal bağlantılarının içinde bir kez daha yoğrulmasında yarar bulunmaktadır.

SÜRÜDEN AYRILANI KURT KAPAR

Siyaset, demokrasilerde bütün vatandaşların hem hakkı, hem de ödevidir, çünkü siyaset, ortaklaşa sahip olunan ülkenin yönetimi konusundaki tartişmadan ibarettir. Ama bizim ülkede bu eylem, bir meslek sayılır ve bu durumda da, her meslek dalı için olduğu gibi, onun da profesyonelleri olduğu kabul edilir, yani bu işten ekmek yiyenleri; diğerleri ise siyasetin amatörleridir ve onlara kahve köşelerinde profesyonellerin dedikodusunu yapmak düşer. "Siyasetçi" adı verilen bu profesyoneller grubu, hakikaten bir meslek loncası gibi davranmakta ve tıpkı yoğurtçu veya fırıncıların yaptıkları gibi, ekmeğini kazandığı bu sektörü vatandaşlara karşı kıskançlıklarla korumaktadır.

Bu "siyasetçiler loncası" kendi mensuplarına karşı da, loncanın tekelci tavrı ve kuralları içinde davranmakta, loncanın ayrıcalıklarına karşı çıkan mensuplarını hemen dışlamakta ve elinden gelirse yoketmektedir. Bunun sonuncu örneklerinden biri, Aydın Güven Gürkan olayında yaşandı.

Aydın Güven Gürkan, Türkiye ölçülerine göre sıradışı bir "siyasetçi"dir. Bu işe başından beri bir vatandaşlık bilinci içinde

girmiş ve bu açıdan hep amatör kalmış, lonca kuralları içinde ve tekelci bir şekilde oynamayı asla beceremiştir. Cunta tarafından kurdurulan ve favori partisi seçimi kazanamazsa, sigorta olarak düşünülen ve kotarılan, bu yüzden de başına en mutemet adamlardan Necdet Calp'in getirildiği Halkçı Parti'de siyasete başlaması bir hatadır, ama sonradan, bazı arkadaşlarıyla Necdet Calp'e muhalefet etmesi, onu devirerek başkanlığı ele geçirmesi ve seçimlerde çok yüksek oy alan partisini SODEP'le birleştirmekten kaçınmaması, böylece oluşan SHP'nin ilk genel başkanı olmasına rağmen verdiği sözlere sadık kalarak başkanlığı Erdal İnönü'ye devretmesi, sonradan başkanlık konusunda hiç bir sorun çıkartmaması, hizipçilik yapmaması, bu "ilk günah"ı temizleyen olumlu puanlardır.

Aydın Güven Gürkan, siyasetin içinde, her an ayrılabilir bir konumda kalmış, yanlış veya doğru, ilkelerini savunmuştur ve bu tutumu zenaatkâr siyasetçiler tarafından hep garip karşılanmıştır. Başında veya yetkili kurullarında bulunduğu ve adında "sosyal demokrat" sıfatı yer alan partisinin bu niteliği gerçekten taşıdığından hep kuşku duymuş ve Sosyal Demokrasi'nin anavatanındaki gelişim ve kazanımları hem öğrenmeye, hem de ülkeye aktarmaya çalışmıştır.

Aydın Güven Gürkan, son hükûmet değişikliğiyle, nihayet bakan oldu ve siyasetçiler loncasının verdiği adla, bir dizi "kriz"e yol açtı. Bu kriz sözünün tercüme edilmeye ihtiyacı var. Kriz, yani bunalım, bizim siyasetçi loncasının dilinde, "eski köye yeni adet" demektir. Daha açık bir ifadeyle, bizim milletvekilleri veya bakanlar, "büyüklerimiz herşeyi bilir" ilkesinin bir milim dahi dışına çıkmayı bunalım olarak görürler, tartışma ise en korktukları felâkettir. Siyaset, onlara göre, verilen ve alınan emirlerin yerine getirilmesi ve karşılığının banka kredileri, işe adam yerleştirilmesi vb. biçiminde tahsil edilmesidir. Onlar milletin vekilleri veya bakanları değil, kendilerine bu makamları lütfeden parti başkanlarının neferleridirler. İçlerinden birisi kendi beyniyle hareket etmeye başlarsa, bu köhne sistemin çökeceğinden korkarlar ve bunda haklıdırlar da.

Aydın Bey, ilk bunalıma emeklilik yaşı nedeniyle yol açtı. Bana göre batılı savundu, ama çok önemli birşey yaptı: Kendi fikrini savundu. Diğerleri tarafından hemen mahkûm edildi. Tezi yanlış olduğundan değil, başbakan ve yardımcısı gibi düşünmedği için. Başbakan ve yardımcısının neferi değil de, Türkiye Cumhuriyeti'nin bakanı olmaya kalkıştığı için.

İkinci bunalımı ise, Türk tipi siyasetin en hassas noktasında çıkardı. Siyasetin bir mama dağıtma mekanizması olarak aşağılanmasına, yere çalınmasına karşı çıktı. İşte kıyamet bu noktada koptu. Hem seçilenler (yani mama dağıtıcılar), hem de seçmenler (yani herkesin malı olan kamu kaynaklarından, haklarından fazlasını koparmak üzere oylarını şantaj olarak kullananlar) ona kızdılar. Seçim öncesi il yapılmak, o ile kamusal kaynakların akıtılması, böylece o yöre halkının Türkiye'nin geri kalanına nazaran bazı ayrıcalıklar elde etmesi anlamına geldiğine göre, Aydın Bey'in ilgili kararnamenin imzasını kısmi yerel ara seçimin ertesine bırakma kararı, oyunun bozulmasına neden olacaktı.

Aydın Bey, bütün bu hengâmede, görülmedik duyulmadık birşey daha yaptı. Kararnameyi, beklenti içine giren ilçeler halkını hayal kırıklığına uğratmamak için imzaladı, ama bunu ilkeleriyle bağdaştıramadığı için bakanlık görevinden istifa etti. Ancak, istifasının önemli gördüğü ILO toplantısından sonra yürürlüğe konulmasını istedi.

Fakat siyaseti ülke kaynaklarını istediğine dağıtma yetkisini ele geçirme kavgası olarak görenler, onun istifasını hemen yürürlüğe koydular, çünkü Aydın Bey'in maymunun gözünü açması tehlikesi giderek büyüyordu.

Bu olay birçok şey gösterdi. Bunlardan ikisi oldukça önemli. İlk olarak, ilke sahibi insanların bu ülkede sıcak siyaset yapamayacakları bir kez daha ortaya çıktı. Ve ikinci olarak, Türkiye'de partilerin olmadığı belirginleşti. Kendilerine parti adını veren kuruluşların hepsi de aynı kumaştan insanların, uyduruk farklılıklarla fraksiyonlar halinde örgütlendikleri tek bir parti oluşturuyorlar: Ülkeyi ve kaynaklarını sahiplenme partisi.

Ama eğer partiler yoksa, demokrasi de yoktur. Eğer bireyselleşmiş ve farklılaşmış kişiler yoksa, vatandaşlar şirketi halindeki toplum da yoktur.

II. Bölüm

İ K T İ S A T

UYRUKTAN VATANDAŞA, GEÇİMDEN İKTİSADA

5 Nisan 1994 iktisat tedbirleri paketiyle iyice su yüzüne çıkan bunalım, medyada ve halk arasında tartışıldığının ötesinde ve uzağında, "iktisadi boyutu ikinci derecede kalan ve esas itibariyle toplumsal ve siyasal özellik gösteren, geniş kapsamlı ve derin bir olgunun, ancak küçük bir parçasını meydana getirmektedir.

Türkiye, bugün belli bir devlet ve toplum projesinin sonuna gelmiş bulunmaktadır. Kurgulanması çok eskilere dayanan bu modelin bizzat kendi tartışılmadan alınacak her tedbir, bu modelin verimli ve değişmez olarak kabul edildiği anlamını taşıyacak ve bunalıma belli aralıklarla düşmekten kaçınmak mümkün olmayacaktır.

Artık işlemez hale geldiğini söylediğim toplumsal ve siyasal modelin masaya yatırılarak, anatomisinin iyice belirlenmesi gerekmektedir. Bu modelin adı "Kerim Devlet"tir. Karşımızda duran ve henüz ulaşamadığımız model ise, Modern devlettir. Türkiye, Kerim Devlet'i modern devlet araçlarıyla kurtarmaya

çalışarak, anakronizmaya düşmenin ötesinde, imkânsızı gerçekleştirmeye kalkışmaktadır. Ülkemiz, bütün modern toplumların, modern olmak için geçtikleri aşamalardan, onların sırasıyla geçmek zorunda değildir. Yapması gereken, eski modelin yerine yenisini ikâme etmek ve bunun için de, başta anayasa olmak üzere, tüm siyasal kurumları sil baştan ele almaktır. Gelinen bu aşamada, iktisadi tedbirlerin yerine, yeni bir siyasal modelin önceliği kendini dayatmaktadır. Türkiye, artık kendi siyasal sözleşmesini yapmak ve toplumun siyasetini tanımlamak zorundadır.

Kerim Devlet Modeli

"Tarih ne işe yarar?". İnsanların çoğu bu soruyu kendilerine sormuş ve çeşitli cevaplar almış veya vermiştir. Çoğunluk "tarihin tekerrür" olduğuna inanır ve onun ders alınacak bir alan olduğunu düşünür. Oysa, tarih eğer bir işe yarayacaksa, bu tekerrürü önleme yönünde olacaktır. Biz Türkler, tarihin tekerrür etmemesi için hiçbir gayret sarfetmediğimiz için, bu gün (ve dün, defalarca) niteliğini tam kestiremediğimiz bunalımlara sürüklendik.

İşe basit bir zıtlıktan başlamak uygun olacaktır. Fiyatlar ya piyasada oluşur, ya da siyasal otorite tarafından saptanır. Birincisi modern toplumu, ikincisi eski toplumu işaret eder. Veya başka bir ifadeyle, birinicisi iktisadın hüküm sürdüğü topluma, yani bölüşümün iktisat kurallarına göre gerçekleştiği bir örgütlenmeye; ikincisi de siyasetin hüküm sürdüğü, yani bölüşümün siyaseten gerçekleştirildiği bir örgütlenmeye denk düşer. Birinci tipten toplumlar, haklar küresinin belirleyici olduğu; ikinci tipten toplumlar, imtiyazlar küresinin egemen olduğu yapılanmalardır. Daha açık bir ifadeyle, birinci tipten toplumlarda, insanlar toplum hasılaya yaptıkları katkı kadar pay alırlarken, ikinci tip toplumlarda, alınan payla yapılan katkı arasında hiçbir bağ bulunmamaktadır.

Bizim bu topraklardaki tarihimiz, ikinci tipten toplumsal örgütlenmelerden başka birşeyi işaret etmiyor. Bizans'a kadar geri gitmenin, şu anda bir yararı bulunmamaktadır. Onun da eski tipten bir toplumsal örgütlenme olduğunu işaretle yetinerek, Osmanlıya gelmemiz halinde, karşımıza tipik bir platongil devlet ve toplum modeli, ideali ve uygulaması çıkmaktadır.

Platon'un ideal devlet ütopyasında, toplum *(politeia)* üç ana sınıftan oluşmaktadır: filozof kral ve yöneticiler, mülkiyetsiz ve ailesiz koruyucular, her haktan yoksun besleyiciler. Bu üç sınıfın birincisi yönetecek, ikincisi iç ve dış güvenliği sağlayacak, üçüncüsü de diğer ikisinin ihtiyaçlarını karşılayacaktır. İşte Osmanlı devleti, bilerek veya bilmeyerek, bu ideale en fazla yaklaşan siyasal-toplumsal-ekonomik model olmuştur.

Tanrının yeryüzündeki gölgesi olan padişahın ağzından çıkan kanundur ve devlet işlerini köklerinden kopartılmış, devşirme kökenli bir yönetici tabakasıyla birlikte yürütmektedir. Ordunun ağırlığını ise, gene devşirme kökenli, evlenmesi ve mülk edinmesi yasak unsurlardan meydana gelen merkez ordusu oluşturmakta, tımarlı taşra ordusu ise, genelde eski kapıkullarından meydana gelmektedir. Nihayet, üretici sınıf olan reayanın hiçbir hakkı yoktur ve işlediği toprakların karşılığı olarak (topraklar ilke olarak devletindir) vergi vermektedir.

Osmanlı devleti kuruluşundan itibaren genişlemeye yönelik, fetihçi bir askeri-siyasal organizasyon olmuştur. Yeni fetihler, yeni topraklar ve yeni reaya; bu da yeni vergiler demektir. Bu gelir fazlası, ordu ve bürokrasi mevcudunun genişlemesine olanak vermektedir. Bu da yeni fetihler anlamına gelmektedir. Ancak bu sarmal sürecin bir sonu vardır. XVI. yüzyılın ortalarına doğru ulaşılan bu sınır, o dönemin ulaşım, iaşe ve savaş teknolojisi tarafından belirlenmiştir. Osmanlı, Viyana önlerinde, fetihlerinin sınırına ulaşmıştır. Fakat, bu noktada kazanımlarını pekiştirerek, ulaştığı bu en geniş sınırlar içinde dengeye gelmesinin olanağı olmadığından, tarihlere gerileme dönemi olarak geçen, ama aslında fetihçiliğin tasfiyesi olarak adlandırılması gereken süreç başlamıştır.

Ordu ve bürokrasi mevcutlarını artırabilmek için yeni fetihlere mutlaka ihtiyaç duyan ve yeni fetihleri ancak bu sayısı sürekli artan mevcutlarla gerçekleştirebilen Osmanlı, fetihlerin zorunlu olarak durmasıyla birlikte, yüzyıllarca sürece bir sınır savaşına girişmiştir. Batıda Avusturya, doğuda İran'la sürdürülen bu yıpratıcı sınır savaşları, ordu ve bürokrasi mevcudunda azaltılmaya gidilmesini engellemiş, ama gelir miktarındaki azalma, devletin sıkışmasına yol açmıştır. Fethin durmasının hemen arkasından, toprak kaybının da başlaması, giderler artarken, gelirlerin düşmesine yol açmıştır.

Osmanlı bu noktadan itibaren iki araca birden başvurmuştur. Hem tımarlı süvarilere bırakmış olduğu yerel vergi gelirlerini merkezde toplamaya başlamış ve böylece eyalet ordusunu tasfiyeye girişmiş, hem de enflasyonist bir politika izleyerek, halkın satın alma gücünü düşürerek, kendininkini korumaya yönelmiştir.

Böylesine bir yapılanma içinde, bireylerin gelirleri ile ulusal hasılaya katkıları arasında hiçbir bağ kalmaz. Devlete mensubiyet, daha yüksek pay almanın koşulu haline gelir ve insanların toplum içindeki konumlarını haklar değil, imtiyazlar belirler. Her türlü üretim ve değişimin neredeyse tamamının merkez denetiminde olduğu bu sistemde, vergi ve enflasyon politikasıyla üretici unsurlara ancak hayatta kalmalarına yetecek bir miktar bırakılmakta ve geri kalanı sünuf-u devlet (devlet sınıfları, yani ilmiye ve seyfiye, bugünkü terimlerde din adamları ve askerler ile bürokratlar veya Çetin Altan'ın sevimli ifadesiyle, cami ve kışla) mensupları arasında, üretim yaptıkları katkıdan bağımsız, tamamen hiyerarşik bir düzen içinde dağıtılmaktaydı. Ne kadar rütbe o kadar para.

Ekonominin ve toplumun bu şekilde örgütlenmesi, artık ürünün neredeyse tamamının devletin elinde toplanması ve onun da bunu ekonomi-dışı (yani siyasal) mekanizmalar içinde dağıtması; ortaklaşa zihinsel yapının, devletin kaynağı meçhul hazinelerinin olduğuna inanması yönünde şekillenmesine yol açmıştır. Devlet bu hazineyi tamamen ideolojik bir doğrultuda

dağıttığından yani kendine biçtiği imge doğrultusunda ve bu imgeyi yeniden üretecek şekilde paylaştırdığından, devletin kerim olduğuna, payları belirlemenin onun işlevi olduğuna inanılmıştır.

Cumhuriyetin Reddi Mirası

Ülkemizde, okuması yazması olanların büyük çoğunluğu, Cumhuriyetin Osmanlı geçmişimizin mirasını reddettiğine büyük bir coşkuyla inanır. Türkiye'nin teokratik bir devlet olmasını isteyenlerin başlıca atıf noktası olan Osmanlı geçmişimizin, Cumhuriyet tarafından reddedildiği düşüncesi, onların Cumhuriyet-karşıtı olmalarının başlıca nedeni ve tabanıdır. Sosyaldemokrat denilen aydınlar ise, bu reddin gerekli olduğunu düşünürler.

Oysa, red ancak söylem düzeyinde vardır. Her yeni rejim, eskisinden farklılığını belirtmeye yönelik bir söylem geliştirir. Resmi tarih tezi adı da verilen bu belirleme, geçmişin ne kadar kötü, şimdinin ne kadar iyi olduğu bilgisinin söylem düzeyinde üretilmesine dayalıdır. Fakat söylemden gerçek zemine geçildiğinde, Osmanlı devlet modelinin cumhuriyet döneminde de ve bugüne kadar sürdüğü görülmektedir.

Kapitalist bir geçmişimizin olmaması sonucu, bireyin ve bireyselliğin baş vermemesi vatandaşın üremesini engellemiştir. Halkın teşebbüs gücü ve bundan da önemlisi, hevesi marjinaldir ve devlete bakışı, haklar açısında değil de, imtiyazlar bağlamında olmayı sürdürmektedir. Bu konuda, yaşanmış bir deneyin aktarılmasında yarar vardır. Ankaralı sosyologlardan birinin yaptığı bir ankette, bazı niteliksiz işsizlere, "seni profesör yapayım mı?" sorusu sorulmuştur. On örneğin yaklaşık dokuzunda, verilen tepki, bu işe kaç para ücret ödeneceği yönünde gerçekleşmiştir. Profesörlüğün ne olduğunu herkesin bilmesi tabii ki beklenemez, ancak esas vurgu burada değildir, sorulan ilk ve çoğu zaman da tek soru, bu işe karşılık kaç para veri-

lecegidir, oysa bireyselleşmiş bir kimse, bu işin ne gibi nitelikler gerektirdiğini sorar ve kendi olanaklarıyla uyuşup uyuşmadığını tartardı. Ülkemizde girilen işlerin tamamen bir mama dağıtım yeri olduğunu gösteren bundan tipik bir örnek olamaz.

Böylesine bir ortamda ve zihin hali içinde, devlet, cumhuriyet döneminde aşırı şişkin olmayı sürdürmüş ve GSMH'nın büyük bölümünü bizatihi kendi için emmiştir. Bütün bunların sonucu olarak, bugün devlet, modern bir devlette asla yer alamayacak birçok alanı kendi asli işlevi olarak kavramakta ve kurmaktadır. Ve ülkemizin bir kez daha içine girdiği bunalım, devletin bu aşırı şişkinliğinden ve bu şişkinliği besleyen toplumsal zihin halimizden kaynaklanmaktadır. Öncelikle kabul etmemiz gereken nokta, bu sonuncu ekonomik bunalımın devletin kendinden çok, devletin bu şekilde kalmasından yarar uman bizlerden kaynaklandığıdır.

Yaşadığımız, yaşamakta olduğumuz ve herhalde yaşayacağımız bunalımlar, son zamanlarda bilen bilmeyen herkesin reçete sunduğu, iktisadi bir olgu olmanın ötesinde, bir devlet ve toplum kurgusunun sonuna gelindiğini, buradan çıkabilmek için, toplumun tüm kesimlerinde ciddi bir zihniyet mütasyonuna gerek bulunduğunu bağıra bağıra ilân etmektedirler. Bunlara kulak vermemiz şarttır.

Üretenlerle Üretmeyenler Arasındaki Gelir Çekişmesi: Enflasyon

Hep toplum, kabaca ancak ürettiğini tüketir (dış borç, dış alem gelirleri vb. kaynakları ihmal ediyorum). Ürettiğinden fazlasını talep etmesi fiyatlar genel düzeyinin sürekli yükselmesine yolaçar, bu da enflasyon demektir. Eğer bir toplum ancak ürettiğini tüketebilirse, daha fazlasını nasıl talep edebilir? Bu, devlet ve halk diye kabaca ikiye ayıdığımız, toplum taraflarının satın alma gücü edinme mekanizmalarıyla ilgilidir. Halk, sahip olduğu faktörlerin (emek, sermaye, toprak, teşebbüs) karşılığın-

da gelir elde eder. Devlet ise, hem kendi patrimuan ve teşebbüslerinden doğrudan gelir elde eder, hem de halkın faktör gelirlerinden vergi cinsinden pay alır ve bazen de iç piyasadan borç alır. Eğer bu gelirler taleplerini karşılamaya yetmezse, halkın gelirinden daha fazla pay alır. Bunun yolu fazla değildir; ya vergileri artırır, ya da enflasyonist politika izler. Halkın gelirinin düşük olması durumunda, ikinci yol daha fazla tercih edilir. Yani devlet önce harcar, sonra kaynak bulur. Bu da devletin kendinde hiçbir kısıntı yapmamasına karşılık halkın satın alma gücünde bir düşme anlamına gelir.

Devrim, işte bu noktaların tersine döndürülmesinden itibaren ortaya çıkacaktır. 5 Nisan istikrar paketi, Türkiye'de ilk kez, devletin pastadan aldığı payı küçültmeye yönelen tedbirler içerdiği için bir devrim başlatmakta olduğu müjdesini vermektedir. Bu istikrar paketinde bazılarının yer aldığını sevinç ve umutla gördüğüm önerilerimi, *Pazar Postası*'nın 19 Mart 1994 tarihli 13. sayısında yayınlamıştım. Bunlara ek olarak, devleti küçültme ve pastadaki payını azaltma projesine şunları da katmak istiyorum.

Ülkemizin, yukarıda andığımız koşullarına uygun ve bir zihniyet devrimini harekete geçirmeye aday, aynı zamanda modern devlete giden yolu döşeyecek bir istikrar paketi, bence üç başlık altında toplanmalıdır:

a) **Özelleştirme**: kamunun bütün iktisadi girişimleri, tekel olanları da dahil, satılmalı, satılamıyorsa, hemen kapatılmalıdır. Buraları, iktidara gelen partilerin yandaşlarının doldurduldukları ve gerçek istihdam kalıplarıyla ilişkisi olmayan yerlerdir, her biri devasa israflara kaynaklık etmektedir. Ancak, satış veya tasfiye esnasında meydana gelecek işten çıkartmaların toplumsal bir patlamaya yol açmaması için, bir kereye mahsus özel bir tazminat ve işsizlik sigortası sistemi uygulanmalıdır.

b) **Özerkleştirme:** TRT, DİE gibi kamu kuruluşları, üniversiteler, bazı orta öğretim kurumları, tüm meslek okulları (İmam Hatip liseleri de dahil) özerkleştirilmelidirler. Bunun an-

lamı, bunların piyasa koşullarında işler hale getirilmeleri, hizmetlerini piyasa koşulları içinde satmaları ve kendi gelirleriyle varlıklarını sürdürmeleridir. Kısaca, herkes kendi ekmeğini kendi kazanmalıdır. Eğer kazanamıyorlarsa, toplumda onlara yönelik bir talep yok demektir. Bu bağlam içinde, Devlet Tiyatroları, Şehir Tiyatroları gibi kuruluşlar da özerkleştirilmeli ve piyasa koşulları içinde işlemeleri sağlanmalıdır. Her tür konservatuvar ve devlete bağlı "sanat" eğitimi veren kurumlar için de aynı yola başvurulmalıdır. Sözün kısası, insanlar sanat istiyorlarsa, bedelini ödemeyi öğrenmelidirler. Devlet kitap basmaktan vazgeçmeli, bunun yerine yayınevlerini desteklemelidir. Sonuç olarak, herşey fiyatını piyasada bulmalı, devlet bütçesinden bu gibi konulara pek fazla bir katkı olmamalıdır.

c) **Devlet harcamalarını azaltma operasyonu:** Bu alanda yapılacak çok iş vardır, yalnızca örnek olmak üzere:

1. İstikrar tedbirleri arasında yumuşatılmış bir biçimde yer aldığını gördüğümüz kamu araçları konusundaki karar, bakan arabaları hariç, tüm kamu araçlarının satılması yönünde mutlaka genişletilmelidir. Bu araçlara ilişkin bakım ve tamir istasyonları kapatılmalı, şoför ve diğer benzeri kadrolar iptal edilmeli, özel tazminat ve işsizlik sigortası bunlara da uygulanmalıdır.

2. Kamu lojman, dinlenme ve eğitim tesislerinin tümü, hiç bir taviz verilmeden mutlaka satılmalıdır.

3. Kamu kurumlarındaki yemekhaneler, kreşler, sosyal tesisler kapatılmalı, kadrolar lağvedilmelidir.

4. Bunalım atlatılana kadar, memur maaşları dondurulmalı, bazı yüksek maaşlı memur ve işçilerin gelirlerinde indirim yapılmalıdır. Çünkü bilindiği üzere, devlete çalışanların aldıkları ücretle, toplam hasılaya kattıkları arasında hiçbir ilişki yoktur.

5. Laik bir devletin içinde din işleriyle ilgili bir birim olamayacağından, diyanet işleri başkanlığı lağvedilmeli, kadroları iptal edilmeli (işsizlik sigortası ve tazminat bunlara da uygulanmalı), mimari değeri olanlar dışındaki cami ve dinsel binalar ce-

maatlere bağışlanmalıdır.

6. Batı Avrupa deneyi, kapitalizmin tarımsal alandan başladığını göstermektedir. Ülkemizde hep devlet şemsiyesi altında kalan tarım, hem kapitalist olamamış, hem de çok düşük verim düzeylerinde kalmıştır. Bu yüzden tarımsal alandan devlet desteği çekilmeli, destekleme alımları kaldırılmalı büyük kapitalist tarımsal işletmeleri teşvik edecek önlemler uygulamaya sokulmalıdır.

5 Nisan kararları toplumun bazı kesimlerinde çeşitli olumsuz tepkiler yaratmıştır. Ancak, bu tedbirlerin ve ekleme cüretini gösterdiğim diğerlerinin uygulanmaması halinde, Türkiye' yi büyük bir kaos beklemektedir. Zarar eden bir kuruluşun, "ekmek parası" edebiyatıyla ayakta tutulması, hiçbir mantıkla ve yurt sevgisiyle bağdaşmaz. Birkaç bin kişinin devletten geçinmesi uğruna, ülkenin tümünün tehlikeye atılması vatanseverlik değildir, adalet değildir, sadece aymazlıktır, eski toplum refleksidir. Türkiye bu kararlar vesilesiyle, uyruktan yurttaşa, geçimden ekonomiye geçeceği zihinsel devrimi yapmak zorundadır.

Bu kararların desteklenmemesi, hatta daha fazlasının istenmemesi; siyasal endişelerle çarpıtılması ve sulandırılması, ülkemizin sonu olacaktır. Eğer bu tedbirler başarıya ulaşamazsa, Türkiye'yi iç savaş ve bölünme, tabii askeri darbe beklemektedir...

DEVLETİN İHTİŞAMI, İHTİŞAMIN DEVLETİ

Her devlet ihtişama doğar, kendini ihtişam içinde üretir, kanıtlar, pekiştirir ve içlerinden bazıları, zaman içinde halk tarafından yavaş yavaş fethedilir, bunun üzerine devletin başlangıçtaki görkemi ve yüceliği yumuşar. Halkın üzerindeki yüce bir otorite olmaktan, onun bir şirketi olmaya doğru bir evrim geçirir. Bu sürece demokratikleşme adını veriyoruz veya daha başka bir ifadeyle, siyasetin halka malolması, halkın da siyasetin bir aktörü haline gelmesi.

Ama, devletlerin çoğu, halk tarafından fethedilme talihsizliğine uğramaktan kurtulmuştur veya daha doğrusu, bugün yeryüzünde çok az sayıda devlet böylesine acı bir kadere maruz kalmıştır. Kendi için devletlikten, halk için devlet haline gelme sürecine girmemiş bu çoğunluk kitlesinin unsurlarından birini de bizim ulu devletimiz, devlet babamız meydana getirmektedir. Bizim yüce, ulu ve şanlı devletimiz, içine doğduğu ihtişamı büyük bir gururla sürdürmektedir. Bunun böyle olmasının çok sayıdaki nedeni arasında, başlıca ikisini gündeme getirirsem, meramımı anlatmış olacağımı sanıyorum.

İlk olarak, bizim devletimiz kalü beladan beri, bir olanak ve geçimlik dağıtım merkezi olarak şekillenmiştir. "Devlet baba" imgesi altında özetlenebilecek bu fonksiyonun arkasındaki zihniyet iklimi, devletin kaynakları ile ülkenin kaynaklarının farkı yerlerden geldiği varsayımını taşımaktadır. Daha açıkçası, devletin kimsenin bilmediği masalsı servetleri vardır ve bunu kendi ihtişamı uğruna istediği gibi harcar. Bu kaynaklar, ülke insanları tarafından üretilmedikleri için, onların da bunların sarf biçimleri üzerinde herhangi bir denetim hakları olamaz. Bu zihniyetin somuttaki yansıması, devletin ülke kaynaklarının büyücek bir kısmına, bu efsanevi bakış doğrultusunda el koyması biçiminde tecelli etmektedir. Böylece, devlet dışında olanak yaratma koşulları hem tevkif edilmiş, hem de cazip olmakan çıkmıştır. Zihniyetimizin derinlerine kök salmış bir davranış kalıbı olarak, devlete mensubiyet her türden diğer geçimlik sağlama alternatiflerinin önüne geçmektedir. Ancak, devletin elindeki olanakları kendine mensup olanlar arasında dağıtmasının esası ekonomik olarak değil de, siyaseten belirlendiği, yani toplam üretime yapılan katkıdan tamamen kopuk olduğu için, herkesin ayrıcalıklar peşinde koştuğu bir ortam belirmekte ve belirleyici olmaktadır. Bunun doğal sonucu olarak, ülkemizde ekonomik mantık hiçbir zaman galebe çalamamakta, herkes hakettiğinden daha fazlasının peşinde koşmakta, bu nedenle de devletin kapısını aşındırıp durmaktadır. Böylece siyaset bir mama savaşı haline dönüşürken, devletin ekonomiye el koymuşluğu da pekişmektedir.

Av Sahası

İkinci olarak ise, devlet eliyle paylaşımın siyaset olması, siyaseti devleti ele geçirme noktasında kilitlemekte, daha doğrusu siyaset, doktrinlerin, programların, felsefelerin mücadelesi değil de, klanların çatışması haline gelmektedir. Adeta av sahası için verilen bir kavga. Tabii bunun kaçınılmaz sonucu ola-

rak, siyasal alan dar kalmakta, klan reislerinin at koşturdukları bir meydan olarak belirmektedir.

Siyasal alanın darlığı ve mensubiyete göre belirlenmesi, sonuçta devletin ihtişamını sürdürmesine yol açmaktadır. Çünkü zaten siyasetin amacı, bu ihtişamdan pay almaktan başka birşey değidir. Devlet, halkına nazaran ne kadar muhteşem olursa, bu varoluş tarzını ayakta tutması o kadar mümkün olmaktadır. Öte yandan, devlete mensup olanlar, mensubiyetlerinin amaç fonkisyonu doğrultusunda, devleti yalnızca bu ihtişamı içinde yeniden üretmektedirler.

Sözün burasına gelince, bir önermede bulunmak gerekmektedir. Türkiye'nin kronik ve yüksek enflasyonunun başlıca sorumlusu, devletin ihtişamıdır. Ülkemizdeki enflasyonun başlıca nedeninin kamu açıkları olduğu konusunda hemen herkes hemfikirdir. Rivayet çözüm konusunda muhtelif hale gelmektedir. Kimilerine göre (ki bunlar genellikle devlete mensup kişilerdir), devlet yeterli vergi toplayamadığı için açık finansmana gitmekte, enflasyon da buradan kaynaklanmaktadır. Bana göre, bu önermenin yarısı doğru, yarısı yanlıştır. Çünkü enflasyonun kaynağının açık finansman olduğundan hiçbir kuşku yoksa da, devletin yeteri kadar vergi toplayamadığı yanlıştır.

Bazı vergi kaçakçıları (ki bunlar da çoğu zaman koruma altındadırlar) hariç, biz Türkler, gelirimize oranla en fazla vergi ödeyen halklardan biriyiz. O halde kamu açıkları nereden kaynaklanıyor? İhtişamdan ve siyaseten paylaşımdan. Kısa aralıklarla istikrar programlarının uygulanmasının anlamı, devletin enflasyonun sorumlusu olarak ülke halkını gördüğüdür ve sonuçta faturayı bu "sorumluya" ödetmektedir.

Oysa, demokratik olduğunu iddia eden bir rejim kamu açıklarının kapatılması söz konusu olduğunda, öncelikle halkının ödemekte zorlandığı (enflasyon bu zorlanmanın kanıtıdır, hastanın ateşi yükselmektedir) ihtişam harcamalarından ve buradan beslenen, siyaseten bölüşümden vazgeçilmelidir.

Ben burada, belki de haddimi aşarak, yüce devletlûların ihtişam harcamalarına dair bazı örnekler vermek ve bunların

iptal edilmesi halinde de, "enflasyon canavarının başının ezilmesi" sürecinde önemli mesafeler alınacağını iddia etmek istiyorum.

- **Makam arabaları.** Bugün ülkemizde, hemen hiçbir ülkenin altından kalkamayacağı bollukta makam arabası bulunmaktadır. Bunlar, insanların kendi malları olmadığı için, aşırı hor kullanılmaktadırlar. Gereksiz yerlerde ve özel işlerde istihdam edilmeleri, GSMH'nın siyaseten paylaşımı anlayışının uzantısıdır. Makam otomobilleri ve resmi araç furyasının yol açtığı israfı hesaplamak bile mümkün değildir. O halde, bakanlar ve bazı özellikli memurlar gibi korunmaları gerekenlerinkiler dışında, tüm makam otomobilleri ve resmi araçlar satılmalı, şoför kadroları iptal edilmeli, onarım ve bakım birimleri kaldırılmalıdır. Buradan sağlanacak tasarrufla, tüm kamu çalışanlarının işlerine taksiyle gidip gelmelerine yetecek kaynağın yaratılacağına ve üste de çok büyük bir miktar kalacağına bahse girerim.

Lojmanlar İptal Edilmeli

- **Lojmanlar**. Bazı çok özel haller (kritik bölgelerdeki emniyet güçleri veya köy öğretmenleri gibi) dışında, bütün kamu lojmanları iptal edilmeli, bu gibi konutlar hemen satışa çıkartılmalıdır. Bu önlem, israfı önleyeceği gibi gayrimenkul fiyatlarını da geriye çekerek, bir de bu nedenden ötürü, enflasyonun düşmesine katkıda bulunacaktır.
- Kamuya ait tüm dinlenme ve sözümona eğitim tesisleri acilen kapatılmalı, kadroları iptal edilmeli ve gayrimenkul ile menkulleri satılmalıdır.
- Kamu işyerlerindeki mefruşat alımı durdurulmalıdır. Devletin ihtişam harcamalarının başında gelen bu alanda çok büyük bir israf söz konusudur. Çok uzun zamandan beri süren bu ihtişama yönelik "yatırımlar" sonucu, depolarda çürüyen ve onlarca devleti donatacak eşyalar bitene kadar, devlet bu gibi

alımları durdurmalıdır.

- Kamu işyerlerine ait binalar çok müsrifçe kullanılmaktadır. Kent merkezlerinde bulunmaları zorunlu olanları hariç, kamuya ait hizmet binaları satılmalı ve daha ucuz bölgelere göç edilmelidir.
- Kamu kuruluşlarının yemekhaneleri (hastane, askeri sahra birlikleri gibi kuruluşlardakiler hariç) iptal edilmeli, kadroları iptal edilmeli, kamu çalışanlarına ya yemek yardımı yapılmalı, ya da özel firmalardan yemek satın alınmalıdır.
- Rekabet piyasasında yer alanları hariç, hiçbir kamu kuruluşunun reklam vermesine izin verilmemelidir. Bu bağlamda, kamu kuruluşlarının profesyonel spor takımları kurmaları ve desteklemeleri engellenmelidir.
- Türkiye'de ortalama ömür yükselmiştir, bu nedenle emekli olmadaki taban yaş sınırı yukarı çekilmeli, özellikle Emekli Sandığı yeniden düzenlenerek, emekli maaşlarının son ünvanla değil de, ödenen primlerle bağlantısı kurulmalıdır. Yetişkin çocukların (özellikle de evlenmemiş veya boşanmış ve çalışmayan kızların) yetim maaşı alma uygulamasına son verilmelidir.
- İlk öğretim parasız olmayı sürdürmeli, ama orta öğretim tedricen, yüksek öğretim ise hemen paralı hale getirilmeli ve alınacak bedeller gerçek maliyetler düzeyinde olmalıdır. En büyük israf kaynaklarından biri olan, her ile, hatta ilçeye yüksek okul uygulamasından vazgeçilmeli, bir üniversite reformuna gidilerek, gereksiz ve yararsız yüksek okullar kapatılmalıdır.

Bu gibi önlemlere daha birçok başkasını eklemek mümkündür. Ama asıl vurgulanması gereken nokta, devletin ihtişamını yeniden üretmek için, yorganını ayağına uydurmak üzere, bizim yorganlarımızı üzerimizden çektiğidir. Ben bu yazıda, devletin ayağını yorganına göre uzatmasının yollarının olduğunu ve faturanın halka çıkmasına neden olan istikrar tedbirlerine gerek kalmayabileceğini göstermeye çalıştım.

"İKTİSATÇILAR ENFLASYONDAN ANLAMAZ" YA DA "DOĞASI BİLİNMEYEN CANAVAR"

Eski tıbbın en büyük uğraşlarından biri, "her derde deva" ilacı aramak olmuştur. Felsefenin de buna "felsefe taşını", yani her kapıyı açan sihirli formülü aramakla katıldığını da bildirmeliyim. Tüm Orta Çağ ve 19. yüzyılın başına kadarki Modern Çağ kesiti boyunca, hemen bütün düşünürler ve pratisyenler, böylesine bir hülyanın peşinde koşmuşlardır. Ve bulmuşlardır da. Burada saymanın çok yer tüketici olacağı bu devalar, bugün büyük kesimleri itibariyle, halk tıbbının içinde yaşamaktadırlar. Uygulamalı bilimlerin sağlam teorik temellere oturmasıyla da, en azından bilim çevrelerinde bu çaba terkedilmiştir.

Ancak sosyal bilimlerde ve özellikle de, bilimsel tekniklerden çok uzakta duran felsefe ve genel olarak düşünce alanında, bu eğilimin sürmekte olduğu görülmektedir. Fakat, bu gibi **"exact"** olmayan alanlarda "her derde deva" ilacın yerine, "her derde deva" teorik alet arayışı geçmiştir. Bu cins altın arayıcılarının çoğunun farketmiyor olmasına karşılık, bu cins

düşünsel yapılanmalar, aslında ideolojilerden başka birşey değildir. Ve ne yazık ki bu eğilim, bilimde başı çeken ülkelerde değil de, arkadan gelenlerde yaygın bir manzara sunmaktadır.

Bu manzaranın ülkemizdeki en belirgin göstergelerinden birini, fıkra yazarı olarak başlayıp, "köşe yazarlığı"na terfi eden bir "herşeyi bilen" tür sunmaktadır. Bu türe mensup olanlar, eşyanın tabiatı gereği okuduklarından daha fazla yazdıklarından, aslında bir vülgarizasyondan başka birşey yapmamaktadırlar. Halka anlatma ve halkı aydınlatma gerekçelerinin arkasına sığınan bu tür, "halkı daha da cahil kılma" negatif işlevine, ister istemez mahkûm olmaktadır.

İktisat, diğer tüm bilimler gibi, "her derde deva" reçeteler bularak dünyayı kurtarmaktan çok, insanın iktisadi faaliyetlerini anlamak için uğraşan bir bilim dalıdır. Zaten bilim ile ideolojiyi ayıran hassas sınır, anlama ile kurtarma arasındaki farkta yatmaktadır. Bu söylenenlerin anlamı, iktisadın halktan, hayattan, gerçeklerden kopuk pür bilimsel bir faaliyet olduğu değildir; tersine, iktisadın uğraş alanlarından biri, iktisatçı olmayanların iktisadi olayı nasıl algıladıklarını anlama yönünde gelişmektedir. Çünkü iktisat, en mükemmelinden insan faaliyeti olduğu için, yapanın yaptığı hakkındaki kanıları, iktisatçıyı öncelikle ilgilendirir. Öte yandan iktisatçı, iktisadi işleyiş hakkında önerilerde de bulunmaktadır. Ama iktisatçının bir kurtarıcı kimliğine bürünmesi olanaksızdır, çünkü iktisadi faaliyet, iktisatçıyı da aşan toplumsal-bütünsel bir olgudur. Bu durumda, bu olgunun ıslahı için bazı kimse veya gruplara misyon atfetmek, totaliter bir anlayışın içinde yer almak olacaktır.

Burada başka bir noktaya daha değinmek gerekmektedir. Toplum bilimlerinin en büyük sıkıntılarından biri, gündelik dilin terimlerini kullanmak zorunda kalmalarıdır. Daha açık bir ifadeyle, gündelik kullanımın dışında özel bir terminoloji oluşturma işinde, toplum bilimleri henüz çok gerilerden gelmektedirler. Gündeliğin kelimelerine farklı içerikler yükleyen toplum bilimleri ve bu arada iktisat, bunların dış kitle tarafından harcıâlem anlamları içinde kavranmaları karşısında, bir anlaşmazlık

tuzağına düşebilmektedir.

İşte, köşe yazarlarının iktisadı (sadece iktisadı değil, hemen tüm disiplinleri), onun terimlerinin özel içerikleri içinde değil de, genel kabulleri (ve bazen de yanlış kabulleri) içinde anlamaları ve anlatmaları büyük sorunlar yaratmaktadır. Bu durumun iyi bir örneğini, Melih Cevdet Anday 1 Ocak 1993'te *Cumhuriyet*'te yazdığı "Yeni Bir Tanrı: Enflasyon" başlıklı yazısıyla vermiştir. Bu yazıya yapacağımız, tüketici olmayan bir içerik çözümlemesi, iktisadın "halkla ilişkileri"nin ne kadar zayıf olduğunu ortaya koyacaktır.

•

Yeni Bir Tanrı: Enflasyon

MELİH CEVDET ANDAY

Geçen hafta beş altı arkadaş bir lokantada öğle yemeğinde buluştuk. Gani Girgin de var. Eski dostum böyle toplantılara pek katılmaz; ama katılınca da tadını çıkarır yer içer, konuşur. O gün dostlardan biri enflasyon konusunu açtı. Biz de merak ediyormuşuz demek, düştük üstüne. Herkes gibi biliyorduk ki, bu sözcük pahalılık anlamına gelir; ama nedenleri üzerinde, dahası, hükümetin bu belayı bir türlü ortadan kaldıramaması konusunda birlik değildik. Ben dedim ki,

– Olay ekonomik ise, neden ekonomistlerimiz bir çare göstermiyorlar? Öyle ya, üniversitelerimizde birçok ekonomi profesörü var, hiçbirinden ses çıkmıyor.

Bir arkadaşımız,

– Enflasyon sadece ekonomik bir olay değil de ondan, diye yanıtladı beni. İşin içine politika giriyor.

Ve deneyimlerine, görüp geçirdiklerine dayanarak, bu konuda politikanın, politikacının rolünü uzun uzun anlattı.

Ben inandırılmamış olacağını ki,

– Japonya'da enflasyonun yüzde iki olduğunu bir yerde okumuştum, dedim. Japonya'da politikacı yok mu?

Bir başka arkadaş,

– *Demek bizim politikacılar kötü imiş, diye şakaya vurdu işi.*

Bunun üzerine ben,

– *Öyleyse enflasyon ekonomik değil, politik bir sorun, dedim. Böyle dersek, sorun, ekonomiyi değil politikayı değiştirme sorunu olarak karşımıza çıkacaktır. Demek önce politikacılarımızı iyileştirmek gerekiyor. Ama nasıl?*

Sonra şu sözleri ekledim:

– *Madem işlerimizi bilimsel yöntemlerle yürütmek en doğrusudur, öyleyse burada da ekonomi biliminin dediklerini yerine getirelim.*

Burada Gani Girgin söze girdi.

– *Unutmayın ki, dedi, bu bilimin adı "ekonomi" değil, "ekonomi politiktir..." Ve enflasyon konusunda, David Hume'dan bu yana çok kuram atılmıştır ortaya. Bu adlar arasında Milton Friedman'ı, J. M. Keynes'i, A. W. Philips'i de anmak gerekir. Elbet Marksist kuramı hiç bir zaman gözden kaçırmamak koşulu ile.*

Bir arkadaş da;

– *Bu durumda benim bilime güvenim sarsılıyor, dedi. Kuramlar beni doyurmaz, ben kesinlik isterim.*

Konuyu açan dostumuz,

–. *Bilimsel doğrular boyuna değişir. diye yanıtladı onu. Demek istiyorum ki, bilimsel doğruları inanç durumuna getiremezsiniz. İnançlar ise ne doğrudur, ne yanlış, üstelik onlar hiçbir zaman değişmez, değiştirilemez. Bu durumu bilimde aramamız yanlış olur. Bilim yenilenir.*

– *Bu konuda bilimden yararlanamayacaksak, demek geçim durumumuz politikacının iyi insan olmasına bağlı kalıyor. Bu ise bir ahlak ve eğitim sorunudur. Konumuzdan epey uzaklaştık.*

Gani Girgin,

– *Kullandığımız sözcüklerin anlamlarını açık seçik olarak bilmediğinizden aklımızı gereği gibi kullanamıyoruz, dedi.*

Sonra bana döndü,

– *Sen ekonominin ne anlama geldiğini bilir misin? diye sordu.*

Sınava mı çekiliyorduk yoksa?

– *Hayır, dedim.*

– *Dinle öyleyse... Ekonomi, Yunanca "Oikonomos" sözcüğünden gelmedir. İki sözcükten yapılmış bileşik bir sözcük bu: "Oiko" ve "nomos". Oiko'nun başındaki "O"yu Yunanlılar okumazlar. Nitekim Kral Oidipus'un adını onlar İdipus diye okuyorlar (Sırası gelmişken, söyleyivereyim: Onlar "Kral" demiyorlar Oidipus'a, "Tiranos" diyorlar, bizdeki "derebeyi" karşılığı) Öyleyse yukardaki sözcüğü İkonomos diye okuyabiliriz. Bunlardan ilki "ev" demektir, ikincisi de "yasa" anlamına geliyor, tümü "ev yasası" demek. Hadi biz ona "ev idaresi" diyelim. Sözcüğü bulan Aristoteles'tir.*

Ondan önce bu sözcük olmadığına göre, ekonomi kavramı da yoktu, insanlar sadece evlerinin geçimini düşünüyorlardı.

Şimdi ise "ekonomi" devlete ilişkin... evet, ilişkin... ne olduğu bilinmeyen bir şeydir, öyle ki, devletin ekonomik durumu batağa girse, biz evimize çekilir, yememizi içmemizi sürdürmeye bakarız. Devlete öylesine yabancılaşmışızdır. Enflasyona gelmek istiyorum elbet... Ekonomi, devletin yönetimine ilişkin bir kavramdır. Halkın dilinde ise o sözcük, "tasarruf" anlamında kullanılıyor. Eski Yunan'dan bugüne ne büyük değişiklik!

Sözcüğün (enflasyon) yabancı kökenli olması da bizi ondan uzaklaştırıyor. Biz ev yönetimini devletin yönetiminden ayrı görmeye alıştırılmışızdır. Buna kandırmaca da diyebiliriz. Evet, para gücünü ellerinde tutanlar, buna benzer bir sürü kandırmacaya başvururlar; örneğin enflasyon tehdidi, halk istemlerinin karşısına bir silah gibi dikilir. Geçim sıkıntısına düşen işçi, ücretinin arttırılmasını istedi mi, ona denir ki, "ücretini artırırsak fiyatlar da yükselecektir, otur oturduğun yerde!" Oysa bu sav yanlıştır, çünkü her ücret artışı, toplumsal hasılanın sömürenlerle sömürülenler arasında bölüşüm oranını değişikliğe uğratır sadece, ürünler toplamını değişikliğe uğratmaz, ama artı değerin azalışını dile getirir. Bu yüzden de kapitalist, fiyatların yükselmesiyle kârını korumanın yolunu bulmuş olur. İşte enflasyonu yükselten ücret artışı değildir, fiyatların azmasıdır. Ama kapitalist bundan zarar görmez. Çevrenize iyice bakın bunun doğru olduğunu göreceksiniz.

Buraya gelindiğinde, bilim adamına (ekonomiste) başvurmanın boşunalığı ortaya çıkar. Enflasyona ilişkin kuramların çokluğu da

bundandır, onlar her enflasyon bunalımında yeni ve geçici çareler bulmaya çalışırlar; böylece bizi de oyalanırlar. Enflasyon modern bir tanrıdır; doğası, nedeni bilinmeyen fakat güçlü ve acımasız bir tanrı. İlkel toplumda kuraklıktı o, sel afeti idi, hastalıktı ve bu gibi felaketleri savuşturduğuna inanılan bir büyücüsü vardı klanın, başarısızdı elbet, ama umutları kendinde toplamasını bilirdi. "İyi bir ekonomist gelse de bizi bu beladan kurtarsa" diye düşünmek, yeni bir büyücü aramaya benzer; onu bulsanız da bir yararını göremeyeceksinizdir. Suçu politikacıya yüklemek de buna benzer. Japonya'da enflasyon yüzde iki, orada politikacı yok mu?

Araya girdim.

– Sana teşekkür ederiz Gani, dedim. Onunsa söyleyecekleri bitmemişti, bana sert sert bakmasından anladım bunu.

Gani Girgin,

– Bana müsaade, deyip kalktı, gitti. Konuyu epey incelemiştik, ama gene de bir çıkar yol bulamamıştık; enflasyon trajik bir sorun gibi başımızın üstünde duruyordu.

Sayın köşe yazarı, enflasyonu pahalılık olarak tanımlamaktadır ve bunu herkesin bildiğini söyleyerek, bu özdeşliği tartışılmaz bir gerçek olarak ortaya koymaktadır. Enflasyon pahalılık değildir. Nominal fiyatlardaki bir yükselmedir. Yani paranın değerinin, diğer mallar karşısında azalmasıdır. Pahalılığın olabilmesi için, fiyat artış oranlarının gelir artış oranlarından yüksek olması gerekir. Veya fiyatlar sabitken, gelirlerdeki bir azalma da pahalılık yaratabilir ve bu cins alternatifleri belli ölçüde üretmek mümkündür. Enflasyon pahalılığa yol açabilir, ama bir kere bu, herkes için geçerli değildir, ikincisi bu zorunlu da değildir. Öte yandan gelir artışları (veya azalışları) çeşitli gruplara ve çeşitli faktörlere göre farklı olduğundan, enflasyon bazı gruplar için pahalılık yaratırken, diğer bazıları için de ucuzluk anlamına gelebilir. Bunun tartışmasına girmiyorum. Vurgulamak istediğim nokta, köşe yazarlarının gerçeği saptırma biçimleridir.

Anday'ın yazısının tüketici bir şekilde ele almayacağımı belirtmiştim, onun için bazı belirgin bakış açılarını gündeme getirmekle yetiniyorum. Yazar, "önce bu sözcük olmadığına göre, ekonomi kavramı da yoktu, insanlar sadece evlerinin geçimini düşünüyorlardı" demektedir. Tarihin hangi aşamasına giderseniz gidin, mutlaka ekonomi vardır, çünkü insanı diğer canlılardan ayıran temel farkların başında, doğayı amaçlı dönüştürme, yani ekonomik faaliyet gelmektedir. Bu açıdan, kelimenin olmaması, kavramın olmadığı anlamına gelmez ve gene tartışmasına girmeden belirtmeliyim ki, "insanların sadece evlerinin geçimini düşündükleri" hiçbir toplumsal örgütlenme olmamıştır.

Ama üzerinde asıl durmak istediğim önerme "şimdi ise 'ekonomi' devlete ilişkin... evet, ilişkin... ne olduğu bilinmeyen birşeydir... *Ekonomi devletin yönetimine ilişkin bir kavramdır*" (abç.). Biraz sonra Osmanlının ekonomi ve enflasyon karşısındaki tutumuna bakarken, bu anlayışın kökünün yüzyıllar ötesine kadar gittiğini göreceğiz.

Anday'ın "her ücret artışı, toplumsal hasılanın sömürülenlerle sömürenler arasında bölüşüm oranını değişikliğe uğratır. Sadece, ürünler toplamını değişikliğe uğratmaz, ama artı değerin azalışını dile getirir. Bu yüzden de kapitalist, fiyatların yükselmesiyle kârını korumanın yolunu bulmuş olur" sözü, biraz daha derinlemesine bir irdelemeyi haketmektedir. Burada marksist iktisat teorisinin bir vülgarizasyonuyla karşı karşıyayız. Anday'ın daha yukarıda belirttiğinin tersine, marksist doktrinde enflasyon teorisi yoktur. Bu nedenle, bu doktrindeki analiz reeldir. Öte yandan, Anday'ın tırmak içine aldığımız önerisini iktisat diline çevirirsek, toplam arz sabitken, fiyatlar genel seviyesinde bir yükselme söz konusudur ve kapitalistler bunu kârlarını korumak için yapmaktadırlar. Bu durumda ücret artışı, artık değerin azalması anlamına gelmektedir. Oysa Anday yanılıyor. Eğer ücret artışı enflasyon haddinin altında kalırsa, artık değerde bir azalma meydana gelmez. Eğer ücret artışı enflasyon haddinin üzerine çıkarsa, o zaman enflasyonu

körükleyici etki yapar. Öte yandan ücret artışı, enflasyon payı çıktıktan sonra gerçek bir artış varsa sözü edilebilecek birşeydir ve eğer belirli bir verimlilik artışına dayanmadan, yalnızca "geçinemiyoruz" gerçeklerine bağlı olarak yapılıyorsa, enflasyonisttir.

Nihayet Anday, iktisatçıların bir işe yaramayacağı ve enflasyonun da modern bir tanrı olduğu tezleriyle yazısını bitirmektedir. Osmanlılar da , farklı kelimelerle (çünkü farklı bir zihinsel iklim söz konusudur), enflasyonu "doğası, nedeni bilinmeyen, fakat güçlü ve acımasız bir tanrı" olarak görmüşler ve "düşünenler"den bir yarar ummadıkları için, insanlık tarihinin en paradoksal, en anlamsız iktisat politikalarından birini uygulayarak, Türkiye'nin az gelişmişliğinin yollarını döşemeye başlamışlardır.

Amerikan Hazinesi ve Fiyat Devrimi

16.-17. yüzyıllarda Batı Avrupa ve Akdeniz dünyalarında yaşanan ve tarihçiler tarafından "fiyat devrimi" olarak adlandırılan uzun süreli enflasyon, iktisat tarihinin iyi işlenmiş konularından birini meydana getirmektedir. Amerika'nın Avrupalılar tarafından keşfedilmesinden kısa bir süre sonra, bu kıtanın gerek daha önce çıkartılmış, gerekse keşiften sonra çıkartılmaya başlanılan altın ve gümüş cinsinden değerli madenleri, o dönem için büyük kitleler halinde Avrupa'ya aktarılmaya başlanılmışıtr. Earl J. Hamilton'ın hesaplarına göre, İspanya tarafından 1503-1660 döneminde Avrupa'ya getirilen gümüş miktarı (işlenmiş olarak) 16.886 ton, altın miktarı ise 181,33 tondur. Bunlar resmi rakamlardır ve kaçak yollardan gelenlerin, bu toplamın en azından % 10'una ulaştığı tahmin edilmektedir. Bu toplamlar, bugünkü değerli maden stoklarıyla kıyaslandıklarında çok küçük kalmaktadırlar. Oysa, bu girişlerin aynı dönemde, Avrupa'nın değerli maden stokunu üç kattan daha fazla arttırdıkları düşünülecek olursa, gelen miktarın nisbi büyüklüğü ve önemi anlaşılacaktır.

Değerli maden stoğundaki bu artış fiyatları etkilemiştir. Örneğin İspanya'da 1501'de 33.26 olan fiyat endeksi, 1650'de 143.22'ye çıkmıştır ki, daha önceki dönemlerle kıyaslanacak olursa, bu "devrim" adını hakedecek bir fiyat artışı anlamına gelmektedir. Aynı dönemde Fransa'da buğday fiyatları yaklaşık üç kat artmıştır. Bu örnekleri çoğalmak mümkündür. Ancak genel çizgiler doğrultusunda söylemek gerekirse: a) fiyatlar her ülkede, hatta her bölgede farklı oranlarda artmıştır; b) mal fiyatları ortalama olarak ücretlerden daha hızlı artmıştır; c) nisbi fiyatlarda büyük değişmeler meydana gelmiştir. Bunun böyle olmasının nedeni: a) değerli maden arzının mal ve hizmet arzından daha hızlı artması; b) ticari muamelelerde bir patlama olmasından ötürü, paranın dolaşım hızının artması; c) talepte bir yükselmenin meydana gelmesidir. Bunun yanı sıra, iç ticaret hadleri bu dönemde bütün ülkelerde tarımın aleyhine gelişmiştir. Böylece, çok kalın bir ayırım hattı olarak, endüstriye yönelik ülkeler fiyat devrimiyle avantajlı hale gelirken, tarım ağırlıklı ülkeler zararlı çıkmışlardır. Osmanlı da fiyat devriminden en fazla zarar eden ülkelerin başında gelmektedir.

Fiyat artışlarının hızlanma dönemi olan 16. yüzyılın ikinci yarısı, Osmanlı fetihlerinin durduğu noktayla çakışmaktadır. Osmanlı devleti Antik imparatorluk tarzında örgütlenmiş siyasal bir formasyon olduğu için, fetihlerin sona erdiği andaki sınırları içinde konsolide olması olanaksızdır. Çünkü, ayrıntılarına girmenin büyük bir mekân tüketimine ihtiyaç gösterdiği Antik tipten imparatorluk oluşumlarında, herşey lateral genişlemenin sürekliliği üzerinde temellenmektedir. Belirleyici çizgileri içinde söylenilmesi halinde ve Osmanlı pratiği içinde fetih, devletin asker ve bürokrat besleyerek yeni toprakları (yeni artık ürünleri) ele geçirmesi demektir. Bu yeni topraklarda vergi yoluyla el konulan yeni olanakların bir bölümü, devletin kendini yeniden üretmesi için kullanılırken, bu vergi gelirlerinin bir bölümü de, yeni asker ve bürokrat sağlamak üzere tımar sistemi içine alınmaktadır. Yeni asker ve bürokrat ise, zorunlu olarak yeni fetihleri amaçlamakta ve bunu zorunlu hale getirmek-

tedir. Bu model, ancak fethin sonsuza kadar sürmesi halinde geçerliliğini koruyabilir. Hegemonya paradoksu adını verdiğimiz bir olgunun doğrultusunda, veri ulaşım, iaşe (lojistik), savaş vb. teknolojileri, fethin taşınabileceği azami noktayı belirler. Fethin buradan öteye taşınması olanaksızdır, ama bu sonuncu noktada dengeye gelmek de olanaksızdır. Antik imparatorluk, ilerleyemediği için gerilemek zorunda olan bir model meydana getirmektedir. Sınır korunması için ordu beslemek, getirisi olmaması nedeniyle, antik modelin üzerinde yıkıcı etkiler yapar, çünkü devlet bütçesinin üzerine ağır bir yük bindirmektedir. İkinci önemli nokta, bu eşikten itibaren geri çekilmenin kaçınılmazlığı, reel asker ve bürokrat ihtiyacını azaltır. Oysa bunların sayısını, geri çekilmeyle orantılı olarak düşürmek, o çağın zihinsel iklimi açısından mümkün olmadığından, bu gibi marjinalleşen asker ve bürokratlar, hem devlet bütçesine yük bindirirler, hem de ülke ekonomisi üzerinde enflasyonist bir etki yaratırlar. Nihayet, fetihlerin durmasıyla vergi gelirleri azalan, ama hem geri çekilmenin finansmanı, hem de gereksiz hale gelen asker ve bürokratlara ücret ödemek için gelir ihtiyacı artan devlet, tamamen iç kaynaklara yönelmek zorunda kalmaktadır. Ancak iç kaynaklara yönelmek, Batı Avrupa'da merkantilist görüş doğrultusunda gelişmeye başlayan, üretimi artırma değil, mevcut kaynaklar üzerindeki devlet payını artırmak yönünde olmaktadır. Bu pay artırma girişiminin birinci biçimi, doğrudan devlet hazinesine maletmek şeklinde olmaktadır, yani bireylere verilmiş olan tımarların veya benzeri hakların bir bölümü tekrar hazineye mal edilmektedir. İkinci yol ise dolaylı olanıdır; Osmanlı akçesinin tağşişi yoluyla değeri düşürülerek ek gelir sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu iki yöntemin karması olan üçüncü yol ise, tımar gelirlerinin sabit tutulması ve ürün ile hizmet fiyatlarına narh uygulanmasıdır. Böylece görüldüğü üzere, devletin ihtiyaçları, kaynakların artırılması yoluyla değil, halkın çok büyük bir kesiminin payının düşürülmesi yoluyla karşılanmaktadır.

Osmanlı devleti, bünyesel nedenlerden ve herhangi bir ik-

tisat nosyonuna sahip olmaması yüzünden, kendi parasını sürekli tağşişlerle sürekli bir aşınmaya tabi tutarken (öylesine ki, akçe 17. yüzyılın ikinci yarısının başında reel bir para olmaktan çıkacak ve muhasebe sikkesi haline gelecektir; onun fonksiyonlarını devralan guruş da kısa bir süre sonra aynı kadere uğrayacaktır; bu süreç sonuncu Osmanlı paralarından olan "para"ya kadar böyle sürüp gidecektir, enflasyonist uygulama, reel paraları hep yok edecektir), Amerikan gümüşü Akdeniz'i istila etmeye başlamıştır ve Osmanlı ülkesi de bu istiladan nasibini almıştır.

Yerel para karşısındaki güvensizlik, hızla yabancı paraya kaçışa yol açmakta, bu da Osmanlının son yüzyıllarının, ekonomik açıdan da felâket dönemi olmasına neden olmaktadır.

Bu durum, 17. yüzyılda derinleşerek ve ağırlaşarak sürmüştür. Örneğin resmi rakamlara göre, 1652-1653'te gelirler (yuvarlanmış olarak) 500 bin akçeyken, giderler 670 bin akçe olmuştur. Devlet harcamalarının içinde, andığımız bu bütçe egzersiz döneminde ordunun payı 491 bin akçe, yani harcama kalemlerinin % 73'üdür. 1630-1631 bütçesinde ise bu oran % 88 olmuştur. Gene başka bir 17. yüzyıl bütçesinde, 1691'de 566 bin akçelik devlet gelirine karşılık, 813 bin akçe harcama yapılmıştır. Bu gibi rakamsal örnekleri artırmak son derece kolaydır, ama kronik Osmanlı enflasyonunun birinci kaynağının, devlet bütçesindeki açıklar olduğunu saptamak için bu kadar örnek yeterlidir.

Enflasyonun ikinci kaynağı ise, Osmanlı ülkesinin bir yabancı para cenneti olmasıdır. Osmanlı devletinin devalüasyon siyaseti, yerel paraya olan güveni sıfıra indirince, yabancı paraların ülkeye girişleri çok daha kolaylaşmıştır. Ancak, bu yabancı paraların büyük bölümü, Osmanlı devletinin anti-merkantilist, kısıtlayıcı tedbirlerinden ötürü, büyük boyutta kaçak hale gelmiş olan Avrupa ithalatının finansmanı amacıyla, kaçak olarak gelmektedir. Ve işin en ilginç yanı, bu paraların büyük bölümünün düşük ayarlı kalp paralar olmasıdır. Bu kalp para ticareti, yüzyıl ilerledikçe öylesine büyük boyutlar kazanmıştır

ki, hemen tüm Batı Akdeniz ve hatta Kuzey Avrupa limanlarında ve bazen de iç kentlerinde, Osmanlı ülkesine ihraç etmek üzere kalp para basan darphaneler kurulmuştur. Yapılan hesaplara ve o dönemin Batılı kaynaklarına göre, bu ticaretin ortalama kârı % 60-70 civarındadır. Ama bazen, daha büyük kârlar da söz konusudur. Örneğin Marsilyalı Fabre kardeşler, bir tek partiden "on bin eküyle, altmış bin ekü sağlamaktadır"-lar. Böylece Osmanlı piyasası hem yerli, hem de yabancı düşük ayarlı paralara teslim edilmekte, bu kötü paralar, tam ayarlı iyi paraları kovmaktadırlar.

Para üzerindeki bu oyunların kurbanı sıradan halk, zenaatkârlar veya küçük tüccarlar ve her türden ücretliler olmaktadır. Bunların eline yalnızca düşük ayarlı para geçmekte ancak bu para değişim aracı olarak hizmet gördüğünden, yani gündelik alış-verişlerin oyuncak parası olduğundan veyahut daha doğru bir ifadeyle, hep aynı havuz içinde kaldığından, küçük ihtiyaçlarını (zaten ihtiyaçları hep küçüktür) bunlarla karşılayabilmektedirler. Fakat sıra devlete vergi ödemeye, kodamanlara rüşvet vermeye geldiğinde, Osmanlı yalnızca has paraları kabul etmektedir. Böylece insanlar kötü paralarla has para satın almakta, bunun sonucu olarak giderek fakirleşmektedirler.

Enflasyon Eski Bir Canavardır

Bugünü yaşayanların çoğunun enflasyonun mevzuhur bir belâ olduğunu ve hatta onun "modern bir tanrı" olduğunu sanmalarına karşılık, bu afet çok eskilerden beri insanların başına musallat olmuştur. Osmanlı örneğine ilişkin olarak yaptığımız bu atıf (buna çok benzeyen bir örneği, bir başka antik imparatorluk olan Batı Roma'dan vermek de mümkündür, hatta tüm antik imparatorluklar için benzeri çözümlemeler getirilebilir), enflasyonun esas olarak ekonomik bir olay olduğunu, devlet ile halk arasındaki bir bölüşüm sorunu olduğunu (ekonomiye aklı ermeyen devletlerde) ve *doğasının belirli* olduğunu, ayrıca hep aynı nedenlere bağlı olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

TÜRKİYE'DE ENFLASYON ESASEN SİYASİDİR

Enflasyon kelimesi, Latincenin **inflatio** (şişme, genişleme) teriminden kaynaklanarak, XV. yüzyılda ortaya çıkan İngilizce **enflure** sözcüğünden türemiştir. 1920'li yıllarda Fransızcada **inflation** olarak kullanılan bu kavram, başlangıçta her tür iktisadi şişkinliği ifade ederken, 1960'lı yıllarda bugünkü anlamını kazanmıştır. İlk çıktığı dönemlerde, her tür iktisadi büyüklüğün diğerlerine nazaran daha hızlı artışını ifade etmekteyken, bu yıllarda fiyatlar genel düzeyindeki bir artış anlamına gelmeye başlamıştır. Buna karşılık, diğerlerine nazaran daha hızlı artsalar bile, bir ücret veya kâr enflasyonundan söz etmek gündemden düşmüştür.

Modern iktisat literatüründe, enflasyonun nedenleri konusunda muazzam bir teorik ve doktrinal birikim meydana gelmiştir. Bunları ve bunlardan kaynaklanan tartışmaları özet olarak aktarmak için bile, ciltlerle kitaba ihtiyaç duyulabilir. Bu nedenle enflasyonun ortaya çıkması için talepteki artışın, mal ve hizmet arzı artışından daha fazla olmasının gerekli olduğunu söylemekle yetinelim.

Demek ki mal ve hizmetlerin fiyatlarının yükselmesi olarak tanımlanan enflasyon esas olarak nakdi gelirlerdeki bir artışa dayanmaktadır. O zaman nakdi gelirlerdeki artışın nasıl meydana gelebileceğine bakmakta yarar bulunmaktadır.

Şöylesine sivri bir önerme çok kimseyi şaşırtabilir, ama ülkemiz açısından enflasyon analizlerine buradan başlamak gerekir. Türkiye'de enflasyonun esas nedeni, gelir bölüşümünün iktisaden değil de, siyaseten gerçekleştirilmesinden itibaren ortaya çıkmaktadır. Buna bağlı olarak ikinci önerme: Ülkemizde enflasyondan yakınan grup ve tabakaların büyük çoğunluğu, enflasyonun düşmesinden hoşnut kallmayacaktır. Bu önermeleri daha açık hale getirmek üzere, gelir bölüşümünün iktisaden olmasını, her faktörün (emek, sermaye vd.) üretimden, bu üretime katkısı oranında pay (ücret, faiz vd.) alması olarak tanımlamak mümkündür. Gelir bölüşümünün siyaseten olması ise, bu faktör katkılarının hesaba katılmadan veya pek fazla dikkate alınmadan, kimin ne kadar pay alacağına siyasal otorite tarafından karar verilmesidir.

Türkiye, henüz katkı ile pay arasındaki dengeyi tam kurabilmiş ve "haklar küresi" olarak örgütlenmiş bir toplum olmadığından, tarihsel mirası içinde geliştirdiği "imtiyazlar küresi" olarak örgütlenmişliğini sürdürmektedir.

Böylece gelir bölüşümü, büyük çapta siyaseten belirlenen "imtiyazlar" doğrultusunda geliştiğinden, reel katkıların karşılığı olmamaktadır. Bu durumda, bu paylaşımın orkestra şefi olan devlet kendi harcamalarını öne çıkartmakta ve bu önceliğini reel kaynaklar yerine emisyonla finanse ettiğinden, üretime katkıyla pek bağlantısı olmayan bir şekilde nakdi gelirler dağıtmaktadır. Sonuçta enflasyon, Türkiye'nin gündeminde her zaman mevcut bir madde olarak varlığını sürdürmektedir.

Bu konuda yalnızca birkaç örnek yeterli olacaktır.

a) **Destekleme alımları:** Türkiye'de tarım sektörü, büyük kitlesi itibariyle piyasa koşullarının dışında ve bu yüzden (tabii başka nedenlerden de ötürü) pahalı üretim yapar, ama köylü ülkemizde imtiyazlı olduğu için (aynı zamanda büyük oy depo-

su) devlet bunların pahalı ürünlerini pahalıya alır ve bu açığı emisyonla finanse eder.

b) **Memur maaşları:** Bu maaşların memurların ekonomiye katkılarıyla hiçbir bağlantıları yoktur. Meslekte eskimeye ve kökleri çok eskilere dayanan bazı prestijlere öncelik vermeye dayanan bir sisteme bağlıdır. Ayrıca ülkemizde yeterli istihdam yaratılamadığı için, devlet daireleri ve teşebbüsleri siyasal iktidarların arpalıklarıdır. Bu nedenle memur sayısında aşırı şişme vardır ve buradaki açık da emisyonla karşılanır.

c) **İşçi ücretleri:** Kamu işçilerinin ücretleri üretime katkılarıyla oranlı olmanın iyice uzağındadır. Bu sektördeki işçi sendikaları işçileri koruma bahanesiyle ekonomiyi dinamitlediklerini bile bile devasa taleplerle masaya oturmakta ve hiçbir verimlilik artışı sağlamadıkları halde, reel ücret artışları elde etmektedirler, çünkü karşılarında kâr peşinde patronlar değil, oy peşinde siyasiler vardır, tabii buradan doğan açık da emisyonla kapatılmaktadır.

d) **Vergi politikası:** Türkiye, bazıları için vergi cenneti, bazıları için de cehennemidir. Açıkçası, veri yatırım olanakları yüksek kesimlerden alınarak, harcamadan başka bir marifetleri olmayanlara aktarılmaktadır. Modern devleti kuran en önemli unsurlardan biri, parlamentonun vatandaşlar topluluğunu kamu çıkarları doğrultusunda vergilendirme hak ve ödevidir. Oysa ülkemizde vergi, kamu çıkarları doğrultusunda değil, siyasal çıkarlar doğrultusunda toplanmakta ve dağıtılmaktadır. Bu durumda reel kaynak olan verginin devede kulak kalması sonucu (tabii devletin vergi toplamaktan imtina etmesini de eklemek gerekir), açıklar enflasyonla karşılanmakta ve bunun sonucu ortaya çıkan enflasyon bir açıdan vergi, hem de en adaletsiz vergi olduğu için, gerçek üreticiler üretmeyenlerin lehine olmak üzere cezalandırılmış olmaktadırlar.

e) **Kamu kesiminin israf eğilimi:** Türkiye'de aristokrat bir sınıf hiç olmamıştır. Bu nedenle bürokraside bir yere gelenler, kamu kaynaklarını prestij harcamaları yoluyla israf ederler, bu en alt kademelere kadar yayılır, açıklar emisyonla kapatılır.

Bu örnekleri artırmak dünyanın en kolay işidir. Bu durumda varılması gereken sonuç, enflasyonun Türkiye gibi ülkelerde sadece bir iktisat olayı olmadığı, aynı zamanda derin toplumsal, siyasal ve tarihsel nedenlerinin bulunduğudur. Türkiye enflasyona maruz kalmamakta, ülkenin sahipleri ve onların eline bakanlar bunu istemektedirler. Türkiye'de enflasyon taamüdendir.

YAPAY GLOBALLİKLER

Türkiye'nin çağdaşlık trenini kaçırmakta olduğunun çok sayıda göstergesi var; bunların sadece başlıklarının sayılması bile aşırı bir mekân tüketimine yol açacaktır. Ancak ülkemizin ve bu ülkeyi siyasal, iktisadi, sanatsal, düşünsel vb. alanlarda yönetmeye kalkışanların en büyük zaafı, bütüncül çözümlerin peşinde koşmalarıdır. Biraz büyük oynamaya kalkışan her Türk çocuğunun bir kurtarıcı olmayı hedeflemesi, kendine bundan başka bir rol yakıştıramaması başka türlü açıklanamaz.

Bugün dünyada çeşitli entegrasyon deneyleri yaşanıyor. Bunların en çarpıcı ve başarılısı Avrupa Topluluğu. Kuzey Amerika Birliği gibi, oluşum halinde başka örnekler de söz konusu. Bunlar henüz siyasal birlikler değil, ama özellikle Avrupa Topluluğu'nun böylesine bir entegrasyonu oluşturması fazla bir zaman alacağa benzemiyor. Bu entegrasyonları hayata geçiren ve bu kadar sağlam kılan temel ise, iktisattır. Ekonomilerini paralel kılan Avrupa ülkeleri, dinsel veya etnik farklılıkların önemsizliklerini açıkça kanıtlamanın ötesinde, ulus-devleti de tarihsel, yani geçici bir kategori haline getirmenin yolunu döşemektedirler.

Eğer bu örnek iyi çözümlenecek olursa, birleşme zemininin coğrafya, katalizörünün de iktisat olduğu iyice görülecektir. Etnik veya dinsel türdeşliğin ise, birlik kurmak, entegrasyona gitmek için yeterli unsurlar olmadıkları da görülecektir (bakmasını bilenler tarafından).

Oysa bizim kanaat önderlerimiz farklı globalliklerin peşinde koşmaktadırlar: Ya Türk birliği (etnik birlik), ya da İslam birliği (dinsel birlik). Ama üzüntüyle söylüyorum ki, bunlar olanaksız projelerdir, çünkü ne kadar söylersem söyleyeyim, yetersiz kalacağım üzere, etnik ve dinsel tabanlı entegrasyonlar hayalleri süslemekten öteye gidemezler, iktisada dayanmadıkları için hiçbir olabilirlikleri yoktur. Türkiye bu konuda da anakronik bir konum sergilemekte, tarihin içinde, zihinsel yapıları itibariyle gerilerde kalmışlığını ortaya koymaktadır.

Fazla uzağa gitmeden ve konuyu dallandırmadan, bugün Avrupa'da üç ana etnik grubun bulunduğunu bildirmekle başlayalım: Latinler (Fransızlar, İtalyanlar, İspanyollar, Portekizliler, Rumenler vd.), Germanikler (İngilizler, İskandinavlar, Almanlar vb.) ve Slavlar (Ruslar, Çekler, Slovaklar, Sırplar, Hırvatlar vd.). Bu gruplar bugün bir Latin veya Germen veya Slav birliğinden söz etmekte midirler? Keza Güney Amerika'nın tümü Latin kökenli halklardan oluşmakla birlikte, burada bir Latin birliğinden söz edilmekte midir? Elbette hayır. Ama tarih içinde çok gerilerde kalan, böylesine etnik birlik önerileri olmuştur (pangermanizm veya panslavizm gibi) ve bugün bunların geçersiz olduğu noktasına ulaşılmıştır.

Ya İslam birliği? Haçlı Seferleri sona erdiğinden beri, hiçbir hristiyan ülke bir hristiyan birliği kurmanın peşine düşmemiştir.

Fakat bugün bir Arap devletleri ve bir de İslam devletleri örgütü vardır. Biz bunlara bir de Türk devletleri örgütünü katmak istiyoruz. Ben, bu rüya gerçekleşse bile, bu örgütün Arap devletleri örgütünden daha işlevsel olabileceğini, hele bir entegrasyona ulaşılabileceğini hiç sanmıyorum. Çünkü işin içinde, böyle bir entegrasyona gidecek ekonomi boyutu yok.

Neden yok?

- Türkiye, kapitalist sermaye birikiminin henüz başlangıç aşamalarındadır. Karşısına çıkan, bu hem alan, hem de nüfus açısından devasa bölgenin sermaye ve yatırım ihtiyaçlarının çok azını bile sağlayamaz,
- Türkiye'nin bilimsel ve teknik bilgi birikimi, dünyanın ulaştığı düzeyin çok altındadır. Bu ülkelerin ihtiyaç duyduğu bilimsel ve teknik yardımı Türkiye'nin sağlama olanakları yok gibidir. Bu durumda, bunları sunabilen başka ülkelerin (farklı etnik kökenlerden olsalar da) buralarda daha fazla şanslarının olacağı açıktır.
- Türkiye'nin bu ülkelere mamul ve hizmet ihraç olanakları kısıtlıdır. Çünkü Türk firmalarının kredili ihracat yapma alışkanlıkları ve güçleri çok düşüktür. Oysa bu ülkelerin döviz cinsinden ödeme yapma olanakları uzun bir süre olmayacaktır.
- Türkiye bu ülkelere tarımsal ürün ihracı konusunda da fazla umutlu olmamalıdır. Çünkü bu ülkelerin ekonomileri Sovyet planlama modeli içinde tarımsal ağırlıklı bir görünüm almıştır ve zaten onlar da tarımsal ürün ve hammadde ihraç etmenin yollarını aramaktadırlar.
- Çoğu zaman sanılanın aksine, Türkiye'nin bu ülkelere serbest piyasa ekonomisi ve özelleştirmeyi öğretme gibi bir misyonun olma ihtimali de çok düşüktür. Çünkü Türkiye daha bu konuda kendi evini temizleyememiştir ve özelleştirme konusunda şu anda birçok eski Doğu bloku ülkesinin gerisine düşmüş durumdadır.
- Türkiye ekonomisinde hâlâ devletin muazzam bir ağırlığı vardır ve bu ülkelere yönelecek devlet sermayesi daha çok siyasal hedefler gözeteceğinden, büyük olasılıkla verimsiz yatırımlara yönelecek (bunun ilk örneği, Ahmet Yesevi türbesinin restorasyonu işiyle görüldü bile) ve içeride mal üretimine yönelecek fonları azaltması nedeniyle enflasyonist etkiler yaratacaktır.

Türkiye'nin asıl yönelmesi gereken bölge, önce Karadeniz ve Balkanlar, arkasında da Batı Avrupa'dır. Olmayacağa talip olmakla, Türkiye'nin üçüncü lige düşmesini hızlandırmaktan başka birşey yapılmış olunmayacaktır.

AKDENİZ BİRLEŞİK DEVLETLERİ BİR ÜTOPYA MIDIR?

Akdeniz, onun kapsamı içinde yer alan Karadeniz'le birlikte, 2.969.000 km2'lik bir alanı kapsamaktadır. Asıl Akdeniz kıyıları, Kuzeyde İspanya, Fransa (Monako), İtalya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan-Karadağ, Arnavutluk, Yunanistan, Türkiye; Doğu'da Suriye, Lübnan, İsrail; Güneyde Mısır, Libya, Tunus, Cezayir, Fas arasında paylaşılmıştır. Ayrıca iki tane de ada devleti bulunmaktadır: Kıbrıs ve Malta. Karadeniz'de ise, Türkiye, Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, Rusya Federasyonu, Gürcistan'ın kıyıları bulunmaktadır. Sonuç olarak, Akdeniz ve uzantılarının kıyıları üzerinde, irili ufaklı 26 devlet bulunmaktadır (doğal, ekonomik ve siyasal olarak Akdeniz'in uzantısı sayılması gereken Kızıldeniz'de bu hesaba katılacak olursa, bu rakam daha da büyümektedir. Ancak burada Kızıldeniz, Akdeniz bağlantıları tartışmasına girmek istemiyorum. Çünkü bu tartışma, arkasından zorunlu olarak, Eski Dünya'nın üç kıtasının kara içlerinde kalan, ama Akdeniz'le şiddetli bağlantıları olan bölge ve ülkeleri de tartışma kapsamına sokacaktır. Bir

örnek vermek üzere, Cezayir'in çöl kesimi mi, yoksa geleneksel olarak Akdeniz-dışı sayılan Avusturya'nın mı Akdeniz'e daha yakın olduğu sorusu, bu tartışmanın boyutlarının ne kadar artabileceğini kanıtlar niteliktedir). Bu ülkelerin yüzölçümlerinin toplamı, dünya karalarının yaklaşık üçte birini meydana getirmektedir. Eğer Rusya Federasyonu veya Libya ve Cezayir gibi, İç Deniz dışındaki uzantıları çok fazla olan ülkelerin bu dışsal bölümlerini düşer ve diğer ülkelerin de Akdeniz ekseninde yer almayan kesimlerini bu toplamdan indirirsek, Akdeniz karalarının tüm karalara oranı 1/10 civarında olmaktadır. Ancak buna, Akdeniz'de kıyısı olmadığı halde, bu denizden etkilenen kara kesimlerini katarsak, bu oran 1/5 civarında oturmaktadır.

Akdeniz, doğudan batıya yaklaşık 3.800 km. boya; kuzeyden güneye ise, 700-400 km. arası değişen yere (Sicilya ile Malta'nın Afrika kıyılarına son derece yakın olmaları istisnaidir ve denizin genişliği hakkında fikir vermezler) sahiptir. Aslında Akdeniz, iç denizlerin en büyüğü olmakla birlikte, pek büyük bir deniz sayılmaz. Öyleyse nasıl olmuştur da, boyutlarıyla oransız bir önem kazanmıştır.

Tarihin Akdeniz'i

Akdeniz, uygarlık adını vermenin adet olduğu, yerleşik toplumsal-ekonomik formasyonların ilk odaklandığı üç alandan birinin hemen yakınında bulunmaktadır. Tarihin ilk yerleşik örgütlenmelerine tanık olma konusunda, Sarı Nehir ve Ganj-İndüs havzalarıyla birlikte anılan Mezopotamya-Nil bölgesi, Akdeniz'e komşu, geniş bir karasal alandır. Bu alanda, erken tarihlerden itibaren ortaya çıkan devletler, kent-devletlerden veya daha doğrusu, ilkel kabile örgütlenmesini yerleşik yönetimlere çeviren, kısıtlı çaptaki tarımsal topluluklara dayanmasına rağmen, geniş çaplı imparatorluklar olmuşlar ve nüfusun artık ürününe vergi yoluyla el koymaya dayalı siyasal-ekonomik bir sistem geliştirmişlerdir. Bu cins devletlerde, dış

ticaret marjinal ve arızi bir nitelik göstermiş, çoğu zaman da komşuların talanı biçiminde, askeri bir kimliğe bürünmüştür.

Doğrudan doğruya Akdeniz'den kaynaklanan ilk uygarlık, Girit adasını kendine vatan edinen Minos olmuştur. Bu adanın, Doğu Akdeniz'in büyük karasal kitlelerinin (Anadolu, Suriye, Mezopotamya, Mısır, Kıta Yunanistan'ı) arasında medyan bir konumda olması ve adanın gerek genişliğinin, gerekse doğal olanaklarının tarımsal artığa dayalı merkezi bir oluşuma pek olanak vermemesi nedeniyle, Minos uygarlığı bu geniş karasal kitlelerin arızi dış ticaretini düzenleyen unsur haline gelmiştir.

Daha sonra, Kıta Yunanistan'ı ve Anadolu'nun İyonya adı verilen bölgesinde, M.Ö. IX-VIII. yüzyıllardan itibaren gelişmeye başlayan eski Yunan uygarlığı, M.Ö. IV. yüzyılda zirvesine çıkmış, bundan sonra belli bir gerileme sürecinin devamında, Makedonya egemeliğiyle sona ermiştir. Eski Yunan uygarlığı, Minos'un tersine, hemen tüm Akdeniz çevresine yayılan ve bu bağlamda ilk Akdeniz birliğini oluşturan (önce Fenike, sonra da Kartaca istisnasıyla birlikte, bu istisna Roma tarafından yokedilecektir) süreci de bünyesinde taşımıştır. Geniş karasal imparatorlukların tersine, küçük kent devletleri biçiminde beliren bir siyasal yapı, eski Yunan coğrafyası ve iktisadının emri olarak ortaya çıkmıştır.

Gerek kıta Yunanistan'ı, gerekse Anadolu'nun Batı sahillerinin aşırı engebeli olmaları, büyük tarım alanlarının varlığını engellemiştir. Öte yandan, bu hasım coğrafya, toplulukların birbirleriyle ekonomik ve siyasal olarak birleşmelerini veya üst bir otorite tarafından birleştirilmelerini, hatta bazen de temas kurmalarını bile olanaksız kılmıştır. Bunun yanısıra, denize dik inen dağ kitlelerinin şurada burada bıraktığı küçük düzlükler, tarımsal toplulukların ölçeklerinin küçük olmasına yol açmıştır.

Bütün bunların sonucu olarak, eski Yunan kent-devleti (**polis**), gerek nüfus, gerekse yüzölçümü olarak mikro ölçekte kalmıştır. Böylece eski Yunan coğrafyası çok sayıda devletçiğe bölünmüştür. Aristoteles'in dökümüne göre, bu polislerin sayısı yüz ellinin üzerindedir. Bu durumda, bunlardan birinin diğer

hepsi üzerinde egemenlik sağlayarak, merkezi bir devlet oluşturma olasılığı ortadan kalkmaktadır. Bu siyasal-coğrafi engel, denizin yakınlığı ile bir miktar telâfi edilebilmektedir. Nitekim, hiçbir eski Yunan polisi yoktur ki, denize 150 km.'den uzak olsun. Zaten bu polislerin çoğu, hemen deniz kenarında veya çok yakınında kurulmuş bir liman kentidir.

Bu yapılanmanın, Akdeniz birliği açısından sonuçları olmuştur. Dar ekonomik olanakların kısıtlayıcı etkisi, **polis**lerin fazla nüfuslarını dışarı göndermelerine yol açmaktadır. Tarımsal olanakların insanları doyurmanın uzağında kalmasından ötürü, denizin Yunan uygarlığının başlıca sürükleyici gücü haline gelmesi, bu mikro toplumlarda kara içleri değil de, bizzat Akdeniz'in tüm sıvı alanının ve bu sıvı alanı kuşatan dar dahil şeridinin bir hayat koşulları geliştirme olanağı haline dönüştürülme gayretlerinin merkezi olmuştur. Böylece, Yunanlılar erken tarihlerden itibaren, Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında koloniler kurmaya, fazla nüfuslarını buralara göndermeye başlamışlardır. Sonuçta, Akdeniz alanı çepeçevre, bir Yunan kültürel-ekonomik alanı haline dönüşmüştür. Platon'un veciz ifadesiyle, "Biz Yunanlılar, Akdeniz'in çevresinde tıpkı kurbağaların bir su birikintisinin çevresinde oldukları gibi yaşıyoruz". Ancak, burada vurgulamadan geçilmemesi gereken önemli bir nokta, geniş karasal devletlerin siyasal birliği çok büyük alanlarda kurmalarına karşılık, aynı başarıyı kültürel birlik konusunda gösterememelerinin karşısında, Yunan uygarlığının aşırı siyasal bölünmüşlüğüne rağmen, bilinen en büyük kültürel birliklerden birini kurmuş olmasıdır. Öylesine ki, Akdeniz çevresi yerli halklarının hemen hepsi bir süre sonra Yunanca konuşur hale gelmişlerdir. Bu, Yunanlıların askeri ve ekonomik güçlerinden değil de, uygarlıklarının niteliğinden kaynaklanan bir durum olmuştur. Küçük bir alanın siyasal atomizasyonu, çok sayıda rakip kültür odaklarının bir yarışma ortamına girmelerine neden oluştur. Bununla birlikte, merkezin yokluğu, siyasetin daha liberal ölçekte dengelenmesine neden olduğu için, halkların bu kültüre katılmaları istekle olmakta ve böylece bir

Akdeniz uygarlığı doğabilmektedir.

Akdeniz'in bu ilk birliği, merkeziyetçi Makedonya fetihleriyle ortaya çıkan Helenistik dönemde oldukça gevşemiş, Mısır, Suriye, Anadolu ve Yunanistan, İskender generalleri tarafından kurulan büyük karasal devletlerin içinde erimişlerdir.

Akdeniz'in ikinci birliğini Roma kuracaktır. M.Ö. 31 yılında Actium savaşını kazanarak, Mısır'ın sonuncu Helenistik hanedanına son veren Roma, Pön savaşlarından beri, yani yaklaşık iki yüzyıldan beri ulaşmaya uğraştığı hedefe varmış ve Akdeniz'i tekrar birleştirmiştir. Ancak, bu birlik bir öncekinden hem daha kapsamlı, hem de daha derindir. Bir kere, Yunan birliğinde olmayan bir özellik olarak, herşeyden önce siyasal yanıyla öne çıkmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, Roma tüm Akdeniz havzasını fethetmiş ve kendi siyasal otoritesini dayatmıştır. Bunun kadar önemli ikinci farklılık noktası da, Roma'nın Akdeniz sahillerini aşan egemenlik alanında yer alan hemen tüm toprakları Akdeniz ekseni çevresinde yörüngeye sokmuş olmasıdır. Roma, Yunan'ın tersine, Avrupa, Asya ve Afrika'nın içlerini de Akdeniz ekonomi ve kültürünün uyduları haline getirmiştir. Bunun etkileri günümüze kadar sürecektir.

Roma, Akdeniz'e *Mare Nostrum* (Bizim Deniz) demiştir, bu havzanın tümü üzerinde kurulan egemenliğin adı ise, *Pax Romana* (Roma Barışı) olmuştur. Henri Pirenne'in çok güzel ifadesiyle, "İnsanlığın hayranlık uyandıran abidelerinden biri olan Roma İmparatorluğu'nun bütün özellikleri arasında en çarpıcı ve aynı zamanda en esaslı olanı, Akdenizlilik karakteridir. İşte bu niteliğinden ötürü, Doğu'da Yunanlı, Batı'da Latin olan bu imparatorluk, bu deniz aracılığıyla birliğini bütün eyaletleri üzerinde sağlamış bulunmaktaydı. Bu deniz, *mare nostrum* deyiminin sahip olduğu bütün güçle, fikirleri, dinleri ve malları taşımaktaydı... İmparatorluğun bu Akdenizli karakteri, IV. yüzyıldan itibaren daha da barizleşmiştir. Çünkü yeni başkent İstanbul, herşeyden önce bir deniz kentidir... İmparatorluk açısından, ne Asya, ne Afrika, ne de Avrupa ayrı birer dünyadır. Farklı uygarlıklar varsa bile, her yerde temel aynıdır. Eskiden

Mısır, Tir ve Kartaca'nınkiler gibi çok farklı uygarlıklara tanık olan kıyılarda, artık aynı adetler, aynı dinler, aynı örfler egemendirler".

Bu durum, VII. yüzyıla kadar böyle devam etmiştir. Roma'nın V. yüzyılda siyaset sahnesinden çekilmesi ve yerini Doğu'da Bizans'a, Batı'da da barbar krallıklarına bırakması, Akdeniz'in birliğini önemli ölçüde zedelemişse de, ortadan kaldıramamıştır. Ancak, Akdeniz'in Batı parçasında kurulan devletlerin, ekonominin dayatmasıyla, giderek kara içlerine çekilmeleri ve İslamiyetin denizin Doğu ve Güney kesimlerini fethetmesi, *Pax Romana* birliğinin, artık bir daha geri gelmeyecek bir şekilde ortadan kalkmasına yol açmıştır.

Denizin güneyi ve doğusu ile, kuzeyi artık bundan sonra, günümüze oldukça yakın tarihlere kadar çatışmalı ilişkiler içinde olacaklardır. VIII. yüzyılda başlayan süreç, İç Denizin düşman iki kampa bölünmesi biçiminde belirginleşecektir.

Orta Çağın oldukça uzun bir bölümü boyunca, artık Batı olarak ifade etmenin yanlış olmayacağı kesim, Akdeniz'e olan ilgisini tamamen kaybetmiştir ve denizin dışında, kara içlerindeki sorunlarla uğraşmaktadır. Bizans ise, İslamiyetin ilerlemesi karşısında giderek küçülmektedir. Ve o da denizi terketme noktasına hızla yaklaşmaktadır. Bir tek, Bizans'ın zayıflaması ve fakirleşmesiyle ters orantılı bir gelişme gösteren İtalyan kent-devletleri, Doğu'yla belli bir ticari ilişki sürdürmektedirler. Sonuç olarak, Orta Çağın ikinci yarısının başlarına yaklaşılırken, Akdeniz'de çatışma yoktur, ama iki kesim arasında temas da yoktur. Akdeniz birliğinden uzak olunan dönem bu olmaktadır.

Batı'nın XI. yüzyıldan itibaren toparlanmaya başlaması, ekonomik ve siyasal alanda kaydettiği gelişmeler, Akdeniz açısından bir *reconquista* biçiminde tezahür etmiştir. Batı Akdeniz'de müslümanların elinde bulunan toprakların geri alınması biçiminde beliren bu yeni oluşum, çatışmayı, dolayısıyla teması yeniden başlatmıştır.

Bir yandan, iki yüzyıl kadar sürecek Haçlı Seferleri; öte

yandan, 1492'de Granada'nın düşmesiyle sonuçlanacak olan yeniden fetih hareketi, denizi bu kez Batı-Doğu olmak üzere ikiye bölmüştür. Bu bölünmenin Doğu kanadındaki egemen unsur, artık Osmanlı devletidir. Osmanlı fetihleri, karadan Viyana kapılarına, denizden Fas kıyılarına kadar uzanınca deniz eski Kuzey-Güney zıtlaşmasının yerine, bu Doğu-Batı zıtlaşmasına tanık olacaktır.

Bu zıtlaşmanın Batı'daki önderi, sürükleyici gücü, modern çağların başında ulusal birliğini kuran ve arkasından büyük bir imparatorluk inşa eden İspanya olacaktır. Bu iki kitlesel ve karasal imparatorluk, Akdeniz'in tümünün denetimi için birbirleriyle iki kere çarpışacaktır (Preveze ve İnebahtı), ama bir bir berabere kalarak yenişemeyecekler ve *statu quo* bozulmayacaktır. XVI. yüzyılın sonunda, İspanya'nın Atlantik ve Kuzey Avrupa; Osmanlının da İran ve Doğu macerasına atılarak Akdeniz'den çekilmeleriyle, bir kez daha, çatışmasız, ama temassız bir döneme girilmiştir.

Bu iki devin Akdeniz'den uzaklaşması, ticarete ağırlık veren küçük siyasal birimlerin, yani İngiltere, Fransa, Hollanda gibi unsurların Akdeniz'e girmelerine yol açmıştır. İzleyen süreç içinde, hem İspanyolların, hem de Osmanlının imparatorluklarını yavaş yavaş kaybetmeleri ve Batı Avrupa'da yaşanan ticari, tarımsal ve endüstriyel devrimlere ayak uyduramamaları, bu tüccar ve esas olarak Akdeniz-dışı ulusların Akdeniz ekonomisini belirlemeleri gibi bir sonuç doğurmuştur. XIX. yüzyılda ise, İngiltere ve Fransa Akdeniz'i aralarında paylaşacaklardır.

İki dünya savaşının zirvelerini meydana getirdiği XX. yüzyılın ilk yarısı, Akdeniz siyasal haritasının bugünkü yapısını hemen hemen oluşturacaktır.

Özetlemeye çalıştığım bu tarihsel süreç içinde, Akdeniz, birlik-parçalanma-kamplaşma gibi konaklardan geçerek, bugünkü yapısına ulaşmıştır. Bu tarihsel sürecin bugününü ve yarınını Akdeniz'ini kurma konusunda, bize emsalsiz bir laboratuvar görevi görme gibi bir yararı bulunmaktadır. Bu doğ-

rultuda, Akdeniz'i bölen ve birleştiren unsurları ortaya koymak mümkün olabilecektir.

Akdeniz'i Bölen Başlıca Unsurlar

1. Siyasal unsurlar.

Akdeniz'e kıyısı olan (Karadeniz de dahil) ülkelerin büyük çoğunluğu, siyasal bağımsızlığına çok yeni ulaşmıştır hele bazıları için, bu tarih en çok bir iki yıl geriye gitmektedir. Bu ülkelerin çoğunda uluslar belli bir ulusal pazarın dayatması sonucu değil de, çoğu zaman sömürgeci devletlerin harita üzerinde çizdikleri sınırların içinde oluşmaktadır. Örneğin, Araplar ondan fazla devlete dağılmış durumdadırlar. Bu yüzden, bunların, Yugoslav deneyinin acı bir şekilde kanıtladığı üzere, Batı Avrupa için eskimiş olan bu uluşcuklarından vazgeçmeleri güç olarak görülmektedir.

2. Kültürel unsurlar.

Akdeniz'de ondan fazla dil ve üç tane büyük din, insanlarda başka dünyalara mensup oldukları duygusunu uyandırmaktadır. Üstelik, bu dinlerin tarih boyunca hep çatışmış olmaları, ayrılıkları körüklemekte ve güven bunalımı yaratmaktadır.

3. Ekonomik unsurlar.

Akdeniz ülkelerinin ekonomileri arasında büyük gelişmişlik farkları vardır. G.7 ülkelerinden ikisinin bu denize kıyısı bulunurken; Libya gibi monoproduction (tek ürün) ülkeleri de aynı denizi paylaşmaktadırlar. Bu aşırı farklılıklar, Akdeniz ekonomilerini paralel kılmanın karşısındaki en büyük engeldir.

Akdeniz'i Birleştiren Unsurlar

Bunları kabaca şöyle sıralamak mümkündür:

1. Tarihsel unsurlar.

Akdeniz ne zaman birlik olduysa, her seferinde dünyanın en gelişmiş bölgesi olmuş; ne zaman parçalandıysa, Akdeniz-dışı güçlerin cirit attıkları bir alan haline gelmiştir.

2. Kültürel unsurlar.

Akdeniz insanlarını birleştiren kültürel unsurlar, ayıranlarından çok daha fazladır. İspanya'dan Suriye'ye kadar, hemen aynı müzik dinlenmekte, aynı yemekler yenilmekte, hayat aşağı yukarı aynı şekilde yaşanmaktadır.

3. Siyasal unsurlar.

Yakın tarihin en ağır siyasal bunalımlarından birini meydana getiren Arap-İsrail uyuşmazlığı, bu iki kamp arasındaki barış sürecinin başlamasıyla, çözülür nitelikte olduğunu kanıtlamıştır. Buna bakarak, Akdeniz içi diğer çatışma odaklarının (örneğin Türk-Yunan, Yunan-Makedonya, Arnavut, Yugoslavya, Tirol'den ötürü İtalya-Avusturya vb.) söndürülebileceklerini söylemek, falcılık olmaktan çıkmıştır.

4. Ekonomik unsurlar.

Akdeniz, olanakları sınırlı bir denizdir. Tüm tarihi boyunca, her zaman Akdeniz dışına ihtiyaç duymuştur. Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerin neredeyse hepsinin Akdeniz dışı uzantıları vardır, bunların paralel kılınması, Akdeniz'i dünyanın en olanaklı bölgelerinden biri haline getirebilir.

Birleşik bir Akdeniz, şu an için ütopyadır, ancak dünyanın her yerinde, gözlerimizin önünde cereyan eden dezentegrasyon hareketleri bizi yanıltmamalıdır. Avrupa Topluluğu ve Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi gibi devasa örnekler, asıl yönelişin entegrasyon yönünde olduğunu göstermektedirler.

Akdeniz, uygarlığın anası olma rolünü, ancak birleşerek sürdürebilecektir.

ORTA ÇAĞDA BATI AVRUPA'DA LONCA ÖRGÜTLENMESİ VE KENTSEL EMEKÇİNİN DURUMU

Akdeniz dünyasının tümü erken tarihlerden itibaren, endüstri ve ticaret alanında yer alan mesleki örgütlerin varlığına tanık olmuştur. Roma'da *collegium* (çoğ. *collegia*) adını alan bu örgütler, ekonomik alanda yer tutmaktan çok, esas olarak dinsel yanları ağır basan yardımlaşma kurumları olarak iş görmüşlerdir. Ancak, Roma siyasal sisteminin imparatorluk haline dönüştüğü Augustus Çağından itibaren bu kuruluşlar, yalnızca belirli alanlarda olmak üzere ve devlet denetimi ve izniyle varlıklarını sürdürebilir hale gelmişlerdir. Roma'nın özellikle M.S. II. yüzyıldan itibaren içine girdiği ve yıkılıncaya kadar kurtulamadığı ekonomik ve siyasal bunalım döneminde bu kuruluşlar tamamen merkezi devletin istekleri doğrultusunda düzenlenmişlerdir. Örnek olarak söylemek gerekirse, *collegium* üyeliği zorunlu ve ırsi hale getirilmiş, devlet ihtiyaçları için bedelsiz ürün ve hizmet sunma yükümlülüğü konulmuş, fiyatlar (hammadde ve mamûl) devlet tarafından belirlenmiş, *collegium*'un faaliyet alanı tam olarak devlet denetimine girmiştir. Mü-

dahaleci bir merkezi devletin gölgesinde, üyelerinin ortaklığına dayalı birer meslek örgütü olmanın uzağında kalan Roma *collegium*ları Orta Çağ Avrupa'sında merkezin ortadan silinmesi nedeniyle, tamamen bağlantısız kalacaklardır.

Batı Roma'nın 476'da siyaseten ortadan kalkıp, yerine Barbar krallıklarının kurulması sırasında, hem feodalite bir üretim tarzı olarak mesafe kazanmaya başlamış, hem de Orta Çağ Avrupa'sının kendine özgü renklerinden birini oluşturacak olan yeni tipten mesleki örgütler *(guild)*, feodaliteye bir alternatif oluşturmanın yanı sıra, barbar kandaşlığının çözülmesi esnasında, kan bağından toplumsal bağa geçişin önemli odaklarından birini oluşturmuşlardır. Feodaliteyi belirleyen en temel özellik kişisel tabiyet bağlarıdır. Bu kişisel tabiyet ilişkisi senyör-vassal düzeyinde özgürlerarası ve senyör-serf düzeyinde özgür-özgür olmayan bağlantısı olarak ortaya çıkmakta ve her durumda kişisel bir yemin ve bir sözleşme ile vücut bulmaktadır. Daha açık olmak gerekirse, feodal bağ sözleşmeye dayalı ve tamamen kişiseldir. Burada çok önemli bir ayırım ortaya çıkmakta ve *guild* üyeleri de ilk bakışta feodal ilişkiler manzumesi içinde olarak yorumlanabilecek bir şekilde birbirlerine yeminle bağlanmaktadırlar, ama ilerideki gelişmeleri etkileyecek çok önemli bir fark olarak, bu yemin tek bir öndere veya senyöre karşı değil de, üyelerin birbirlerine karşı giriştikleri bir taahhüt olmaktadır. Bu bağ, kardeşlik adını almakta ve örgütler *confratrie* olarak adlandırılmaktadır. Bu bile tek başına anti-feodal bir tanımdır, çünkü feodal sözleşme, her zaman bir ast ile bir üstü birbirine bağlamakta ve biri tabi olurken, diğeri efendi olmaktadır. Oysa Orta Çağın başında ortaya çıkmaya başlayan yeni tipten mesleki örgütlerin üyeleri birbirlerine eşitlik temeli üzerinde bağlanmaktadırlar. İkinci çok önemli nokta da, *guild* üyeleri arasındaki anlaşmazlıkların, bizatihi örgüt içinde, bir cins yargı hakkıyla çözüme ulaştırılmasıdır. Bu nokta gerçekten çok önemlidir, çünkü fodal örgütlenmede yargı hakkı tamamen yemin edilen kişiye, yani senyöre aittir. Ancak, feodalitenin henüz oluşma aşamasında olduğu ve merkezi devletin de varlığını iyi

kötü sürdürdüğü IX. yüzyıla kadar, bu devlet *guild*lerin eşitlikçi, özerk ve özgürlükçü konumlarından ve yargı hakkını kendi hesaplarına kullanmalarından rahatsızlık duyarak, onları fesat *(conjuratio)* çıkartmakla suçlayarak dağıtmak istemiştir. Ancak, IX. yüzyılda merkezi devletin tam anlamıyla yokolması ve feodal siyasal atomizasyon ortamının kemikleşmesi, *guild*lerin yurttaş haklarının temellerini yaratabilecekleri bir ortamın ortaya çıkmasına yol açmıştır.

XI. yüzyıldan itibaren meslek kuruluşları ikili bir değişimin içine girmişlerdir. Batı Orta Çağında loncaların ekonomi üzerinde tekel kurmaları, onların ekonomik küreyi büyütmeleri anlamına gelmektedir. Öte yandan ekonomik boyutun ön plana çıkması, antik dinsel dayanışma ögesini ikinci plana itmekte, böylece meslek örgütleri herşeyden önce laik karakterleriyle belirginleşmektedirler. Ama Orta Çağ meslek örgütleri feodal örgütlenmenin dışında kaldıkları kadar, XIII. yüzyıldan itibaren hızlı bir şekilde belirginleşmeye başlayan kapitalist ilişkilerin de dışında kalmışlardır. Esas itibariyle kentsel örgütlenmeler olan loncaların sınai ve ticari alana elkoymuş olmaları nedeniyle, kapitalizm çoğu zaman sanılanın aksine, kentlerden değil de, kırlardan yola çıkmıştır. Kapitalizmin özünü oluşturan belirsiz bir pazar ve tüketici kitlesi için üretim yapılması, yani arz cephesinin önceliği, sipariş üzerine üretim yapan lonca sistemiyle, yani talep cephesinin önceliğiyle çatışmaktadır. Ama kentler loncaların denetiminde oldukları için, müteşebbis kapitalist-tüccar, kapitalist sistemin ortaya çıkışında son derece önemli bir role sahip olan *putting-out* (avans üzere üretim yaptırtma) sistemini kırsal dünyada uygulamış ve kapitalizm bu sistemin yerleşmesiyle zafer kazanmış, sonradan kentleri ve kentsel üretimleri de ele geçirmiştir. Demek ki loncalar XIII.-XVI. yüzyıllar arasında kentlere egemendirler ve kapitalizme karşıdırlar. Loncaların kapitalizme karşı olmalarının önemli bir yansıması, müteşebbis-kapitalist tüccarların egemeliğine girmektense, küçük ama özerk işletme yapılarını sürdürmekteki ısrarlarında ortaya çıkmaktadır. Bu tavrın sonucu olarak, lonca-

lar kentlere, işletme sahibi ustalar da loncalara egemen olma durumlarını sürdürmüşlerdir. Rekabet ve kapitalist tipten genişlemeyi reddeden bu ekonomik ve toplumsal konum, işletme sayısındaki artışları kıskançlıkla denetlemektedir. Bunun sonucu olarak, usta mertebesine yükselerek kendi işletmelerini kurma olanakları daha da kısıtlı hale gelen kalfalar, XIV. yüzyılın başlarından itibaren, ustalara karşı olmak üzere, kendi örgütlerini oluşturmaya başlamışlardır.

Compagnonnaga adını alan bu kalfa veya gündelikçi işçi örgütleri aynen loncalar gibi örgütlenmenin yanı sıra, tamamen Batı'ya özgü kurumlardır. Çünkü bu kalfa örgütleri lonca-kapitalizm zıtlaşmasının ürünü olarak ortaya çıkmakta, loncaların genişlemeye karşı direnç göstermelerinin sonuçlarından biri olmaktadırlar. Ama aynı zamanda kapitalizmin bir ekonomik tarz olarak kendini kanıtlamaya başlaması, lonca örgütlenmesinin hiç tanımadığı bir emek piyasasının oluşmasına yol açmaktadır. Bu durumda, lonca örgütlenmesi içinde giderek daha kötü bir konuma düşen kalfalar, aynı zamanda kapitalizmin sonradan oluşturacağı cinsten metalaşmış emek-gücünden başka birşeye sahip olmayan, üretim araçları mülkiyetinden uzaklaştırılmış işçiler haline de gelemediklerinden ötürü, lonca örgütlenmesinin paralelinde, dayanışma örgütleri kurmaktan başka birşey yapamamaktadırlar. Kuruluş amaçları itibariyle toplumsal dayanışmaya yönelik olan bu kalfa örgütleri, bir süre sonra sınıfsal bir zıtlaşmanın somut göstergeleri haline gelmişlerdir. Loncalar işçi çalıştıran sermaye sahibi ustaların örgütleri olarak belirginleşirlerken, kalfa örgütleri emeklerinden başka birşeyleri olmayanların dayanışma odakları olarak renk kazanmaya başlamışlardır. Bu netleşme siyasal mücadelelere de yansımış, özellikle İtalya'da olmak üzere, XIV. yüzyılın sonundan itibaren bu örgütler, refahın daha adil dağılımı konusundaki kentsel ayaklanmalarda başı çeker olmuşlardır. Orta Çağ tarihinin en fazla yankı uyandıran emekçi ayaklanması, *Ciompi isyanı*dır.

XIV. yüzyıl, Avrupa için olduğu kadar, İtalya için de

önemli ekonomik gerilemelere sahne olan bir dönemdir. Veba salgınının nüfusun yarısından fazlasını yokettiği kentlerde reel ücretlerin yükselmesine karşılık, nüfus azalmasının tüm Batı Avrupa'yı geniş çapta etkilemiş olmasından ötürü, özellikle Kuzey İtalya endüstrileri büyük bir mahreç bunalımıyla karşılaşmışlardır. Bu durumda, emeğin nisbi kıtlığına rağmen, reel ücretleri düşürerek, gelirlerini korumak istemişler ve öncelikle de, herhangi bir lonca içinde yer almayan emekçilere yönelmişlerdir. Floransa'da hiçbir loncaya mensup olmayan gündelikçiye *ciompo* adı verilmektedir (çoğ. *ciompi*). Bunlar lonca mensubu olmadıkları halde, çalıştıkları işkolunun loncasının yargısına tabi olmakta ve bu da onların aleyhine bir durum yaratmaktadır, çünkü onları tamamen işletme sahibi ve lonca üyesi ustaların insafına terketmektedir. Floransa'nın XIV. yüzyıldaki en büyük endüstrisi olan yünlü dokuma, kentin en güçlü loncasını (*arte di lana:* yünlü imalatçıları loncası) fazlasıyla öne çıkartmıştır. Bu alanda çalışan *ciompi*'nin, yani yünlü sektöründeki kalfa ve gündelikçilerinin dayanışma örgütleri kurarak çıkarlarını savunmaları, *arte di lana* tarafından yasaklanmıştır. Böylece örgütsüz kalan *lana ciompi*'si, Floransa'nın en düşük ücretli kesimini oluşturmaktadır, bu durumda Floransa siyasetinin en radikal karşıtını bu grubun oluşturacağı açıktır. *Ciompi* 1378'de ayaklanmış ve sonradan çapı büyüyecek olan hareketin başını çekmeye başlamıştır. Küçük dükkân ve atelye sahipleri olan *sottoposti* de ayaklanmaya katılmış, hatta küçük çaplı loncalara mensup bazı zenaatkârlar da hareketin içinde yer almışlardır. İsyancıların amacı, kent yönetimindeki büyük lonca tekelini kırmak olduğu için, alt sınıfa mensup insanlar isyana katılmaya davet edilmiş, Floransa İcra Meclisi'ne bir dizi dilekçe verilerek, daha adil bir vergi politikası uygulanması ve böylesine bir örgüte sahip olmayanların lonca kurmalarına izin verilmesi istenilmiştir. İsyancılar 1378 yazında içlerinden birini, yün tarama kalfası Michele di Lando'yu adalet *gonfaloniere*'si seçtirerek, yönetimde önemli bir köprü başını tutmuşlardır. Yeni hükûmet artık küçük loncaların denetimindedir ve Floransa ta-

rihinde ilk kez tüm sınıfları temsil etmektedir. Bu arada *ciompi* de lonca statüsüne kavuşmuştur.

Ama işverenlerin iş yerlerini açmamaları üzerine, isyancıların ekonomik durumları çok bozulmuş, bu arada alt sınıflar da ekonomik daralmadan onları sorumlu tutmuşlardır. Bu durumda, Floransa'nın irili ufaklı tüm loncaları güçlerini birleştirerek, *ciompi*'ye saldırınca, hem isyan bastırılmış, hem de *ciompi* loncası kaldırılmıştır. Öte yandan, başta yünlü loncası olmak üzere, başlıca loncaların kent yönetimi üzerindeki tekelci egemenlikleri yeniden kurulmuştur. *Ciompi* ayaklanması, kalfa örgütlerinin XVI. yüzyıla kadar olan sürede defalarca başvuracakları bir yöntemin ilk örneklerinden biri olarak tarihe geçmiştir. Bu hareketin başarısızlığının temel nedeni, *ciompi* örneğinin de gösterdiği üzere, proleterleşmekte ve emek-gücü metalaşmakta olan bir kitlenin, bu büyük toplumsal ve ekonomik dönüşümün yön ve kapsamını kestiremeyerek, eski lonca gelenekleri içinde mücadele etmeye çalışmasıdır. İşçi mücadelesi, ancak işçilerin kendi konumlarının gerçek bilincini üretmeleriyle boyut kazanacaktır ki, bunun için de XIX. yüzyılı beklemek gerekecektir.

Aslında, Orta Çağ Avrupa'sında modern anlamdaki bir emek piyasasından söz etmek de güçtür, çünkü emek-gücünün istihdamı loncanın içinde ve lonca kurallarına göre olmaktadır. Lonca herşeyden önce, kendi üretim alanında bir tekel meydana getirmekte ve bu ayrıcalık titizlikle korunmaktadır. Bu durumda, lonca yönetimini ellerinde tutan işletme, yani dükkân ve atelye sahibi ustalar, emek talebini de tekelci bir şekilde belirlemektedirler. Öte yandan, lonca kural ve geleneklerinin patron ile işçi farklılaşmasına izin vermediklerini de belirtmek gerekmektedir. Görünüşte sürmekte olan lonca geleneğine göre, bir zenaat dalına çırak olarak katılan bir kimse, belli aşamalardan geçtikten sonra kalfa olmakta, yani ustanın denetiminde kendi başına parça üretebilir hale gelmekte ve nihayet, bu kalfanın bir gün bir "şaheser" üretmesi ve loncanın ihtiyarlarının onaylaması halinde, usta sıfatını kazanarak, kendi hesabına

dükkân açabilmektedir. Ama bu görünüşteki durumdur. Gerçekte ise, loncaların tekelci karakteri ve üretim alanının darlığı, kalfaların usta haline gelmelerini son derece katı bir şekilde kısıtlamaktadır. Bunun yanı sıra, mevcut ustaların rekabeti önlemekle kazançlarının düşmesine engel olmak için yeni dükkânların oluşmasına izin vermek istememelerinin yanı sıra, servetlerin aynı aile veya sülale içinde intikalini sağlamak üzere, bir ustanın ölümü halinde, aynı iş kolundan bir başka kalfanın onun dükkânını devralmasına da izin verilmemekte, genelde ustanın oğlu veya damadı işletmeyi devralmaktadır. Kalfaların usta olma şanslarının hiç bulunmamasına rağmen, oluşmuş zihniyetler onların kendilerini işçi olarak hissetmelerine de engel olmaktadır. Bu durumda, ücretin oluşacağı bir emek piyasasından söz etmek son derece güçtür. Lonca emekçilerinin en alt kademesini oluşturan çıraklar boğaz tokluğuna çalıştırılırlarken, kalfalar ve gündelikçiler ise, parça başı ücret almaktadırlar. Bu parça başı ücret onları son derece akışkan bir tabaka haline getirmekte, iş olanaklarının dar olduğu alanlardan, bol olanlarına doğru sürekli hareket halinde olmaktadırlar. Bu durum, kalfa kitlesinin bir sınıf bilincine ulaşmasını engellediği gibi, iş için girişilen mücadele, kitlenin içinde zıtlaşma ve çatlaklara yol açarak, lonca ustalarının son tahlilde duruma egemen olmalarına neden olmaktadır. Ve tabii Orta Çağ endüstriyel örgütlenmesinin işbölümüne düşük bir yer bırakan nitelikte olması, her kalfanın yalnızca tek bir zenaat dalında çalışabilmesine yol açarak, modern endüstri işçisinin sahip olduğu iş değiştirme olanaklarını, onun için son derece kısıtlı hale getirmektedir. *Ciompi* isyanı (1378-1382) bu nedenlerden ötürü, başarısızlığa uğramaya önceden mahkûm olmakla birlikte, XIV. ve XV. yüzyıllarda aynı türden kalfa ve gündelikçi isyanları, bir çok Renanya, Flandre, İngiltere ve Fransa kentini sarsaladıktan sonra, egemen loncalar tarafından şiddetle bastırılmışlardır, ama meydana gelen korku büyük olmuş ve isyanlara sahne olan tüm kentler emekçilere yönelik hukuki düzenlemelere gitmek zorunda kalmışlardır.

Orta Çağ kentsel toplumunun ikili özelliğini vurgulamadan, emekçi hareketlerinin yerini belirlemek olanaksızdır. Orta Çağ kentleri özellikle XI. yüzyıldan itibaren feodal senyörlere karşı bir özerklik mücadelesine girişmişler, yurttaşlık kavramını oluşturmular ve bazen de, demokratik denilebilecek yönetimlere ulaşmışlardır. Ancak bu gelişmeler, kentin ekonomik hayatına egemen olan büyük tüccar ve lonca ustalarının tekelinin kırılması sonucunu doğuramamıştır. Buradan da, Orta Çağ kentsel toplumunun ikinci özelliği olan, aynı sınıfların kurulu düzenin bağımlısı olarak muhafaza edilmesi durumu ortaya çıkmaktadır. Eğer bu sınıflar biraz fazla kıpırdarlarsa, kent yönetimlerinin onları içinde tuttukları ağ daraltılmakta ve pekiştirilmektedir. Örneğin yüz kadar Alman kentini kapsayan ve 1301-1550 arasına ait olan bir dökümde, çoğu kanlı bir şekilde cereyan eden 200 kadar kalkışma kaydedilmektedir. Ancak bunların ortak niteliği, hepsinin de sonunda yenilgiyle kapanmasıdır.

Bu kadar geniş çaplı ve asla yatışmayan toplumsal hareketliliğin, Orta Çağ boyunca hep yenilgiye uğraması, kurulu düzenin değişmeye tahammülünün olmamasının göstergesidir. Orta Çağ da, denildiği gibi, ayaklanmak "göğe tükürmektir". Ama yenilginin asıl nedeni, emek piyasasının sabit olmaması ve "endüstriyel" faaliyetlerin sürekli bir çöküş ve yeniden kuruluş durumunda olmalarıdır. Bu durumda, Orta Çağ emekçileri belli bir alanda ne kök salabilmekte, ne de yoğunlaşabilmektedirler. Böylece, Orta Çağ emekçilerinin toplumsal mücadele tarihinin birbirleriyle bağlantısı olmayan kısa ve sonuçsuz olaylardan ibaret olarak ortaya çıkması doğaldır. Ama bu durumu, Orta Çağ emekçilerinde sınıf bilincinin olmamasına bağlamak yanlıştır. Çünkü, düşük ücret ile çaresi olmayan bir işsizlik tehlikesi arasına sıkışmış olan Orta Çağ Batı Avrupa işçilerinin, modern mücadele yöntemlerini bilmeleri ve uygulamaları beklenemez. Böylece onlar da, önlerindeki tek yol olan, saman alevi boyutundaki şiddet yöntemlerine başvurmuşlardır.

ANNELER GÜNÜ

Hristiyan dininde, Yağlı Salı *(Mardi Gras)* ile Paskalya arasındaki 46 günlük sürenin adı *Carême*'dir (veya *Lent*). Müminler, bu süre esnasında, pazar günleri hariç oruç tutarlar. *Mardi-Gras,* bir karnavalın sonuncu günüdür, insanlar bu karnaval süresince eğlenip kurtlarını döktükten sonra, Yağlı Salı'da kendilerine bir ziyafet çekerler. Sonra 40 gün oruç tutarlar (*Carême* sözü de, Latincenin kırkıncı gün anlamına gelen *quadragesima dies*'inden türemiştir). Bu sıkıntılı dönem bittikten sonra, Paskalya yontusuyla tekrar yenilir, içilir ve eğlenilir. Demek ki hristiyanlar, bu günahtan arınma ve çile dönemine girerken de çıkarken de kendilerini ödüllendirmektedirler.

Bu sıkıntı ve yoksunluk dönemini biraz daha yumuşatmak üzere, İngiltere'de, Orta Çağda *mothering sunday* adı verilen bir örf doğmuştur. Perhiz ve oruç döneminin ortasına rastgelen pazar günü, anneler veya diğer akrabalar ziyaret edilerek, küçük birer armağan verilmektedir.

İslamiyette de, oruç ayı olan Ramazan'ın arkasından Şeker Bayramı gelmekte ve insanlar kendilerini ödüllendirmektedirler. Tıpkı İngiliz örfünde olduğu gibi, bu bayram sırasında ak-

rabalar ziyaret edilmekte ve küçük armağanlar verilmektedir. Diğer birçok kültür ve dinsel toplulukta buna benzer sayısız uygulama bulmak çok kolaydır ve buna şaşmamak gerekir. Çünkü insanlar, dinsel ile dünyevi arasındaki böylesine geçişleri sıklıkla üretmekte ve yaşamaktadırlar.

1908 yılına gelindiğinde, Amerikalı bir kızın annesini kaybetmesiyle, Mayısın ikinci pazarının Anneler Günü olması yönündeki çabasının olumlu sonuç verdiği ve bu uygulamanın giderek dünya ölçeğinde yayıldığını söylemek adet olmuştur. Hoş ve duygulandırıcı bir hikâye ama, insana birşeyler eksikmiş gibi geliyor.

Bir kere, insanların yarısı, tanım gereği, potansiyel veya fiili anne. İkincisi, anneleri veya akrabaları belli günlerde törensel olarak ziyaret etmeye, ölmüş olanlarını anmaya yönelik adetler zaten hemen her toplumda var. Olmak için özel bir çaba gerektirmeyen, doğal bir işlevin sonucu olan ve insanlığın yarısının yüklemi olan annelik durumunu, dünya ölçeğinde bu kadar yaygın bir şekilde anmaya götüren olguyu, anne sevgisiyle dolu bir kızın gayretleriyle açıklamak mümkün müdür?

Değildir, o zaman başka nedenler aramak gerekmektedir. Burada öncelikle dikkat edilmesi gereken iki sabit nokta, Amerika ve 1908'dir. Yirminci yüzyılın ilk on yılı, tıpkı daha önceki yirmi otuz yıllık süre gibi, dünyanın paylaşılmasına yönelik harekâtlarla geçmiştir. Amerika, bu oyuna geç giren, ama pir giren majör bir aktördür.

Dünyanın paylaşılması, sadece askeri güçle olmaz, ondan daha önemlisi, büyük bir sınai kapasite gerekir. Bu da dünya pazarlarını kendi mamûllerine açmaya yönelik bir yapılanmanın hem nedeni, hem de sonucudur. Bu sürece hızla giren ABD, 1900'lü yılların başında, her kapitalist ülkenin başına zaman zaman gelen bir mahreç bunalımına girmiştir. Öyleyse, talebi kamçılamak gerekmektedir. Bunun yanı sıra, Kapitalizmin karşısında bir Damokles kılıcı hep sallanır durur; kâr hadlerinin düşme eğilimi. Başka bir ifadeyle, piyasaya sunulan mal başına giderek daha az kâr edilir. Bunu önlemenin yolu, yeni ihtiyaçlar ve bunlara cevap verecek, kâr hadleri hen üz yüksek yeni mallar yaratmaktadır.

Böylece mahreç bunalımının ve kapitalizmin bu ünlü yasasının emredici mevcudiyetleri, Amerikalı kızın girişimini bir can simidi haline dönüştürmüştür. Annelere armağan verilecek bir gün, koskoca bir hediyelik eşya sektörünün doğmasını sağlayacaktır.

Anneler Gününün bu kadar tutulmasının ikinci nedeni, kadınların konumuyla ilgilidir (bir de Babalar Günü vardır, ama kimse hangi gün olduğunu bilmez). Yirminci yüzyılın başları, gelişmiş ülkelerde kadınların siyasal ve medeni hakları için yoğun mücadelelerine sahne olmaktadır. Bu bağlantı içinde, anneliğin vurgulanması, toplumu yeniden inşa edenin kadın olduğu savını öne çıkartacak, böylece insanlığın diğer yarısı ile ilk yarısı arasındaki ayrıcalık mesafesi törpülenecektir. Demek ki anneler günü çeşitli çıkarları birleştirdiği için yaygınlık kazanmıştır, yoksa doğal bir durumu yüceltmek için değil.

Ama, bu uygulama ülkemize daha ilk geldiği günden itibaren, bir anne yüceltilmesi olarak algılanmış, sunulmuş ve adeta bir anne tapınısı ayini haline dönüştürülmüştür. Bunun da başlıca nedeni, annelikten başka bir özelliği (ne de özellik!) olmayan kadın sayımızın ezici çoğunluğu meydana getirmesiyle ilgilidir.

Bu gibilerin açısından, kendi yaratmadıkları, ortaya çıkması için emek sarfetmedikleri, ama bir tek ona sahip oldukları biyolojik bir fonksiyonun doğal sonucunun olumlu bir statü haline yükseltilmesi, bulunmaz bir fırsat olmuştur. Erkek egemenliğini sürdürme yanlıları açısından ise, kadın annelik işlevi içinde kutsallaştırılarak, bu fonksiyonuna indirgenmiş, ondan ibaret hale getirilmiş ve onun dışındaki tüm varoluş unsurlarından soyutlanmıştır. Böylece her tür toplumsal işlevi erkeğin tekeline alması kolaylaşacaktır, çünkü kadın anne olarak kutsal bir varoluşa oturtulmuştur.

Ama kadın, bu kutsalığın bedelini, insanlığı erkeğe terkederek ödeyecektir.

Anneler Günü, ülkemizde kadının özgürleşmesinin önündeki en büyük engellerden bir ihaline gelmiştir.

EV HANIMI, İŞ KADINI

Bir toplumun zihin halini yakalamanın en iyi yerlerinden biri de, kullandığı dildir. Ülkemiz, kadının çalışması (bu çalışmadan, ücret karşılığında ve hanenin dışında olanını anlamak gerekir) karşısında duyduğu nisbi tepkiyi ve çalışmayan kadına yüklediği değeri, birine "kadın", diğerine de "hanım" cinsinden iki ad-sıfat vererek belirtmektedir.

Kimdir ev hanımı? Böylesine bir yüceltilmeye, hangi özelliklerinden ötürü hak sahibi sayılmaktadır? Türk toplumunun erkek bir toplum olduğu sıklıkla söylenir. Deşilmediği için doğru sanılan ve bir övünme nedeni haline getirilen bu ifadenin altında gerçekte, bireyselleşememiş ve bu yüzden de kutsallaşmış otokratik iktidarların yönetimi altında yaşayan bir insan topluluğunu teşhis etmek gerekir. Eğer insan toplumlarının tümüne doğru bir gezinti yapılacak olursa, hepsinin bir "erkek" toplum aşamalarının olduğu görülür. Örneğin Batı Orta Çağı, erkeklik ideolojisinin, başka hiçbir yerde görülmedik boyutlara çıkartıldığı bir dönem olmuştur. Ancak, buna karşılık, bugün aşk, kadına saygı vs. adını verdiğimiz tüm değerler ve bunların

eklentileri, dünyanın en erkek topluluğu olan şövalyelerin içinden çıkmıştır. Bütün diğer nedenler bir yana, eğer başlıcasını söylemeyi denersem, şövalyeler otokratik bir iktidarın gayrişahsi birimlerinden oluşan şekilsiz kitlesinin bir üyesi değil de, herbirinin kendi kimliğinin ve bireyselliğinin bulunduğu bir eşitler topluluğunun üyesiydiler. Bunun gibi sayısız örnek vermek mümkündür. Ama asıl önemli ve vurgulu nokta, bazı toplumların bu "erkeklik" aşamasını geride bırakmalarına karşılık, bazılarının hâlâ sürdürüyor olmasıdır. Ve bir rastlantı olmasa gerek, bunu sürdürenlerin hemen tamamı, bugün azgelişmiş dediğimiz ülkelerin safında yer almaktadırlar.

Türk toplumu çehresini, ana hatları itibariyle, Osmanlı döneminde kazanmıştır, tıpkı Batı toplumlarının da Orta Çağ boyunca olduğu gibi. Bireyin asla varolmadığı ve her türlü araçla oluşmasının önlendiği Osmanlı örgütlerinme tarzında, başlıca üç sınıfı da ya erkekler oluşturmuş, ya da temsil etmiştir. Dinsel-yargısal sınıf olan ilmiye ile, askeri sınıf olan seyfiye yalnızca erkeklerden meydana gelirken, üretici sınıf olan reaya, kadının üretimdeki varlığını hiçe sayarcasına, yalnızca erkekleri kaale alarak oluşturulmuştur. Örneğin, tahrirlerde yalnızca erkekler kaydedilmiş, yalnızca erkekler vergi yükümlüsü sayılmıştır. Burada hemen, Batı Orta Çağı'nda da buna çok yakın bir tabakalaşma olduğu ve erkeklerin kadınları tamamen gölgede bıraktıkları söylenebilir. Bu kadar benzerlikten hareketle belli bir sistemleştirmeye gidilemeyeceği için, farklılıklara da baktığımız zaman, karşımıza Batı Orta Çağı'nda bağımlılığın bireysel düzlemde kurulmasına karşılık, Osmanlı'da gayrişahsi ve insanları sürüleştiren kollektif bir bağımlılığın olduğu çıkmaktadır. Batı bu noktadan hareketle bireyi kolayca yaratabilirken, Osmanlı sisteminde böyle bir kavrayışın yanına bile yaklaşılamamıştır.

Böylesine bir örgütlenmede, hangi sınıftan olursa olsun, kadın, varolan diğer bağımlılıklarının yanı sıra, bir de erkeğin eklentisi, onun hizmetkârı, hatta malı olarak görülmüştür. Tanzimat'tan itibaren ortaya çıkan modernleşme çabaları, toplu-

mun derinlerine inmek yerine, ona çağdaşlık görüntüsü verecek bir cila çekmeye yönelik kaldıklarından, bazı marjinal unsurların dışında, kadına ulaşamamışlar ve insanın bir yarısı, diğer yarısına bağımlı olmayı sürdürmüştür.

Cumhuriyetin ilanıyla bilikte gelişmeye başlayan süreç içinde, kadının söylem düzeyindeki eşitliği hayata geçerken bin bir engele çarpmıştır. İşte bu engellerden en önemlisi, "ev hanımı" adı verilen ideolojik konumdur.

Bin yıllık koşullanmışlık sonucu, yegâne mesleği evlenmek ve sonra da evinin kadını olmak üzere yetiştirilen milyonlarca kız ve bir bağımlılıklar yumağı içinde kaldıklarından ötürü, kendilerine bağımlı kadınlara subap olarak ihtiyaç duyan milyolarca erkek, eğer hükmedecek bir de kadınlar olmazsa iyiden iyiye aşağılarda kalacak milyonlarca erkek, kadınların giderek artan sayılarda çalışmaya başlamaları karşısında, yüceltilen bir "ev hanımı" idealizasyonu ile, eski kölecilik-benzeri ilişkileri sürdürmeye çalışmaktadırlar.

Zaman ve mekân içinde değişikliklere, hatta tarihe karşı uzağa çekildiğimiz ölçekte büyük değişikliklere uğramakla birlikte, her toplumun bir aile kavrayışı vardır. Türk toplumu, ideolojik bir şartlanmanın ürünü ve sonucu olarak, aileyi kutsallaştırmaktadır. Kutsallaşma ise, ister istemez değişmezlik terimlerini gündeme getirmektedir. Daha yalın bir ifadeyle, Türk toplumu aileyi kutsal gördüğü için, herhangi bir terimindeki değişimi, kutsallığın ihlali olarak algılama eğilimindedir. Terimler öyle konulunca, aile kurumunun atıf çerçevesi olan Osmanlı sistemindeki kadının bağımlının bağımlısı olma statüsü, onun değişmemesi gereken, adeta doğal konumu olarak görülmektedir. Ancak, modernizmin durdurulamamasının, çalışan ve böylece özgürleşen kadın sayısında meydana getirdiği artışa karşı, bir nefsi müdafaa olarak, olması gerekenin ve yüceltilmişin terimleri içinde, evde oturan ve hiçbir üretimde bulunmayan kadına, sırf eskiyi koruduğu için "ev hanımı" sıfatı layık görülürken, üretken ve özgürleşme çabası içindeki kadına, küçültücülüğü sırıtan "iş kadını" unvanı verilmektedir.

Zaman akıyor, tıpkı yatağındaki taşları ufalayan, kum haline getiren ve sürükleyen bir nehir gibi. Eğer Batı deneyine bakılacak olursa, sanayi devriminden önce ve bir süre sonrasına kadar, evde oturan, önce babasının, sonra kocasının bağımlısı kadına çalışan kadından daha üstün sıfatlar verildiği görülecektir. Ancak bunun Batı zihniyet iklimi içinde belli bir yeri vardır. O gibi toplumlarda, Hristiyan ve feodalite ideolojilerinin etkisiyle, çalışmak aşağı sınıfların işi, boşta gezerlik ise soylu sınıfların payı olarak kabul edilmiştir. Hal böyle olunca, evde oturan kadına "hanım" denilmesi, çalışan sınıflara karşı duyulan küçümsemenin göstergesi olmaktadır. Bu engel, bu ideolojik eşik, çalışmanın yaygınlaşması ve işçi hareketlerinin yaygınlık kazanmasıyla aşılmıştır. Bizde ise, hiçbir zaman bir soylukluk olmadığı için, bu cins ayırımlar tamamen havada kalmaktadır. Batının bugününe baktığımızda ise, evde oturan kadınlara işsiz bile değil de, "mesleksiz" denilmesi dikkat çekici olmaktadır. Zaman her şeyi tersine döndürebilir. Kendi kazançlarıyla, kimsenin bağımlısı olmama olasılığını inşa etmeye çabalayan kadınlarımız, bireyselleşmeye uğraşan kadınlarımız, bu adlandırmanın tersliğinden de bir gün mutlaka kurtulacaklardır.

SİGARAYI İSTEDİĞİM KİŞİYE BEN İKRAM ETMELİYİM

15 Nisan 1995 tarihli Milliyet gazetesinde yayınlanan bir habere göre, Başbakan Tansu Çiller, şu anda hiçbir resmi görevi olmayan eski ortağı Murat Karayalçın'a, Mercedes 300 SE marka bir araba tahsis etmiş. Haberden, arabanın eski devlet bakanı Bahattin Alagöz'e ait olduğunu ve onun kabine dışı kalmasıyla, şu anda "boş" sayıldığını öğreniyoruz. Haberin üstünde yer alan resimden, arabanın Murat Karayalçın'a tahsis edilirken, resmi plakasının sökülerek, yerine özel plaka takıldığını görüyoruz (tıpkı bakan eşlerinin, kocalarının arabalarını kullandıklarında, üzerine özel plaka geçirilmesi gibi).

Bu haberi okuduktan sonra şeytan dürttü ve küçük bir araştırma yapıtm. Sordum soruşturdum bir Mercedes 300 SE'nin piyasa fiyatının 4,5 milyar Türk lirası olduğunu öğrendim. Bu parayla neler yapılabilirdi gibi, alternatif yatırım olanaklarını gündeme getirmeksizin, 10 yıllık amortisman süresinden (ki bu bol keseden bir süredir, çünkü kamu araçları çok, ama çok hızlı yıpranıyorlar), yıllık amortisamn bedelinin 450

milyon lira olduğunu buldum. Bir şoför ile bir koruma görevlisinin devlete yıllık maliyetlerinin ortalama 480 milyon lira olduğunu hesaplamak zor olmadı.

Tabii ki bu arabada bir de araç telefonu vardır dedim ve yıllık harcamasının yaklaşık 50 milyon lira olduğunu düşündüm. Benzin, yağ, onarım, lastik vb. gibi "zorunlu" harcamaları eklediğimde Murat Karayalçın'a tahsis edilen arabanın bütçeye yıllık maliyetinin, en mütevazi ölçüler içinde 1 milyar 200 milyon lira gibi bir rakama ulaştığını gördüm. Ve nihayet sonuncu hınzırlığı yapıp, bu tutarı Türkiye'nin nüfusuna böldüm ve 20 Türk lirası gibi bir rakam elde ettim. İş bu noktaya gelince, yirmi lira da para mı, bunun sözünü etmeye değer mi, helâli hoş olsun demek mümkündür.

Ama ben burada duraklamadım ve düşünmeye devam ettim. Bakan eşleri, eski MGK üyeleri, eski cumhurbaşkanları gibi, şu anda hiçbir resmi görevi olmayan kişilere tahsis edilmiş yüz araba varsa, o zaman her Türk vatandaşı yılda 2000 lirayı bu arabalara harcamış olacaktır, yani bir tek sigara parası. Hâlâ ne önemi var, helâl olsun demek mümkündür.

Ama ya bu arabalardan bin tane varsa, o zaman harcama, adam başına yarım paket yabancı sigara parasına çıkıyor. Ve burada durmayıp, akıl yürütmeyi biraz daha ileri götürürsek, gerçek sayısını kimsenin bilmediği, ama 100.000 civarında olduğu sıkça söylenilen tüm kamu binek araçlarını düşünürsek, yıllık harcama adam başına 2 milyon liraya veya 50 paket (5 karton) yabancı sigara için harcanacak paraya çıkacaktır. Bu araçların hepsi de Mercedes değil ya diye düşünüp, gerekli indirimi bol keseden yaptığımızda ulaştığımız rakam, adam başına bir milyon, toplam olarak 60 trilyonu bulacaktır.

Murat Karayalçın benim okul arkadaşım, ona zevkle sigara ikram ederim, ama ya diğerleri? Ya da her Türk vatandaşı bu insanların tümüne sigara ikram etmek ister mi? Öte yandan, Tansu hanımın benim adıma veya her bir Türk vatandaşının adına, üstelik irademiz dışında, kendi istediklerine ve seçtiklerine sigara ikram etme hakkı nereden gelmektedir? Bu ik-

ramı, eğer yapacaksa, kendi olanakları içinde yapmalıdır.

Türkiye'nin en büyük yaralarından birini, kamu kaynaklarının fütursuzca israfı meydana getirmektedir. Diğerlerine hiç girmeksizin, yalnızca bu yazıda söz konusu ettiğim kamusal binek araçları uygulamasını Batıdaki uygulamalarla karşılaştırdığımızda, önümüze derin ve büyük farklılıklar çıkmaktadır.

Batı'da hem bu kadar çok resmi binek aracı (bin memur başına düşen araç olarak) yoktur, hem de bu cins araçlardan kendilerine tahsis edilenler, bunu ne görevleri dışında kullanabilirler, ne de aile üyelerine veya başkalarına kullandırtabilirler.

Türkiye'deki bu vahim durum, kökü çok derinlerde yer alan bir zihniyet ikliminden kaynaklanmaktadır. Bizim ülkemizde vatandaş yoktur, devletin uyrukları vardır, hal böyle olunca, ulusal hasılanın sahibi, bu hasılayı üretenler kim olursa olsunlar, devlet sayılmaktadır. Ve devletin üst kademelerinde yer alanlar yani devletlûlar, bu hasılayı kendilerine yakın duranlara, devletin içinde yer alanlara (ama hepsine değil, bu zihniyetin sürmesine yardımcı olanlara), hasılaya katkılarından tamamen bağımsız bir şekilde, hiyerarşik bir imtiyaz skalası içinde dağıtmaktadırlar.

Bu konudaki ikinci derin ve köhne zihinsel kalıp, hiyerarşinin, "ne olunduğu" ölçüsü içinde değil de, "nasıl görünüldüğü" ölçüsüne göre oluştuğudur. Ülkemiz insanları, kimin ne ürettiğine göre değil de, ne tükettiğine göre basamaklanmaktadırlar.

Bunlardan kurtulmanın ve ulusal hasıladan herkesin katkısı oranında pay almasını sağlamanın yolu var: Demokrasi, şeffaflık ve kamu denetimi, bunların bileşkesi olarak, olabildiğince çok kamusal makamın seçimli hale getirilmesi.

Ben, Murat Karayalçın'ın kendine tahsis edilen bu arabayı reddederek, derin yaralarımızdan biri olan kamu araçları tahsisi konusunda bir tartışmayı harekete geçireceğini ummak istiyorum. Murat'ın, mensup olduğu 68 kuşağının idealizminden çok uzaklara düşmüş olduğunu düşünmek istemiyorum.

III. Bölüm

T O P L U M

TEMİZ TOPLUM, ZİHNİYET DEVRİMİ GEREKTİRİR

Ülkemizde son zamanlarda, rüşvet ve yolsuzluk iddiaları ayyuka çıktı. Gün geçmiyor ki yeni bir yolsuzluk dosyası açılmasın ve sorumlusu sayılanlar kamusal öfkeye terkedilmesin. Bunlara bakınca, büyük bir yozlaşma içinde olduğumuzu ve kötü insanların sayısının hızla arttığını düşünmek çok kolay hale gelmektedir.

Ama gerçek, çoğu zaman göründüğünden farklıdır. Yolsuzluk yapanlar, serbest ithalat yoluyla veya turist olarak gelmediklerine göre, onların yeşerdiği toprağa bakmakta yarar vardır. Yolsuzluk, rüşvet, irtikap veya buna benzer onlarca ad altında ifade edilen, ama eğer tek bir kavramla karşılanması gerekirse, başkalarının hakkına gayrimeşru yollardan el koymak adı altında anılabileçek olan eylem, sevgili ülkemizin köklü gelenekleri arasında yer almaktadır. Bunun bazı derin nedenleri olmak zorundadır.

Tabii derinlik denildiğinde, başvurulması gereken yer geçmiş olmaktadır. Ama bizde tarih, çoğu zaman bir arınma alanı ve hemen her zaman da, efsanenin gerçeğe ağır bastığı mitolojik bir kavramsallaştırmanın veya daha doğrusu, masalın öne

çıktığı bir rahatlama yeri olduğu için, resmi veya gayriresmi tarih çalışmalarında bu konuda kapsamlı şeyler bulmak ancak nadiren karşılaşılan hoş bir sürpriz olmaktadır. Bize kadar ulaşabilen bazı serpintilerden veya bazı cesur araştırmacıların karanlıklardan hafifçe sıyırarak, bize kapı aralığından gösterebildiklerinden anlayabildiğimize göre Osmanlı toplumunun karşımıza çıkardığı dayanıklı olgulardan biri de, "devlet malı deniz, yemeyen domuz" halk deyişi tarafından özetlenen, kamunun yağması olmaktadır. Veya daha doğrusu, devletin yağması; çünkü Osmanlı'da kamusal varlık kavramı ortaya çıkmamıştır. Devlet bir hanedanın, hatta bu hanedanın iktidarı elinde tutan tek bir unsurunun, yani padişahın mülküdür. Diğerleri ise, ya kul (devşirme), ya da sürüdür (reaya), halk olma konusundaki ilk basamak olan özerk bireyler olma noktası bile aşılmamıştır. Osmanlıda herkes, şu veya bu şekilde padişahın hükmüne tabidir; kısmi bile olsa, hareket ve irade serbestisi yoktur.

Şematik hale getirdiğim bu yapılanmanın içinde, haklar değil, ayrıcalıklar öne çıkmaktadır. Çünkü bireyin belirmediği bu ortamda, kişisel çaba ile elde edilen kazanç arasında herhangi bir bağlantı yoktur. Bölüşüm, üretimle hiçbir bağlantısı olmayan, ayrıcalık dağıtımı biçiminde olmakta ve bizzat padişah ile ona en fazla yaklaşabilen seçkinler tarafından düzenlenmektedir. Bölüşümün iktisat tarafından değil de, siyaset tarafından belirlenmesinin temel nedeni de, toplumsal mertebesini devlet hiyerarşisinin dışında elde edebilen herhangi bir kimsenin bulunmamasıdır. Daha açık bir ifadeyle, Osmanlı toplumu tamamen devlet biçiminde ve devlet tarafından örgütlenmiş, hiyerarşik bir piramid olarak ortaya çıkmaktadır. Bu piramidin dışında, başka (rakip veya alternatif) güç odakları yoktur. Bir Osmanlı soyluluğunun bulunmaması ve gene bu bağlam içinde, padişahtan sonra ülkenin en önemli kişisi olan veziri azamın bile hayatının pamuk ipliğine bağlı olması, bu durumun en çarpıcı göstergeleri olarak ortaya çıkmaktadır. Osmanlı sisteminde, hiç kimsenin devlet dışında ve devlete rağmen bir yer edinmesi mümkün değildir. Zaten böyle yerler de yoktur.

Hal böyle olunca, bölüşümü belirleyen, bu hiyerarşinin içinde tutulan yer, yani mertebe olmaktadır. Böylece, Osmanlı yapılanması içinde emekçi unsurların neden küçümsendiği ve bütün kısır unsurların neden önemli sayıldıkları anlaşılmaktadır. Bu durumda, toplam üretimden alınan payın, bu üretime yapılan katkıyla herhangi bir bağlantısı kalmamakta, bireysellik ve bireyselleşme gerektiren haklar küresi böylece Osmanlı'da bir türlü gelişememektedir. Bunun tersine, ayrıcalıklar küresinin belirleyici olması (buna siyasetin iktisada ağır basması da diyebiliriz), herkesi "hak" (pay olarak da okunabilir) ve "yetenek"lerini aşan taleplerini hak görmeye yöneltmektedir. Bunun en vahim sonuçlarından biri, hak ve bireyselliğe dayanan vatandaşlık bilincinin gelişememesi, ama herkesin kendini kulluk ve ayrıcalık terimleri içinde bir yere yerleştirmesidir.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla, bu başat toplumsal refleksimizde köklü değişmelerin meydana geldiğini söylemek, ne yazık ki pek fazla mümkün görülmemektedir. Ulus-devletimizin seçkinlerin çabası sonucu ortaya çıkması, vatandaş kitlesinin halk kitlesi ile bire bir çakışmasını engellemiştir. Daha açıkçası, bazılarımız daha vatandaş olmuşlardır. Başka türlü söylenmesi halinde, teorik olarak bir vatandaşlar şirket olan cumhuriyetin kapsamı daha dar kalmış, "daha vatandaş"ların bir şirketi olarak istikrar bulmuştur. Bunun sonucu olarak ve Osmanlı'dan gelen kutsal devlet inancının da yerli yerinde durmasıyla bağlantılı bir şekilde, bölüşümü belirmeyen temel öge, devlete mensubiyet olmayı sürdürmüştür.

Bu şekillenmenin ortaklaşa zihniyet üzerindeki belirleyici yansıması hak ettiğinden (üretimden alması gereken pay anlamında, yani katkının karşılığı) fazlasına ulaşmanın yollarını arama biçiminde ortaya çıkmaktadır. Türk toplumunu, benzemek ve katılmak istediği Batı toplumundan farklılaştıran en önemli göstergenin bu noktada ortaya çıktığını düşünüyorum. Ve toplumsal, siyasal, ekonomik vb. manzaralarımızın bu kalın çizginin etrafında şekillendiklerini sanıyorum. Türkiye'de hemen hiç kimse pastaya ne kadar katkıda bulunduğunu düşün-

meden, bunu ölçmeden, bu aynı pastadan mümkün olduğunca büyük bir pay kopartabilmenin peşindedir ve bunun aracı olarak da devleti veya daha doğrusu, devlete mensubiyeti görmektedir. Bu vahim optik bozukluğunu daha da ağırlaştıran çok köklü bir başka toplumsal refleksimiz de, devletin kaynaklarının ülkenin kaynaklarından, halkın üretiminden geldiğinin farkına varılmaması ve bunların gökten zembille indiğinin düşünülmesidir. Yani insanlarımız, büyük kitleleri itibariyle, devlete ait bir kaynağı kendi lehlerine tasarruf ettiklerinde, aslında toplumun geri kalan bireylerinin aleyhine bir işlemde bulunduklarını, hatta onları sömürdüklerini bir bilgi düzeyine yükseltememişlerdir. Osmanlı kavrayışı içindeki kutsallığını sürdüren devletin, efsanevi kaynakları bulunmaktadır ve bunların paylaşılmasının kimseye bir zararı olamaz.

Kuş uçmaz, kervan geçmez bir yere "kondurduğu" derme çatma "motel"ine turist gelmesi için devletin buraya yol yapmasını isteyen "turizmci", verimsiz KİT'lerde ürettiğinden fazlasını ücret olarak alan işçi, bir kuruş bile vergi ödemediği halde belediye hizmetlerinin ayağına kadar getirilmediğinden yakınan ve oy silahını tehdit olarak kullanan taze "kentliler", hayatında bir gün bile çalışmadığı halde babasından emekli maaşı alan "evde kalmış kız" ve bunlara eklenebilecek daha binlerce sosyal tip, "Memleketimden insan manzaraları" olmanın ötesinde, İSKİ, İlksan ve benzeri yolsuzluklara kızarken, acaba kendilerinin de, çapı küçük olmakla birlikte, benzeri bir faaliyet içinde olduklarının bilincinde midirler?

Bizimki gibi ülkelerde, devlet daha çok bir imarethane gibi işlev görmektedir. Devletten kaynaklanan hemen herşey bir atıfet kimliğine bürünmektedir. Buna razı olanların ve hak yerine ayrıcalık peşinde koşanların çoğunlukta olduğu bu ülkede, manşetleri dolduran yolsuzluklar, diğerlerinden sadece çaplarıyla ayrılmaktadırlar.

Temiz toplum taleplerinin öncelikle temiz bireylerden geçmesi gerekir. Bunun içinde, büyük bir zihniyet kayması ve birey ile vatandaş olma yönünde yol alınması gerekir.

EL KİRLİYSE YIKANIR, YA TOPLUM KİRLİYSE?

Bizde toplumsal çözümlemeler, büyük kitleleri itibariyle, halkın ve onu şekillendiren tarihin masumiyetine dayandırılır. Tarihe yargılama terimleri içinde yaklaşılmaması gerektiği, artık modern tarihçiliğin temel ilkelerinden biri haline gelmiştir. Ancak, bizim gibi ülkelerde en resmi tarih tezlerinden paralel resmi tarih tezlerine kadar bütün geçmiş senaryolarının tarihi ya akladıkları, ya karaladıkları düşünülecek olursa, bu noktaya gelebilmek için önce tarihle, tarihimizle hesaplaşmanın bir zorunluluk olduğu hemen anlaşılacaktır. Ortaklaşa hayatında bireyselliğe geçit vermeyen bizim toplumumuz, kabahat ve suçu hep bireysel düzlemde algılar ve bunun sonucu olarak, halk ile tarihin masumiyetini yeniden üretirken, hem onu değiştirme gereğini gündeme getirmez, hem de suçu bireyselliği içinde bir epifenomen, talihsiz bir kaza olarak düşünür. Oysa bireyselliğe, yani bireyselleşmiş bireylere, daha da açık bir ifadeyle kendi olarak varolan bireylere geçit vermeyen toplum; bireyciliğe, yani kendi için varolan bireylere, toplumun tümünü

kendi için feda edebilecek biçimde şekillenmiş bireylere kapıyı ardına kadar açmaktadır.

Genel bir ifadeyle "yolsuzluk" adı verilen, kamu memurlarının görevlerini kişisel çıkarları doğrultusunda kötüye kullanmaları uygulaması, bireysel bir ahlak sorunu değildir ve cezai önlemlerle ortadan kaldırılabileceğini düşünmek, hayal kurmakla eşanlamlıdır. Yolsuzluk, bizatihi siyasal örgütlenmeden kaynaklanmaktadır.

Kutsal Devlet, Hizmetkâr Halk

Aynı kelimelerle ifade etmek zorunda kaldığımız için, hem zaman, hem de mekân içindeki farklılaşmalaı ıskalamamıza neden olan kavramlardan biri de devlettir. Bundan yaklaşık 10.000 yıl kadar önceleri, Mezopotamya'da, Çin'de, Hind'de ve Mısır'da yumurtadan çıkmaya başlayan, insan toplumlarının bu en kapsamlı örgütlenmesi, bu uzun tarihi esnasında, ne aynı coğrafyada, ne de zaman içinde aynı kalabilmiştir. Sözün kısası, jenerik bir çözümlemeyi hakedecek kadar çok devlet tipi ortaya çıkmıştır. Bunların hepsinin, onları aynılaştıran ve böylece analiz olanaklarını baştan yoketmeye aday tek bir kelimenin cenderesi içinde hapsedilmiş olması bir talihsizliktir. Dünya dillerinin hiçbiri, devlet olgusunun içindeki çeşitliliği aksettirecek zenginliği üretmediği için, şu andaki konumda, sıfat tamlamalarıyla yetinmek durumundayız.

Devlet olgusunun tarih içindeki ilk varoluş tarzı, kutsal devlet olmuştur. Tabii bu bir söyleme biçimidir; kutsal devlet, devletin ilk varoluş biçimidir, ama daha sonra ortaya çıkan devlet varoluşları, bu ilkini yokedecek, onun küllerinden türeyen daha "gelişkin" tarzlar olmamışlardır. Daha açık bir ifadeye, devlet bazı yerlerde dönüşmüş (ama evrilmemiş), bazı yerlerde de ilk halini, yani kutsallığını muhafaza etmiştir.

Devletin geliştiği, ilerlediği, olgulardan kaynaklanan bir realite olmayıp, bizim zihnimizin bir kategorisidir. Bazı coğraf-

yalarda değişme gösterenler, insan, toplum, siyaset, iktisat kavram ve olgularıdır ve bunlar devletin başat varoluş tarzını, yani kutsallığını törpülemekte, onu ehlileştirmektedirler, yoksa devletin erdemi (yani farik vasfı) kutsalıktır. Bazı coğrafyalar ise, insan, toplum, siyaset, iktisat kavramlarına ya hiç sahip olmadıklarından, ya da sahip olduklarını o halleriyle dondurduklarından, kutsal devleti ehlileştirme noktasına gelememişlerdir.

Bizim coğrafyamız da bunlardan biridir. Bu sözden, kutsal devletin varlığını sürdürmesine coğrafyanın neden olduğunun anlaşılmasını istemem. Bu ifade ile yalnızca, kutsal devletin haritadaki dağılımının bizim buraları da kapsadığını belirtmek istiyorum.

Nedir kutsal devlet? Kutsal devlet, önce kendini kuran, sonra da egemen olduğu halkı uyruk olarak örgütleyen ve böylece yalnızca kendi için varolan devlettir. Onun zıddında ise, vatandaşlar şirketi haline dönüşen ve vatandaşlar için varolan devlet yer almaktadır. Burada, farklılaşma terimi vatandaş olmaktadır. Herkesin iyice bilmesi gerektiği üzere, vatandaş tarihsel bir oluşumdur ve ancak belli bir coğrafyada, o coğrafyanın kendine özgü koşulları içinde yeşerebilmiştir. O halde, kutsal devletin vatandaşı ihmal eden, geliştirmeyen ve limitte bu oluşumdan hoşlanmayan siyasal örgütlenme olduğunu söylemek mümkündür.

Kutsal devletin, vatandaşsız bir iklimde kendi için varolduğu belirlendikten sonra, böylesine oluşumlarda devletlû (yani devlete mensup olanlar, onun hükmi şahsiyeti altında öbeklenenler) ile uyruklar (yani devlete mensup değil de, tabi olanlar) ayırımının ortaya çıkmasının kader olduğu kendiliğinden aşikâr bir olgudur. Bu cins formasyonlarda, devlet ülkenin tümünü kendi adına ve kendi için temellük eder. Eski Mısır'ın Firavunların, İran'ın Şahların, Hind'in küçük devletlerinin Racaların, Osmanlı devletinin Padişahların vb. mülkü sayılmış olması, hiç de rastlantı değildir. Bugünkü dilimizde ülke anlamına gelen memleket kelimesinin, sahiplik belirten mülk'ten türemesi de rastlantı değildir. Açıkçası ve kısacası, kutsal

bir devlet olan Osmanlı'nın ülkesi, devleti temsil eden (tecessüm ettiren demek daha doğru olabilir) padişah tarafından temellük edilmişti (Memaliki Osmaniye).

Devletin herşeyin sahibi olduğu bu gibi toplumsal-siyasal-ekonomik formasyonlarda, bireysel alanın, dolayısıyla özel mülkiyetin son derece güdük kalacağı açıktır. Bu güdüklük, iktisadı marjinal kılmaktadır Çünkü maddi üretimin bölüşümü siyaseten gerçekleşmektedir. Bu nokta, meselenin can alıcı yeridir. Geçimliği aşan her artığın merkez tarafından ele geçirilmesi ve merkezileştirilmesi, bunların bölüşümünün de iktisat katından siyaset katına aktarılmasına neden olmaktadır. Daha açık bir anlatımla, bölüşümün iktisaden olabilmesi için, faktörler üzerinde özel mülkiyetin kurulmuş olması ve bölüşümün faktörler arası bir mücadele haline dönüşmüş olması gerekir. Bu gibi bir denklemin peşinen içerdiği haksızlık katsayısına rağmen, bu bölüşüm türü gene de haklardan hareket etmektedir. Çünkü, insanlar kattıklarına oranla pay almaktadırlar. Bu paylarda, birinin aleyhine, birinin lehine kaymalar olabilir, işte siyaset bu noktada devreye girmekte ve ekonomik düzlemde meydana gelen haksızlıkları siyaseten düzeltmenin yolunu açmaktadır. Zaten demokrasi de bu noktadan itibaren mümkünün sınırları içine girmektedir.

Kutsal devlette, yani bölüşümün siyaseten gerçekleştirildiği formasyonlarda ise, devlete mensup olanlar, olmayanların artık ürününü paylaşmak için bir kurtlar sofrası kurmaktadırlar. Bu sofrada paylar, mertebe ve ünvan hiyerarşisine göre olduğundan, pay artırmak için daha fazla üretmek değil, daha fazla basamak tırmanmak gerekmektedir. Bunun tersi de geçerlidir, daha fazla basamak tırmanabilmek için, daha fazla mama dağıtmak gerekmektedir, bunun için de, mertebe hiyerarşisi içinde el konulan artıktan daha fazlasını elde etmenin yolları aranmaktadır, bu da "rüşvet" denilen duruma yol açmaktadır. Böylece, kutsal devlette devletlûların aldıkları payların üretime katkıyla hiçbir bağlantıları yoktur, o yüzden bu paylaşım tamamen ayrıcalıklar düzleminde gerçekleşmektedir.

Demek ki kutsal devlet, hakları dışlayan, ayrıcalıkları öne çıkartan bir yapılanmadır (bal tutan parmağını yalar).

Toplum Niye Kirlenir?

Paylaşım, ayrıcalıkları belirleyen mertebe hiyerarşisine göre yapılınca hakları belirleyen emek ve yetenek hiyerarşisi, böylesine bir toplumda oluşmaz ve kirlenmeyi bu olgu tayin eder.

Artık ürünün yegâne dağıtım merkezinin devlet olduğu bu cins formasyonlarda, zenginliğe ulaşmanın tek yolu, devlete mensubiyettir. Zenginlik paylaşımındaki hisseyi artırabilmenin tek yolu da, devlet mertebelerinde daha yukarı basamaklara tırmanmak veya tırmanmış olanlarla yakın ilişki içinde olmaktır.

Devlete mensup olmayanlar açısından ise, herşeyin iktisatdışı belirleniyor olmasından ötürü, devletin müdahalesini sağlamak esastır. Böylesine bir şekillenme içinde herkes ayrıcalık peşinde koşmakta, haklar asla gündeme getirilmediği için, toplum giderek kirlenmektedir. Nasıl kirlenmektedir? Paylar haklar doğrultusunda olmayınca, herkesin imtiyaz için devletin kapısını aşındırması ve imtiyazların elde edilmesi, bu imtiyazları elde edemeyenlerin haklarının, haksız olarak başkalarının eline geçmesi sonucunu doğurmaktadır. İşe girmek için torpil yapanla, yeteneğinin yetmediği bir işte çalışmakta ısrar edenle, Ergun Göknel veya Engin Civan arasında dağlar yoktur. Daha net bir ifadeyle, ayrıcalıkların hak olarak görüldüğü bir toplumda hemen herkes yolsuzluk yapmaktadır. Notunun artırılmasını isteyen ve bunu ekmek mücadelesiyle gerekçelendiren bir öğrenci, gecekondusuna oy tehdidiyle başkalarının vergilerinden kaynaklanan ve kendinin hiçbir katkısının olmadığı kaynaklarla yol, su, elektrik getirten yeni kentli, üniversitenin son sınıfına kadar başkalarının sırtından bedava okuyan ve üstelik Türkiye için yaralı bir meslek veya beceri kazanamayan bir kişi, acaba temiz bir topluma katkıda bulunduklarını mı düşünmektedir-

ler? Ya hayatı boyunca birgün bile çalışmadığı halde, babasından emekli maaşı alan evde kalmış kız, Engin Civan'a kızıyor mudur acaba?

O halde, devletin kapsayıcı, bütünsel, yani kutsal olarak örgütlendiği her yerde, kirlenme bireylerin değil, toplumun ortaklaşa marifetidir.

Toplum Nasıl Temizlenir?

Yukarıda söylenilenleri tersine çevirerek. Yani devleti kutsallıktan arındırıp, dünyevi hale getirerek, asli işlemlerine geri çekilmesini sağlayarak, tek kelimeyle devleti ve toplumu demokratikleştirerek. Bu yolda, başlangıç olarak şunları önermek mümkündür:

- Devletin iktisadi hayattan elini çekmesinin sağlanması. Özelleştirme ve özerkleştirme uygulamalarıyla, devletin müteşebbis olmaktan çıkartılması,
- Devletin yeniden dağıtım mekanizmalarından uzaklaştırılması, örneğin destekleme alımları uyulamasına son verilmesi,
- Hakim ve savcıların seçimli hale getirilmelerinin, mahkeme masraflarının buralara işi düşenlere ödettirilmesinin, üst yargının gene seçimli olmak üzere, denetim görevinden öteye gitmemesinin sağlanması,
- Ordunun, tıpkı emniyet örgütü gibi profesyonel hale getirilmesi,
- Üniversitelerin özelleştirilmeleri, özelleştirmeleri mümkün olmayanların kapatılmaları veya kendi olanaklarıyla ayakta kalmak üzere özerkleştirilmeleri; ilk öğretim dışındaki bütün eğitim kademelerinin, gerçek maliyetleri üzerinden bedelli hale getirilmeleri,
- Devletin iktisadi hayata müdahale olanaklarının en aza indirilmesi, memuriyetin iyi bir kariyer ve geçim olanağı sağladığı zihniyetinin engellenmesi,

- Bireyin devlet karşısındaki zayıflığının toplumsal zihniyet çerçevemizin yapı taşı olmasının tersine döndürülmesi, nihayette herkesin toplumsal hasıladan emek ve yeteneğine orantılı pay almasının esas kural olduğunun yerleştirilmesi,
- Yerel yönetimlerin güçlendirilmeleri, merkezi devletin kitlesel yapısını terketmesi gerekir.

Bunlar başlangıç önermeleridir. İşe, "biz hepimiz suçluyuz" noktasından başlamak gerekir. Bir takım flaş suçlular icad ederek, toplumu arındırmak, bizi fazla uzağa götürmeyecektir.

İTALYA ELLERİNİ YIKIYOR

Yolsuzluk veya Batı'da ifade edildiği haliyle "yozlaşma" yeryüzündeki bütün devletlerde ve bütün zamanlarda, az veya çok geniş boyutta olmak üzere ortaya çıkan kronik bir yaradır.

Özü itibariyle devletin gayrişahsi gücünün, bu gücü halkın temsilcisi veya memuru olarak kullananlar tarafından şahsileştirilmesi veya bir grubun çıkarına tahsis edilmesidir.

Yurttaşlar şirketi olan devletin, kişi veya gruplar lehine bu şekilde parçalanması, hedefinden saptırılması, parçanın bütünün yerine ikâme edilmesi, kamu vicdanını yaralamanın ötesinde, toplumsal sözleşmeyi de ihlâl etmesi nedeniyle cumhuriyeti ve kurucu iradeyi sakatlar niteliktedir.

Kısaca kamu görevlilerinin yolsuzluk yapmasında vahim olan yan, halkın kaynaklarının kişi veya gruplara haketmedikleri halde aktarılmasından çok, kamusallığa yönelik bir saldırı olması, ilkel "orman yasaları"na geri dönüşü temsil etmesidir.

İtalya son birkaç yıldır büyük bir yolsuzluk kasırgasıyla karşı karşıya. Aslında olgu yeni değil, İtalya oldu bitti bir yolsuzluklar ülkesi.

Ancak, bunun bu kadar geniş çaplı olarak kamuya yansıması ve daha da önemlisi kovuşturulmaya başlanması yeni.

Tıpkı ülkemizde olduğu gibi ihanete uğrayan bir eşin ihbarıyla başlayan geniş ölçekli kovuşturma sonucu ortaya çıkan yolsuzluklar, boyutu ve karşılanların kimliği nedeniyle İtalyan siyasal sisteminin temellerini sarsmaya başlamıştır. Bugün İtalya'da "temiz eller operasyonu" adı verilen adli işlem, siyasal ve toplumsal olarak, yeni bir cumhuriyet örgütlenmesine yönelik tartışmaları gündeme getirecek boyutlardadır.

Bunun nasıl bu hale geldiğini anlayabilmek için, geçmişe doğru kısa bir yolculuk yapmak gerekiyor. İtalya, Avrupa'nın ulusal birliğini en geç kuran (1871) ülkelerinden biridir. Bu, diğer birçok şeyin yanı sıra, bu ülkede çok güçlü bir yerelliğin ve hatta bölgeciliğin kanıtı. Öte yandan, bu bölgeler arasında da derin ekonomik, toplumsal, kültürel farklılıklar var. Son olarak da İtalyan ulusal pazarı, diğer gelişmiş Batı ülkelerindekilere nazaran, yeterli bir bütünleşme gösterememekte. Bunları birleştirdiğimizde ve bir de İtalya'nın eski ve köklü yarası Mafia'yı *(Cosa Nostra)* eklediğimizde, yolsuzlukların olağanüstü boyutunu açıklayacak tabloyu oluşturmuş oluruz.

İtalya'nın kuzeyi daha 13. yüzyıldan itibaren bir sanayi bölgesidir, buna karşılık güney tarımla uğraşır. Bu durumda güçlü toprak sahibi aileler yerel halkı denetim altında tutarken, güneyli siyasetçiler de gerçek bir demokraside olduğu gibi, halkın özgür iradesiyle seçtiği temsilciler olmak yerine, halkı ekonomik ve toplumsal şantajlarla baskı ve bağımlılık altında tutan ağalar olmakta ve bunlar parlamentoya hanedan bağlantıları sayesinde girmektedirler. Bu gibi siyasetçilerin birçoğunun Mafia'yla ilişkisi, hatta organik bağı vardır. Yerel olarak sahip oldukları güçle siyasi gücü birleştiren bu politikacılar, devletten kaynaklanan ekonomik transferleri kendi geleneksel kişisel bağlılık ilişkileri içinde denetlemeye yönelmektedirler. Bu da *"tangenti"* adı verilen geniş ölçekli yolsuzluk ortamını doğurmaktadır. Mafia ise bu duruma karşı çıkabileceklere karşı silahlı bir korkutma unsuru olarak hizmet etmekte, bunun karşılı-

ğında, yasadışı tüm faaliyetleri bu siyasetçiler tarafından perdelenmektedir.

Buraya kadar anlatılanlar, yüzlerce yıldan beri süren eski bir hikâye. Bizi asıl ilgilendiren, bunun nasıl ve daha da önemlisi neden açığa çıkartıldığı. Yabancı ve yerli medya (daha çok yerlisi), bazı kahraman yargıçlardan, süper-hakimlerden söz ediyor ve "temiz eller operasyonu"nu onların eseri olarak gösteriyor. Bu çok yanlış bir bakış açısı, çünkü bu öykünün içinde yolsuzluklarla mücadele etmiş ve yokolmuş bir çok "kahraman" var. Bunların hiçbiri başarılı olamazken, başarının şimdiki nedenini başka bir yerde aramak gerekiyor.

İtalya'da son yıllarda bölünme yönünde çok güçlü bir akım doğmuş durumda. Lega Lombardia (Lombardiya Birliği) adını taşıyan ve kısaca Lega olarak anılan siyasal bir hareket, İtalya'nın kuzeyinin güneyinden ayrılarak ayrı bir devlet halinde örgütlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu siyasal oluşum, sonuncu seçimlerin de galibidir. Öyleyse durum vahimdir. Ya İtalya zenginler ve fakirler veya sanayileşmiş İtalya ve tarımsal İtalya diye ikiye bölünecek ya da modernleşmeye direnen güney İtalya hizaya sokulacaktır. Temiz eller operasyonunu bu doğrultuda değerlendirmek gerekir.

İtalya'dakine benzer bir sarsılmanın ilk emarelerini göstermekte olan ülkemizdeki durum ise birçok açıdan farklıdır. Başka bir yazının konusu olacak kadar geniş kapsamdaki bu farklılıkları ana hatları içinde belirtirsek:

1. Türkiye, tarihi olarak, her alanda müthiş ve ezici ağırlığı olan bir devlet yapısına sahiptir.

Genel tarihten gelen bir davranış kalıbı içinde, devlet kutsallaştırılmıştır ve onun ajanları olan memurlar da bu hayali kutsallığı, somutta kendi kişileri için üretmekte, sonuçta devlet, halk tarafından denetlenemez olmaktadır.

2. Türkiye, kapitalizmin vahşi aşamasındadır. Sermaye birikimi kaba yöntemlerle sağlanmaktadır.

3. Yurttaşlık bilinci fazla gelişmemiştir, bundan daha vahimi, bireysel kimlik oluşmamıştır ama bireycilik büyük boyut-

ludur. Devletin kaynaklarının halktan sağlandığı, hemen hemen hiç kimsenin aklına gelmemekte, devletin gökten zembille inen kendi efasenevi hazineleri var sanılmaktadır. Bu durumda, insanların çoğu kişisel çaba ve yetenekleriyle bir şeyler elde etmek, bir yerlere gelmek yerine şu veya bu şekilde devletin kaynaklarına ortak olmaya çalışmaktadır.

Kısacası, ülkemizdeki yolsuzlukların boyutu İtalya'dakiyle kıyaslanamayacak kadar büyüktür ve hemen herkes devletin yağmasına, kıyısından bucağından bulaşmıştır. Talan edilen miktardan çok, toplumsal zihniyet önemlidir.

Bence İSKİ yolsuzluğuyla, hiçbir performansı olmayan birinin haketmediği bir göreve gelmek için "torpil" yapması arasında dağlar yoktur. Türkiye'de önce devletin herkesin şirketi olduğu ve herkesin, katkısıyla orantılı pay alabileceği kavranmalıdır.

İKBAL MASİH

Dost ve kardeş ülke Pakistan'da, halkının yüzde doksanından fazlası müslüman olan Pakistan'da, geçen Nisan ayının ortalarında bir çocuk öldürüldü. Tansu hanımın gaflarıyla, Baba'nın "Batı Sèvres'i istiyor" kehanetiyle "haklı olarak" ilgilenen necip Türk medyası, bu olaya tek bir satırla, tek bir cümleyle bile yer vermedi. Bir kez daha, dünyanın bizim açımızdan varolmadığını kanıtladı.

Oysa bu olay, önce dünyayı, sonra da Pakistan'ı ayağa kaldırdı (aslında tersi olmalıydı, ama bu kadarına da razıyım). 9 aralık 1994'te, ünlü Amerikan televizyon kanalı NBC tarafından ayın adamı seçilen İkbal Masih, bu ünvanı alan en küçük insandı, henüz 12 yaşındaydı ve bu kadar küçük olmasına rağmen, büyük çaplı siyasal ve toplumsal bir olayın merkezinde yer almaktaydı.

Öykü kısaca şöyle: İkbal'in babasının, dokuma tezgâhları olan bir patrona 500.000 TL. tutarında bir borcu vardır, bunu ödeyemez ve oğlu İkbal'i bu adama borç kölesi olarak verir. Borç ödenince, İkbal'in köleliği sona erecektir. Ancak, dokuma tezgâhının karşısında uzun saatler geçirmek zorunda olan, kötü

beslenen ve diğer yaşam koşulları hayvalarınkinden beter olan küçük çocuk, iş sırasında arada sırada uykuya dalmaktadır. Patron bunları borca ekler ve iki yıllık süre içinde borç tam 26 kat artar. Diğer yüzbinlerce benzeri gibi, İkbal de, içinden çıkılması olanaksız bir batağa saplanmıştır. Köle olarak ölmeyi beklerken, bir hayırsever, babasının 26'ya katlanmış borcunu ödeyerek, İkbal'i kurtarır.

İkbal Masih, artık adına uygun siyasal bir önderdir (biz Arapçadaki bazı a'ları incelterek e yaparız Masih'in Türkçede Mesih olarak söylenmesi de bunlardan biridir). Kendini Pakistan'daki köle çocukların kurtuluşuna adamış bir Mesih'tir. Pakistan'da, önemli ve çaplı bir kitle hareketinin başlıca sürükleyicilerinden biri haline gelir, mitingten toplantıya, toplantıdan halk toplantılarına koşmaktadır. Dünyayı dolaşarak uluslararası kamuoyunu harekete geçirir ve ABD'de, NBC tarafından çok zorlukla verilen ayın adamı ünvanını alacağı uzun bir turneye çıkar. Ülkesine döndükten kısa bir süre sonra da pusuya düşürülür ve öldürülür, küçük bedeninden tam 120 mermi çıkartılır.

İkbal'in eylemleri büyük çıkarları tehlikeye sokmuştur. En başta, müslüman bir toplum olmasına rağmen, kast sisteminin hâlâ büyük bir katılıkla sürdüğü köhne Pakistan yapılarını sarsalamaktadır. Bütün müslümaların hak eşitliği içinde olmalarının gerekmesine rağmen, Pakistan toplumunun büyük çoğunluğu paryalardan meydana gelmekte ve bunların toplumsal yükselme olanakları bulunmamaktadır. Bu kasta mensup olan ve bu yüzden köle haline getirilebilen İkbal, bu binlerce yıllık yapıyı sarsalamaktadır.

Öte yandan Pakistan, kapitalistleşmenin ilk basamaklarındadır. Aşırı bir sermaye kıtlığı çekmekte, bu yüzden yerli emek gücünü gaddarca sömürenlere göz yummaktadır. Pakistan'ın dünyaya satabileceği sınırlı bir iki malın başında, yerli hammaddeden itibaren imal edilen dokumalar gelmektedir. Dokuma, nisbeten emek-yoğun bir endüstridir, o halde emek fiyatı ne kadar düşük olursa, kâr, dolayısıyla sermaye birikimi o kadar yüksek olacaktır. Bu durumda, bütün toplum çocuk köleliği gibi iğrenç

bir uygulamaya, "milli çıkar" gerekçesiyle göz yummuştur.

Ancak, İkbal'in katledilmesiyle patlayan fırtına, Pakistan yönetimini bu rezil uygulamayı yasaklamaya yöneltmiş (hükûmet bu konuda daha önce de çeşitli kararnameler çıkartmışsa da, bunlar dostlar alış verişte görsün misali olmuşlardır) ve bayan Butto'un samimi ve yürekli gayretleri sonucu, işin boyutunun her türlü tahminin üzerinde olduğu ortaya çıkmıştır.

Ortaya çıkanlar dehşet verici. Pakistan emek gücünün büyük bir bölümünü çocuklar oluşturuyorlar. Bunların çoğu parya ve köle. Bu köle çocukların neredeyse tamamı, patronlara aileleri tarafından ya satılmış, ya da borç karşılığı verilmiş, yani bunlar Antik dönemin borç kölelerinin aynıları. Köle çocuklara herhangi bir ücret ödenmiyor, günde 14 saata varana kadar çalıştırılıyorlar, patronları bunların üzerinde her türlü bedeni hakka sahip. Verilen yiyecekler çok kötü ve az, geceleri ahırlara, evet penceresiz ve havasız ahırlara tıkılıyorlar. Bırakın şilteyi, üzerine kıvrılıverecekleri bir saman yığını bile yok. Bu çocuklar çok genç ölüyorlar, ama ne gâm, arkadan yüzbinlercesi geliyor.

Pakistan dünyanın en kalabalık ve en genç ülkelerinden biri, doğum oranı çok yüksek, halk çok cahil. Bu koşullarda köle kaynağının kuruması olanaksız.

Ama İkbal Masih gene de boşuna ölmedi. Bu ülkenin kurumlarının ne kadar köhne, ilkel ve insanlıkdışı ögeler içerdiğini gösterdi. Dinin insanları ahlâklı ve dürüst kılmadığını, kılamadığını gösterdi. Müslümanım demekle, İslamiyetin felsefi ve ahlâki temellerine sahip olunmadığını gösterdi.

Bütün bunların ötesinde, kurumların gerçek içeriklerine sahip olunmadığı zaman, toplumun derinliklerde sakladığı gaddarlıkların o kurumları da yaraladığını gösterdi. Batı, Pakistan'da olanları İslamiyete maletti.

Bizim ülkede Pakistan'ın yüzde doksanından fazlasının müslüman olduğuna inanılır, ben tamamen tersini düşünüyorum, Pakistan'da çok az müslüman var, gerisi kuzu pöstekisine bürünmüş kurt, çünkü eski toplumu aşmayı istemiyor ve resmi dinin içine tüm arkaik kurumları dahil ediyorlar.

EŞİTLİK, EN GADDAR EŞİTSİZLİKTİR

Gerçekte olmadığı halde, söylem düzeyinde eşitliği savunuyormuş gibi gözüken ideolojilere popülist diyoruz. Esas itibariyle demagojiye, halkın sırtını sıvazlamaya, en ilkelinden bir hamasete dayalı olan popülizm; gerçeklerin ortaya çıkmasını, eşitsizliklerin gözler önünde serilmesini metafizik bir anlatım içinde engellerken, aslında demokrasilerin olmazsa olmaz unsuru olan vatandaşın oluşma yollarını da tıkamaktadır.

Öyle olduğunun sıkça iddia edilmesine rağmen, vatandaş olarak doğulmaz, olunur. Açıkçası, vatandaşlık öğrenilmesi ve sonra da tatbik edilmesi gereken bir beceridir. Popülizmin egemen olduğu toplumlarda ise, herhangi bir vatandaşlık eğitimi yoktur. Tersine, insanlar, "halk" adı verilen ve her şekle girebilen bir kalıbın içinde, türdeş, kişiliksiz kimliksiz ve bireyselleşmemiş bir biçimde tutulur.

İnsanları, "halk" adı verilen ve amaç doğrultusunda kutsallaştırılan bu kalıbın içinde, hareketsiz ve tepkisiz tutmanın birçok yöntemi vardır. Bunlardan en işlevsel olanı da, eşitlik söylemidir.

İnsanlara her konuda eşit oldukları, bu arada örneğin eğitim alanında da eşit oldukları söylenir, ama neden bazılarının yirmişer, diğer bazılarının da yüzer kişilik sınıflarda ders gördükleri açıklanmaz. Üniversite mezunlarından yalnızca yirmi bininin iş bulacağı söylenmez, çiçek yapımı bölümünden mezun olanların hiçbir işe yaramayacakları söylenmez, önemli olan, herkesin üniversiteye gidebildiği görüntüsünün yaratılmasıdır. Gerçekte, eşitlik söylemi, en büyük eşitsizlikleri gizlemenin ötesinde, bunları hergün daha büyük boyutlarda yeniden üretmektedir.

Türkiye de, ne yazık ki, popülizmin neredeyse ulusal bir ideoloji haline geldiği ülkelerden biridir. Ve gene ne yazık ki, bu ülkenin geçmişinde de, şimdisinde de elit yetiştirmeye yönelik çabalar hep baltalanmıştır. Gecekondu yağmasına ve kamu arsalarının özel ellere geçmesine ses çıkartmayan popülist zihniyet, türedi zenginlerin ortalığı doldurması ve emeği ile geçinenlerin aleyhine palazlanmaları karşısında tepkisiz kalırken, gayrete, alın terine dayalı gerçek bireyselliklerin oluşması karşısında öfkeden boğulmaktadır.

Elit yetiştirmenin, popülizmin tekerleğine taş koyan bir durum yaratacağı çok açıktır. Bu nedenle, bu görüşün ideologları, büyük çoğunluğu en alt düzeyde eşitleyen siyasetlerini "halkın yararı" olarak gösterir ve kitleyi arkalarına alırken, Türkiye'nin dününü ve bugününü dinamitlemişlerdir.

Sıradan bir örnekle yetinmek üzere, giderek daha fazla sayıda öğrencinin "üniversite"ye alınması, bu gençlerin eğitimli kişiler olmasına değil, tüm üniversitelerin eğitim düzeylerinde dramatik düşüşlere yolaçmıştır. Üzülerek ifade etmeliyim ki, çoğu üniversite mezunu bugün anadilini bile doğru yazma ve konuşmanın uzağındadır.

O halde, popülizmin sultasındaki eşitlikçi söylemin eksenini kaydırmak gerekmektedir. Bu toplum, her alanda seçkin ve iyi yetişmiş insanlara muhtaçtır. Öyleyse ülkenin en yetenekli çocuklarının kitle içinde ve hayali bir eşitlik içinde ziyan edilmelerini önleyecek yeni düzenlemelere gidilmesi gerekir.

Bu alanda Batı ülkelerinin deney ve uygulamalarına bakıldığında, karşımıza hep elit yetiştirmeye yönelik ciddi ve inatçı bir çaba çıkmaktadır. Örneğin, Amerikan üniversiteleri, mezun ettikleri öğrencilerin elde ettikleri başarılara göre tasnif edilmekte, bu da onların daha iyi veya daha kötü öğrencileri almalarına yol açmaktadır. Keza Fransa'nın en iyi öğrencileri Grandes Ecoles adı verilen ve elit yetiştiren okullara alınmaktadır. İngiltere'de ise bir tek Eton kolejini zikretmem yeterli olacaktır. Bu konudaki temel ilke şudur: herkes bilim adamı olamaz, buna ihtiyaç da yoktur, öyleyse en iyiler bilim adamı olmalıdır. Batı'nın başarısının sırrı, biraz da bu anlayışta yatmaktadır.

Eğer bir toplum, eğitim aracılığıyla elit yetiştirmezse, eşitlik gene kurulamaz, üstelik daha ağır eşitsizlikler meydana gelir, çünkü hiçbir toplum hiyerarşiler olmaksızın varolamaz.

Bizimki gibi ülkelerde, eğitim yoluyla elit üretilmeyince; toplum, beklentilerinin ve özlemlerinin aynasında çok başka hiyerarşiler üretmektedir. Eğitim, başarılı olmanın temel güzergâhı olmaktan çıkınca; kirli paranın, kafayı kullanıp köşeyi dönmenin, bağrıyanık türkü söylemenin, cinsel sapıklığın, güzellik kraliçeliğinin vb. belirlediği hiyerarşiler, garip seçkinler yaratmaktadır.

Uluslararası düzeyde bir bilim adamı, bir sanatçısı olmayan hemen hiçbir kitabı yabancı dillere çevrilmeyen, hiçbir resmi yabancılar tarafından satın alınmayan, hiçbir bestesi ülke dışında çalınmayan Tükiye'de, okuması yazması kıt bir türkücü, kod adım Nisan diyecek kadar Türkçe cahili (aslında sahne adım demek istiyor) bir pop müziği "sanatçısı", görüntülü medyanın reality show gülleri, futbol yıldızları, parti delegeleri, bizim seçtiğimiz ama bize krallık taslayan milletvekilleri, rüşvetçiler vs., elit tabakayı meydana getirmektedirler.

Böyle bir eliti olan bir ülkede, Ayşegül Tecimer, Ergun Göknel (ve gözü yaşlı eski karısı), Engin Civan veya adı açıklanmayan birçok diğeri, tabii ki halkı soyup soğana çeirecektir, çünkü halk eşitlik mitosu içinde sefaletini yaşamayı istemekte,

bu soyguncuları kendinin gelecek programı olarak görmekte (birgün belki ben de yapabilirim) ve akıllı insanlara, eğitimli insanlara tahammül edememektedir.

Eşitliği, akıllı insanların değil de, detone şarkıcılar, hırsızlar, mafyoziler, güzellik kraliçelerinin bozmasına ses çıkartmayan bir halk, ne yazık ki vatandaşı da üretemeyecek ve demagojik yönetimlere mahkûm olmayı sürdürecektir. Sorulan yüz kişiden doksan dokuzunun kitap çok pahalı dediği bir ülkede, her türlü rezilin tepelere tırmanma olasılığı çok yüksektir.

HOŞGÖRÜ YILI: 1995

Diller, yaşayan varlıklardır, yani bir kerede ebediyen geçerli olmak üzere, gökten zembille inmemişlerdir. Tanrıların değil, insanın meydana getirdiği birşeydirler. Diller değişirler ve değiştirilirler, onlar da tarihin ürünüdürler ve diğer tarihsel unsurların tümü gibi, kaprislerin de sonucu olarak oluşurlar. Ancak bu canlılıklarına rağmen, diller aktüel gerçeği aktarmakta bazen zorlanırlar. Bu da, bugüne ait gerçekleri, çoğu zaman dünün kavramlarıyla ifade etmek zorunda olmamızdan kaynaklanmaktadır.

Hoşgörü kelimesiyle ifade edilen kavram için de, ne yazık ki, aynı durum geçerlidir. Bugün Türkçede bu kavramı ifade etmek üzere, tolerans gibi Fransızca bir kelimeden, müsamaha gibi Arapça bir kelimeden, nihayet bu ikisinin karma bir çevirisi olan hoşgörü gibi bir kelimeden başkasına sahip değiliz. Fakat, bu kelimelerin hiçbiri, kavramın aktüel içeriğini dolduracak nitelikte değildir, çünkü tarihten getirdikleri anlamlar, onları ters bir mecraya sokmaktadır.

Bu kelimelerin en eskisi olan tolerans, 14. yüzyılda ortaya

çıkmıştır ve esas olarak, birinin hakkı veya gücü olduğu halde, birşeyi yasaklamaması veya talep etmemesi anlamına gelmektedir. Arapçanın semahat (cömertlik) kelimesinden türeyen müsamaha ise, görmezliğe gelme, göz yumma, ithal etme, gönül zenginliği içinde aldırmama anlamlarını taşımaktadır.

Bugün kullandığımız hoşgörü ise, bu iki kelimenin harmanı bir anlama büründürülerek, tepeden bakar edasını devam ettirmektedir. İşte birinci anahtar kavram burada ortaya çıkmaktadır. Hoşgörü veya tolerans bir eşitlik kavrayışını değil, bir tepeden bakmayı ifade etmekte, güçlünün güçsüze, yaşama, varolma izni verdiğini belirtmektedir ve bu nedenden ötürü, bir eşitsizliğin, bir üst-ast ilişkisinin tescili olmaktadır.

İstanbul Yahudi cemaatinin Şalom adında, haftalık bir gazetesi vardır. Çok dar ve kapalı bir gruba ve bir de cemaat dışından birkaç meraklıya ulaşabilen bu gazetede, bazen ilgi çekici yazı, araştırma ve karikatürler yayınlanmaktadır. Bunların arasında, İzel imzasıyla yayınlanan çok hoş karikatürler de yer almaktadır. İzel, 1995 Hoşgörü Yılıyla ilgili olarak çizdiği bir tanesinde, kahramanına "Hoşgörülenler acaba bizi hoşgörebildiler mi?" dedirtmektedir. Bu da bize ikinci anahtar kavramı sağlamaktadır. Hoşgörü veya tolerans gösterilerek ifade edilen tavır, aslında karşılıklı değildir ve taraflardan güçlü olanının kendi serbest iradesiyle yaptığı bir lütuftur. Verdiği gibi geri alabilir, hoşgörmeyebilir. Hoşgörülen açısından ise, içinde bulunduğu konum bir hak değil, ona tanınmış bir ayrıcalıktır. Bütün bunlar, herşeyi hiyerarşi terimleri içinde ifade etmekten başka bir yol bilmeyen, geri, köhne bir dönemin kalıntılarıdır. Farklılıkları ancak ast-üst ilişkisi içinde kavrayabilen, farklılıkları ancak tasnif ederek ve sıraya sokarak içselleştirebilen bir zihniyetin ürünüdürler.

O halde, yeni bir kavrama ihtiyacımızın olduğu çok açıkça ortaya çıkmaktadır. Bugün dünyada, binlerce inanç, farklı düşünce, kavrayış; yüzlerce ırk ve etnik unsur; onlarca kitaplı-kitapsız din birarada ve çoğu zaman hasmane ilişkiler içinde olmak üzere yaşamaktadırlar. Bunlardan hangisinin daha üstün,

daha doğru, daha hakiki, daha değerli olduğuna dair hiçbir geçerli kıstasımız ve kanıtımız bulunmamaktadır. Hal böyleyken, inancın veya ırkın veya cinsiyetin veya dinin kendi iç tutarlığından değil de, maddi olanaklarından kaynaklanan bir gücü, haklılık iddiaları doğrultusunda kullanmak, son derece yanlış olmakta, aslında manevi inanç alanını maddi gücün aleti haline getirmektedir.

Bugün buralarda değiliz. En azından, bazı insanlar artık böyle düşünmüyorlar. Bütün inanç sistemlerinin, bütün ırkların, bütün halkların, bütün kültür ve uygarlıkların bir güzellik yarışması içinde değil de, tamamlayıcılık ilişkisi içinde olması gerektiğini düşünen insanların sayısı, yavaş da olsa artıyor; Batı'da daha hızlı, bizde daha yavaş.

İnsanlığı, bireylerin çoğu zaman kendi seçmedikleri öbekler halinde tasnif etmek, sonra buradan bir piramid oluşturmak ve tepeye kendi mensubiyetlerini koymak, bu ne kadar akla yakın bir iştir? Ve bundan da akılsızcası, tamamen subjektif bir şekilde oluşturulmuş bu piramidin zirvesinden bakarak, gerçekte altta olmayan, ama öyle olduklarını kabul ettiklerimize, "sizi hoşgörüyouz" demektir. Rengin siyah olduğu için, kadın olduğun için, çocuk olduğun için, Yehova'ya veya Buda'ya inandığın için seni hoşgörüyorum, yani sen, bu renginle, bu cinsiyetinle, bu yaşınla, bu inancınla ancak benim yüce gönüllüğüm sayesinde yaşayabilirsin.

Bu, kabul edilebilir bir durum değildir. Hoşgörü ve tolerans; bölücü, ırkçı, ayırımcı, dışlayıcı terimlerdir. Ben onların yerine çoğulluk kavramını öneriyorum.

Çoğulculuk değil, çoğulluk. Çünkü çoğulculukta da, tıpkı hoşgörüde olduğu gibi, bir tahammül etme, kerhen katlanma imgesi yer almaktadır. Çünkü, hoşgörü veya toleransın getirdikleri tekilci anlayışın kırılması gerekmektedir. Bu bağlamda çoğulluk, hiçbir şeyin tek olamayacağına; inançların, ırkların etnilerin, cinsiyetlerin ancak çoğul olabileceklerine ve bunların birarada, herhangi bir hiyerarşi olmadan yaşamalarının gerektiği ilkesine atıfta bulunmaktadır.

Farklılıklar, tahammül edilmeleri gereken acayiplikler değil insan macerasının birçok yoldan yaşandığının, yaşanabildiğinin yaşanacağının emsalsiz değerdeki kanıtlarıdır. Yolumuz hiçbir zaman tek olmadı, hiçbir zaman tek olmayacak, o zaman hiyerarşi de yok, hoşgörü de, yalnızca çoğulluk var.

PARMAK DAMGASI

Fransa'da, Eski Rejim adı verilen, Devrim-öncesi yönetim anlayışının yaygın uygulamalarından biri de, hüküm giymiş kişilerin omuzlarının dağlanmasıydı. Fransa krallığının amblemi olan zambak çiçeği biçimindeki bu damgayı, suçlu veya değil bütün eski mahkûmlar taşımaktaydı.

Baba Alexandre Dumas'nın ünlü Üç Silahşörler'ini okuyanlar, sonradan bir İngiliz soylusu haline gelen, ama Fransız asıllı olan Milady'nin de bu damgayı taşıdığını ve bunu keşfeden d'Artagnan'ı öldürtmeye kalkıştığını hatırlayacaklardır. Ama, bireyi devletin karşısında hiç mertebesine indiren bu uygulama, Devrim'le birlikte kaldırılmıştır. Biz ise, 1994'ün 27 Mart'ında, üstelik hiçbir suçumuz olmadığı halde (veya suçumuz var, çünkü devlet yöneticilerini seçmeye soyunduk), hem de topluca damgalandık. Neden?

Çünkü, ülkemizdeki devlet anlayışı, ne yazık ki hâlâ Eski Rejim reflekslerinin çoğunu korumaktadır. Eski Rejimin devleti, kendi için devlettir. Bir yurttaşlar şirketi olduğunun bilgi ve teorisi üretilmemiştir. Devlet bu anlayışın doğrultusunda, yöneti-

cilerinin ve memurlarının iradesi dahilide, onlar için ve onlar tarafından yönetilir. Bu durumda, halk, bireylerin bir uyumu olarak değil de, bir'lerin bir toplamı olarak algılanmaktadır. Tabii bir bir'in, diğer bir bir'le tam özdeş olduğu kabul edilmektedir. Daha açık olmam gerekirse, böylesine bir devlet anlayışında, toplum, farklılıklarına rağmen ve farklılıklarla birlikte birarada yaşama iradesi gösteren insanların, siyasal sözleşmeye (Anayasa) dayalı birlikleri olarak değil; birarada bulunmaları özdeşlik ve aynılıklarının sonucu olan, farklılaşmamış birimlerin yığılması olarak görülmektedir.

Bunun kaçınılmaz sonucu olarak, bu farklılaşmamış birimleri tasnif etmek değil de, saymak önem kazanmaktadır. Farklılık olmadığına göre, toplumun bütününün bilgisine ulaşmak için, ayrıntılı ve karmaşık analiz yöntemlerine başvurmanın hiçbir gereği yoktur, basit aritmetik toplama işlemi, bu bilginin tümünün elde edilmesi için yeterlidir. Sınıflandırmak, farklılıkların örtülü kabulü anlamına gelecektir. Oysa, Eski Rejim devleti, uyruklarının farklı kumaşlardan olduğunu kabul ettiği anda, kendi mezarını kazmaya başlar, çünkü kendi için devlet olmaktan çıkarak, yurttaşlar için devlet olmaya başlar. O zaman devlet-uyruk ilişkisi hakimiyet terimeri içinde ifade edilemez hale gelir ve modern demokrasilerdeki, devlet-yurttaş ilişkisi ufukta belirmeye başlar.

Ancak, Eski Rejim devlet anlayışı, saymaya, toplamaya (bazen de çıkarmaya, hatta vatandaşlıktan çıkartmaya) ve bütünün eksiksiz bilgisine buradan ulaşmaya çok meraklı olmakla birlikte, kayıt yöntemleri konusunda oldukça geri tekniklere sahiptir. Açıkçası, tasnif anlayışına sahip olmadığından ötürü, kayıtlarını sınıflandıramamakta ve gerekli gördüğü her seferinde yeniden kaydetmektedir (Türkiye'de nüfus sayımı yapılır. Nüfus dairelerinin bilgisayar sistemine geçtikleri ilgililer tarafından iftiharla duyurulur, ama her seçimde yeniden kaydediliriz, hele bu sonuncusunda olduğu gibi, bazen hapsedilerek kaydediliriz).

27 Mart 1994 günü bu nedenle damgalandık. Devlet ta-

rafından birey olmadığımızın tebliğ ve ilânı olan bu damga, aynı zamanda devleti yöneten bürokratların kaydetme ve tasnif zaaflarının da örtülü itirafıydı. Ama hepsinden önemlisi, devlet görevlilerinin, memurlarının, yetersiz yöntemlerini telâfi etmek üzere, ilkel bir yöntemi bize dayatabildiklerini de apaçık ortaya koymaktaydı. Yani, Türkiye'nin demokrasi pratiğinde ne kadar yaya kaldığını gözler önüne sermekteydi.

Beden, bireyin kalesidir. Bedene yönelik her müdahale, insan haklarına, dolayısıyla bireyselleşmeye ve demokratikleşmeye indirilen bir darbedir. Sol işaret parmağının üzerne damlatılan azıcık mürekkebin, belli bir süre silinmeyen, ama sonra çıkan bir leke bırakması, içimizden çok kimseyi muhtemelen rahatsız etmemiştir. Çoğunluk, benim bu tezimi fantezi olarak görebilir. Ama vurgulanması gereken noktanın, bu damganın bana ve tüm oy verenlere iradem (irademiz) dışında vurulmasının olduğunun anlaşılması halinde, bu olay devasa bir simgesellik kazanacaktır.

Demokrasi, bürokrasi açısından ayrışmamış bir seçmen kitlesi sayılan yığınların belli aralıklarla sandığa giderek, efendilerini seçmenlerini ve efendilerin de üstündeymiş gibi davranan seçilmemiş yöneticilere maruz kalmalarını sağlayan bir rejim değildir. Eğer bu alandaki zihniyet iklimi aynen kalırsa ve parmaklarımıza sürülen kara lekenin nedeni, halkın sahtekarlık eğilimiyle açıklanırsa; halkına güvnmeyen yöneticilerin, özellikle de seçilmemişlerin, her toplumda varolan minik bir sahtekarlık eğitimini önlemedeki yetersizliklerini, her yurttaşını potansiyel bir suçlu olarak kabul ederek önleme tavırlarına hoşgörü ve "anlayışla" bakılırsa, ileride başka damgalamaların da gündeme gelmesi kaçınılmazdır. Biraz mizah pahasına, askerliklerini yapanların kollarına birer dövme, evlilere birer damga, sonra fahişelere, hırsızlara, işsizlere ayrı ayrı türlerden birer damga ve sonunda belki de iktidar yanlılarına ve karşıtlarına ayrı ayrı birer özel damga.

Vurguluyorum ve ısrarlıyım. Damganın masumu olmaz Damgalayanın, damgalayan üzerindeki hakimiyetinin ve sahip-

liğinin simgesidir. Benim açımdan, birbirleriyle karışarak mülkiyet sorunları çıkartmamaları için hayvan dağlanmasıyla, bir daha oy vermesin diye parmağına mürekkep damlatılan insan arasında, zihniyet açısından pek bir fark görülmemektedir. Eğer fark görülseydi, bu kaba yönteme başvurulmazdı. Her ikisi de sahipleri tarafından, olmaları gereken yerde tutulmaktadırlar: Doğru yerde.

Olayın asıl önemli bölümü burada ortaya çıkmaktadır. Eğer "doğru", birileri tarafından, dar bir çevrede oluşturulup, dayatılıyorsa, seçim olsa da demokrasiden söz edilmeez. Doğrular, bir kerede ebediyete kadar geçerli olmak üzere verilmediklerine göre, ancak anlaşmalı "doğru"lar olabilir. Damgalanan hayvanlar, üzerlerine vurulan markalara ne kadar rıza gösterdilerse, bizim de o kadar rıza gösterdiğimiz bu parmak damgası; bürokrasinin zaferi, onun bizi sürü haline getirdiğinin simgesi ve demokrasinin bir başka bahara kaldığının göstergesidir.

Son söz olarak, insanları oy verme ile damgalanma tercihi karşısında bırakmanın da, demokrasimizin bireyleri üzerine oturmadığının kanıtı olduğunu belirtmek isterim.

TÜRKİYE DÜNYAYLA NE KADAR İLGİLİ?

Amerikan dizilerinin seslendirilmesi gibi, kültürümüze engin katkıları inkâr edilemez yoğunlukta olan bir eylem esnasında, Türkçeye kazandırılan(!) kavramlardan biri de "uzaylı"-dır. Bunun İngilizcesi extra-terrestrial'dir (ünlü E.T. filmi de adını bu kelimenin baş harflerinden almaktadır) ve dünya dışındaki bir yere ait olmayı ifade etmektedir. Bizim harika seslendirmecilerimizin müthiş buluşu ise, biz dünyada yaşayanların uzaylı olmadığımız, dünyanın uzayın dışında yer aldığı anlamını taşımaktadır. Ancak, böylesine vahim bir yanlışın yapılmış olmasında şaşılacak hiçbir yan bulunmamaktadır, çünkü biz Türkler, geniş kitlemiz itibariyle, bu dünyaya da böyle bakmaktayız. Yani açıkçası, bizim büyük çoğunluğumuz için, ya dünya Türkiye'den (hatta belli bir kenten, bir köyden, bir mahalleden, bir evden) ibarettir, ya da dünya başka ve bilinemez, ayrıca ilgilenmeye değmeyen bir yerdir.

Bunun sonucu olarak, dış dünya Türkiye'ye haber olarak sızdığında, çoğu zaman büyük bir umursamazlıkla karşılanmakta ve düyayı sarsan olaylar, son derece sıradan bir konuma

mahkûm olmaktadırlar. İş burada kalmamakta, özellikle medya, dış dünya olayları arasında bir vahamet hiyerarşisi kuramamakta ve resimsel özellik taşıyanı (veya görüntüsü bulunanı) öne çıkartmaktadır. Sonuç olarak, ABD'de iki kişinin yaralanmasına yolaçan bir fırtına baş haber olabilirken, Çin, Hindistan veya Bangladeş'te binlerce kişinin ölümüne neden olan su baskınları geçiştirilivermektedir.

Ama hepsinden daha vahim olanı, görüntülü medyanın sansasyon uğruna, çoğu zaman gereği saptırmaktan kaçınmamasıdır. Zaten biz de kendi küçük alanımız dışındaki hiçbir şeyle ilgilenmediğimiz için, bu çarpıtmaları, hatta düpedüz uydurmaları rahatlıkla yutarız. Bugün dünyada son derece dramatik olaylar yaşanmaktadır. Bosna-Hersek dramı konusunda, medya ve bazı siyasal hareketler tarafından aşırı duyarlı hale getirilmiş olan Türk kamuoyu, bu dramın aynının, ama terimleri tersine çevrilmiş olarak, Sudan'da da yaşandığından tamamen habersizdir. Ama bu habersizliğine rağmen, sanki tüm dünya olaylarını izler ve doğru kanaate bundan sonra ulaşırmış gibi, bir Batı ihanetinden veya çifte standardından söz edebilmektedir. İşte dünyadışılığın en tehlikeli sonuçlarından biri burada ortaya çıkmakta ve Türkler kendilerini hep haksızlığa uğrayan taraf olarak görmektedirler. Oysa Sudan'da, iktidardaki müslümanlar, güneydeki hristiyan vatandaşlarına ordunun tüm gücüyle saldırmakta ve onları açlığa ve salgın hastalığa mahkûm etmektedirler. Uluslararası insani örgütler tarafından bu bölge halkına yönelik olarak gönderilen ilaç ve gıda yardımları da, yönetimin engellemesi sonucu bu insanlara ulaşamamaktadır. Bosna-Hersek mitinglerinde hançerelerini parçalayanların, insan hakları konusunda gösterdikleri duyarlığın samimi olduğuna kanaat getirebilmemiz için, bir de Sudan mitingi yapmalarını öneririm. Tabii, Kuzey Yemen ile Güney Yemen arasında yakınlarda yaşanan çatışmada, müslüman kuzeylilerin müslüman güneylilere reva gördükleri muamele de bir mitingle kınanmayı beklemektedir, Bosna-Hersek mitingçilerine bunu da duyuruyorum.

Türkiye'nin kendine dünya-dışı bir kimlik seçmesinin ve dünya olaylarına son derece keyfi bir seçmecilik içinde hükümler biçmesinin yansımalarından biri de, Ruanda dramı konusunda ortaya çıkmıştır. Ruanda'da yaşanan ve Nazilerin Yahudilere uyguladıklarından sonra yüzyılın ve belki de tüm tarihin ikinci büyük katliamına yolaçan iç savaş, Türkiye'de ne ilgi gördü, ne de anlaşıldı. Ve bir milyondan fazla insanın feci şekilde ölümüne yolaçan bu vahşet histerisi, basit bir kabile savaşı olarak sunuldu.

Son günlerde ise daha da kötüsü yapılıyor. Bir kere, Ruanda'daki katliamın iki cephesi olduğundan hiç sözedilmedi. Yönetimi elinde tutan Hutuların, ordu ve milis güçleri aracılığıyla giriştikleri toplu kıyımların yanı sıra, sıradan Hutu halkı da, iğrenç bir tamah içinde, komşuları Tutsileri, topraklarına ve mallarına el koyma kastı ve fırsatçılığıyla katletti. Yani bu pis işe hemen herkes bulaştı.

İkincisi, komşu ülkelerde üslenen ve çoğunluğu Tutsilerden oluşan FPR (Ruanda Yurtsever Cephesi), katliamların ardından Ruanda'ya girerek hükûmet güçleriyle savaştı ve onları yenerek ülkenin denetimini ele geçirdi. Bunun üzerine, çağımızın en büyük rezilliklerinden biri meydana geldi. Yenilen ve misillemeden korkan devrik yönetimin asker ve milisleri, canlarını kurtarmak için kaçmaya başladılar.

Ancak bu kaçış esnasında FPR güçlerinin top ve havan atışlarına av olmamak için kendilerine bir kalkan oluşturdular. Kendi denetimlerinde olan ve cahil Hutu halkını güdüledikleri Yeditepe Radyosu'ndan, Tutsilerin herkesi katledeceğini duyurmaya başladılar (bu yayın hâlâ sürüyor), bunun üzerine, katliamlara karışan karışmayan bütün Hutular, komşu ülkelere veya Fransızların oluşturdukları güvenlik bölgesine kaçmaya başladılar ve askerler de bunların arasına karışarak, kendilerini güvenceye aldılar. Çünkü halka tersini söylemekle birlikte, Tutsilerin kitlenin üzerine ateş açmayacaklarını biliyorlardı.

Bu kitlesel göçün arkasından, artık bizim ekranlara bile yansıyan dizi felâketler yaşanmaya başladı. Açlık, susuzluk,

kolera ve sonuçta dakikada 3 kişinin ölmesine varan büyük yoksunluklar. Ama ulaşım araçları, silahları ve bol yiyecekleriyle halkı kendilerine kalkan yapan, ama onlara su ve yiyeceklerinden bir gram ile vermeyen devrik yönetim asker ve milisleri, hemen hiç kayıp vermediler. Halkın koleranın genişliği karşısında tekrar evlerine dönmeye başlaması üzerine, açıkta kalma tehlikesiyle karşılaşan bu askerler, şimdi hızla komşu ülkelere kaçarken, yolda karşılarına çıkanları çiğnemekten çekinmiyorlar. Yabancı televizyonlarda görülen bir olayda (bizde görülecek değil ya), bir milis jipi bir Hutu çocuğa çarptıktan sonra, arkasına bile bakmadan yoluna devam etti. Eğer oradan MSF (Sınır Tanımayan Hekimler) araçlarından biri geçmeseydi, ağır yaralı çocuk çoktan ölmüş olacaktı.

Çok büyük bir üzüntüyle söylüyorum ki, bizim görüntülü medya, bu büyük dramları, bu yenik hükûmetin kendi halkına ihanetini, onların bu kıyımlara uğramalarına hiç aldırmamalarını, halkın katliamdan kaçması olarak vererek, korkunç bir çarpıtma yapmaktadır.

Türkler dünya-dışılıktan çıkmadıkça dünyanın birer üyesi olduklarını anlamadıkça, dünya sorunlarının aynı zamanda kendi sorunları da olduğunu içselleştirmedikçe, Türkiyeli olmakta da zorlanacaklardır.

KIZILMASKE TATİLE ÇIKINCA

Kahramanlar kaçışanları kovalayacaklar.
Düşmana vahşice saldıracaklar
(Bir Tutsi şarkısından)

Her gün haber programlarına yansıyan rakamlar, insanları dehşete düşürmeliydi. Ruanda'daki iç savaşta, bu yazı yazıldığı zamana kadar (savaşın başlangıcından beri yalnızca altı hafta geçmişken) öldürülenlerin sayısı 700 bine ulaştı, orada bulunan tarafsız gözlemciler 1 milyon ölüden söz ediyorlar. Kafası kesilmiş, ormanda yol açmak için kullanılan geniş ağızlı bıçaklarla (maçeta) orası burası kopartılmış yüzbinlerce ceset ortalık yerlerde. Ülkelerinden kaçan insanların sayısı milyonlara ulaştı. Komşu ülkeler bu büyük mülteci akımı karşısında çaresiz kaldılar. Milyonlarca çocuk anasız babasız kaldı. Ülkede açlık ve terör kol geziyor. Nehirler, artık ceset nehirleri haline geldiler ve birçok yerde de cesetlerden tıkanıyorlar. Tanganika Gölü'ne atılan onbinlerce ceset, büyük bir çevre felâketine yol açmak

üzere. Başkent Kigali civarında, tek bir günde 40 bin kişi öldürüldü.

Bunlara kimse aldırmıyor. Bosna konusunda hop oturup, hop kalkan Müslüman kamuoyunun, olanlardan belki de haberi bile yok. Bu kadar büyük bir katliam Batı'yı da ayağa kaldırmıyor.

Ülkemizde de, bu konu, haber programlarındaki birkaç kişiliksiz rakama inmiş durumda. İşin en ilginç yanı, kimsenin bir azınlığın bir çoğunluğu nasıl yok edebildiğini merak etmemesi ve açıklamaya uğraşmaması.

Bu ülkede olanları anlayabilmek için, geçmişe kısa bir yolculuk yapmak gerekmektedir. Doğu Afrika'nın Göller Bölgesi adı verilen yöresi, çoban, çiftçi ve avcı halklar tarafından paylaşılmıştır ve bölge tarihi, bunların arasındaki çatışmalardan ve egemenlik mücadelelerinden ibarettir. Çoban halklar, savaşçı ve aristokratik bir grup oluşturmakta ,çiftçi ve yerleşik halkları egemenlikleri altına almaktadırlar. Çiftçilerde, nüfus artışı karşısında, tarım alanlarını genişletmek üzere, avcı halkların av sahalarına el koymaktadırlar. Kısacası, tam bir "gücü gücü yetene" ortamı söz konusudur.

Çoban halklardan biri olan Tutsiler (Tutsi, Batusi veya Watusi de deniliyor), Ruanda ve Burundi'den oluşan alana 14. ve 15. yüzyıllardan itibaren girmeye başlamışlar ve bütün erkekleri savaşçı olduğundan, yerli çiftçi halk olan Hutuların (Bahutu, Wakhutu da deniliyor) üzerinde egemenlik kurmuşlardır.

Tutsiler, Hutuların hem mallarına, hem de kendilerine el koyarak, tabiyet ilişkileri geliştirmişlerdir. Silah ve savaş tekelini ellerinde tuttukları için, bu tabiyet yakın tarihlere kadar sürmüştür.

Ruanda nüfusunun yüzde 88'ini, Burundi nüfusunun ise yüzde 83'ünü meydana getiren Hutuların ekonomik hayatı küçük ölçekli tarıma dayanmaktadır. Köy şefleri aynı zamanda kabile şefi *(bahinza)* olup, egemenlikleri küçük bir alan üzerinedir ve daha çok merkezi yönetimle halk arasındaki ilişkilerde aracılık yapmakla sınırlıdır. Bunların egemenlikleri gayri

şahsileşmiş yönetsel yetkilerden gelen modern bir tabana değil de, arkaik kandaşlık bağlarına dayanmaktadır. Onların üzerinde, Tutsi etnisine mensup *mwamiler* (kral) bulunur. Bu toplumsal örgütlenmenin tepesinde de, aristokratik bir Tutsi kastı yeralmaktadır. Tutsiler, nüfusun çok küçük bir oranını meydana getirdikleri bu iki ülkede de, üstün statülerinin simgesi olan sürü yetiştiriciliğinden vazgeçerek, toprak işlemeye hiçbir zaman razı olmamışlardır.

Geri Çekilmeyiz

Bir Tutsi şarkısı, "cesaret ve savaşkanlığımızın simgesi mızraklarımızı ileri attık. Asla geri çekilmeyiz... Bir karar verdikse, hiçbirşey bize onu değiştirtemez. Hatta gök başımıza düşecek olsa bile, onu mızraklarımızla tutarız" demektedir. Bu aristokratik ve gururlu zihniyet, değerler sistemi düzleminde, Tutsilerin oluşturduğu grubun cesaret, sadakat ve savaşçılık özelliklerini öne çıkartmakta, öteki grupları aşağılamakta ve onlarla kendi arasına mesafe koymaktadır. Bunun siyasal düzlemdeki yansıması, yönetimin bu azınlığın elinde olması ve bunun ırsi bir hak olarak görülmesi ve kıskançlıkla korunmasıdır. Ruanda dramının birinci nedeni buradan kaynaklanmaktadır. Cumhuriyetin kurulmasından sonra kendilerini kağıt üzerinde Hutularla eşdeğerli görmekten hiçbir zaman hoşlanmamışlardır.

Tutsilerin bölgedeki yayılmaları, 19. yüzyılın ikinci yarısındaki Avrupa kolonizasyonuna kadar sürmüştür. Gene 19. yüzyılda, Tutsiler Ruanda krallığını kurmuşlardır. Bu krallıkta, devlet-uyruk ilişkisi kurulamamış, egemen kastın kabile şeflerini kendine bağlamasına dayalı bir sistem oluşturulmuştur. Bu da, yerelliklerin sürmesine yol açarak, hem yabancı istilasını kolaylaştıracak, hem de ülke halkının ulus bilincine doğru yol almasını engelleyecektir. Dramın ikinci ayağı, bu noktada belirmektedir.

Köleler

Kaynaşmış ve uyumlu bir halk haline gelmeyi başaramayan bu iki etnik unsur, birbirleriyle hep çatışmalı ilişkiler içinde olmuşlardır. Arapların Zanzibar adası üzerinden sürdürdükleri köle ticaretinin bölgeye ulaşması 16. yüzyılda gerçekleşmiştir. Tutsiler, Hutuları esir edip, Araplara köle olarak satmakta (bunlardan bazıları İstanbul'daki esir pazarına kadar ulaşmıştır) ve karşılığında, egemenlik simgesi haline gelen kumaş veya başka eşyalar almaktadırlar. Örneğin, Tusilerin Romalılar gibi uzun tünikler giymelerne karşılık, Hutular çıplak dolaşmaktadırlar. Tutsi şefleri, egemenlik simgesi olarak şemsiye taşımaktadırlar vb. Böylece etnik farklılık, esaslı bir sınıf ayrılığına ve daha sonra da çatışmasına dönmektedir. Dramın üçüncü motoru, kendine bu koridorda yol bulacaktır. İki etnik unsur arasındaki kin, sınıfsal temellere de dayanmaktadır.

Livingstone'un 1858'de bölgeye gelmesinde sonra, Ruanda Batılı kolonizasyonuna açılmıştır. Önce Almanların, sonra da Belçikalıların eline geçen ülke, hızla Hristiyanlaşmıştır. Batı alemi için köleciliğin artık verimsiz hale gelmiş olması ve bu konuda ahlâki ve siyasi tezlerin üretilmiş olması, köle ticaretinin sonunu getirmiştir. Tutsiler, bu durumda sömürgeci ile işbirliği yaparak, onun koloni ordu ve bürokrasisinin kadrolarını sağlamışlardır.

Hutu Partisi Başkanı Kayibanla, 1961'de Ruanda krallığını (yani Tutsi yönetini) devirerek, ülkede cumhuriyet ilan etmiş ve *mwami*ler ile Tutsi önderlerinin çoğunu sınır dışı etmiştir. Burundi'nin Tutsileri desteklemesi Hutuların sert tepkisine yol açınça, iç savaş çıkmış (1962) ve Tutsilerin büyük bölümü öldürülmüştür. Ruanda dramını anlamak için akılda tutulması gereken dördüncü noktada budur.

Nihayet, Ruanda Afrika'nın en yoğun nüfusuna sahiptir. Bu nüfus, dünyadaki en yüksek hızlardan biri olan, yıllık yüzde 3.6 oranında artmaktadır. 26 bin kilometrekarelik bu minik ülkede, bugün 8 milyon insan yaşamakta (bundan katledilen bir

milyonu düşünüz) ve yoğunluk km²'ye 305 kişi gibi, neredeyse olanaksız bir rakama ulaşmış bulunmaktadır. Bu yoğunluk, ancak bazı aşırı sanayileşmiş (Belçika, Hollanda, Japonya gibi) ve küçük alana sahip ülkelerin kaldırabileceği bir noktadadır ve geri bir tarımsal yapılanma içindeki bir ülkenin böylesine bir nüfusu ayakta tutması olanaksızdır. Dramı harekete geçiren beşinci nokta bu olacaktır. İki nedenden; hem bu aşırı nüfus çok kötü beslenecek ve herkes bundan mevcut yönetimi sorumlu tutacak, hem de bolluğun değer azalması getirmesi nedeniyle, insan önemsiz bir şey olarak görülecek ve kolaylıkla katledilebilecektir.

Sömürgeciler

Sömürgeciliği haklı çıkartmak veya aklamak gibi bir niyetim olmamakla birlikte, her şeyin yerli yerine oturtulmasının, daha az yanlış sonuçlara varabilmek için bir başlangıç olduğunu düşünüyorum. Bilinmesi gereken ilk doğru, ulusun kendiliğinden kurulamayacağıdır. Yani insanlar, belli birçok noktada "haydi ulus kuralım" demezler. Ulus, kesinlikle belli bir iktisadi yapıya dayanır, bu yapının sonucu olarak ortaya çıkar. Bu iktisadi yapı da, belli bir coğrafyanın iktisaden bütünleşmesidir ki, buna ulusal pazar diyoruz. Ulusal pazarın ortaya çıkması için de, bazı ortaklıkların kurulması gerekir. Dil, ulaşım, ölçü-tartı birimleri gibi. İşte Belçikalılar, Ruanda'da yüzyılı bile bulmayan varlıkları sırasında, bir ulusa pazarın oluşması için gereken her şeyi yapmışlardır. Yanyana iki köyün bile birbirini anlamadığı bir ülkeye, Fransızcayı ulusal dil olarak öğretmişler, ülkenin her tarafını kara ve demiryoluyla birbirine bağlamışlar, ortak bir para ve ölçü-tartı birimleri getirmişler, merkezi bir yönetim kurmuşlar, kabile özerkliklerini yıkmışlardır. Bütün bunlar, ulusal pazar ve bundan sonra da, ulusun kurulması için zorunlu önkoşullardır ve itiraf etmek gerekir ki, Ruanda halkı bunları kendiliğinden gerçekleştiremezdi.

Tutsilerin kurduğu Ruanda krallığını yıkan Hutular, cumhuriyet ilân etmişler, ama geleneksel etnik rekabeti ortadan kaldıracak hiçbir şey yapmamışlar, aksine, yönetim makamlarını aralarında paylaşarak, üstelik bir de bu rekabeti kızıştırmışlardır. Tutsiler de, aristokratik ayrıcalıklarını kaybetmeye asla razı olmamışlardır. Bir ulus-devletin olmazsa olmaz kuralı olan, vatandaşlar şirketi olarak cumhuriyet, işte bu nedenlerden ötürü asla hayata geçememiştir, çünkü Ruanda vatandaşı üretmeyi başaramamıştır. Aslında böyle bir derdi de olmamıştır. Devlet, bu ülkede tıpkı kabile savaşlarında olduğu gibi, ele geçirildiğinde yağmalanacak bir mal olarak görülmüştür. Belli bir altyapının varlığına rağmen, uluslaşma iradesini gösteremeyen bu iki etnik unsur, sömürgecilik-önceki geçmişlerinin mirasını bugüne taşımaktadırlar. Hutuları Arapları köle olarak satan Tutsilerle, 1962 ve 1972'deki iç savaşlarda yüzbinlerle ifade edilen sayıda Tutsi öldüren Hutular arasındaki kinin nedeni sömürgecilik değildir. Modern bir ulus olamayacak kadar gerilerde kalmış bu halkların ta kendileridir.

Kızılmaske

Çocukken okuduğumuz (ara sıra şimdi de) resimli romanlardan birinin kahramanı olan Kızılmaske, hayali bir Afrika ülkesi olan Bengali'de yaşayan ve olağanüstü güçleri olan bir beyazdır. Orman halkları arasındaki barışı, üstün zekâ ve becerisiyle sağlar. Yerlileri hizada tutar. Bu işi dört yüz yıldan beri sürdürdüğünden, ona Fantom (Hayalet) veya Ölümsüz Ruh derler, ama onun sırdaşı olan biz okuyucular, bu görevin babadan oğula aktarıldığını biliriz. Zaten Kızılmaske de, kimse bu nöbet değişimini farketmesin diye takılır. Bu hayali öyküde, Kızılmaske'nin en yakın dostları Pigmelerdir, en büyük düşmanları ise, dağlı ve çoban Watusiler. Her zaman koruduğu da, düzlüklerin çiftçi ve balıkçılarıdır.

Bengali acaba Ruanda mı? Çünkü Pigmeler ve Watusiler

(Tutsiler) bu ülkenin iki halkı. Ovadakiler de Hutular olsa gerek. Kızılmaske şimdi tatilde ve kurduğu orman barışı bozuldu. Bu kez Tutsiler ayaklandılar ve yönetimi ele geçirmek üzere, herkesi öldürüyorlar. Kimse aldırmıyor, çünkü burası Kızılmaske'nin alanı, onun tatilden dönmesini beklemek herkese daha kolay geliyor.

KAFKASYA'NIN KADERİ, ORADA YAŞAYANLARIN ELİNDE

Kafkaslar, dünyanın en ilginç coğrafi köşelerinden biri olduğu kadar yeryüzünde eşine rastlanmayan bir etnik unsurlar ve diller haznesidir. Dünyanın en engebeli alanlarından biri olan bu bölge, Anadolu ve İran yaylalarıyla Rus düzlükleri arasında ve Karadeniz'le Hazar Denizi arasında kalın bir kıstak meydana getirmektedir. Bu kıstağın dağlık arızaları arasında serpilen düzlük alanlar küçük birimler meydana getirmektedirler. Öte yandan coğrafyanın bu engeli istilaları zorlaştırırken, korunmayı da sorunlu hale getirdiği için yabancı güçler her zaman Kafkaslara girebilmişlerdir. Ulaştırma olanaklarının, coğrafi yapının bu arızalı karakterinden ötürü düşük düzeyde kalması, gerek yerli halkların, gerekse göçler ve istilalar sonucu gelen diğer halkların tarih boyunca hep adalar halinde yaşamalarına yol açmıştır. Bütün bu unsurlar, bu bölge halklarının birleşmelerini engellemektedir. Eğer bir benzetme yapmak gerekirse, Büyük Okyanus'a serpilmiş adalarda yaşayan halklar, Kafkas halklarına nazaran daha birleşmiş durumdadırlar.

Büyük Devletlerin Olumsuz Etkisi

Birleşme konusundaki bir diğer engel de tarihtir. Çok eskilerden beri Rusya, Anadolu ve İran'a egemen olan büyük siyasal güçlerin nüfuz çatışmalarının ortasında kalan bu bölgenin kendi başına bir birlik oluşturması olanaksız hale gelmiştir. Öte yandan, bu nüfuz çekişmeleri büyük çaplı nüfus hareketlerine ve göçlere neden olarak Kafkasların karışık etnik yapısını daha da içinden çıkılmaz hale getirmiştir. Bu bağlamda, küçük etnik birimlerin civardaki büyük güçlerin himayesine girmeleri ve böylece bir denge siyaseti gütmeleri, bu bölgeyi paylaşan halkların bölgenin kendi dinamikleri içinde birleşmelerini her zaman etkileyen bir faktör olmuştur. Çok yakın bir örnek vermek gerekirse Azarilerin Türkiye'nin desteğini elde etmesine karşılık Ermenistan da İran tarafından desteklenmektedir, keza Gürcü-Oset çatışmasında, Osetler Rus desteği almaktadırlar.

Diller Dağı

Kafkasların bölünmüşlüğünü besleyen sonuncu neden, toplumsal türdendir. Romalı yazar Yaşlı Plinus, bu bölgede 80 ayrı tercüman kullanmak zorunda kalmıştır. Arap coğrafyacılar ise Kafkaslara Cebel el Alsin (Diller Dağı) adını vermişlerdir. Bölgede kaç ayrı etnik unsurun yaşadığını, ancak bu konuda uzmanlaşmış etnograflar bilebilmektedir, ama yüzü geçtiği sanılan bu halklardan yalnızca dördü veya beşi bir milyondan daha fazla nüfusa saiptir.

Üstelik, coğrafyanın, tarihin ve etnik yapının halkların birbirlerine karışmalarını engellemeleri, köhne patriyarkal klan bağlarının sürmesine neden olmaktadır. Bu durumda, aynı etnik unsur içinde dahi, bu kez klanik nedenlerden ötürü, sonsuz bir yeniden bölünme daha meydana gelmektedir.

Ekonomik Gerçekler

Ama bu kadar büyük çaplı ve dünyada eşi bulunmayan bölünme karşısında, ekonomik gerçekler başka bir düzlemde yer almaktadırlar. Bölgenin toplam nüfusunun 25 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Kentleşme (çok eşitsiz bir dağılım göstermekle birlikte) henüz % 50'ler civarındadır. Buna karşılık, ayrı devletler halinde kimlik ifade etme hevesinden ötürü, dört kentin nüfusu milyonu aşmış durumdadır. Bu dört kentteki nüfus yığılması endüstriyel gelişmenin sonucu olmayıp, tipik azgelişmiş ülke başkentinin kırsal nüfusu davet etmesi olgusu içinde değerlendirilmelidir. Ayrıca, iklimin daha ılıman olması, Sovyetler'in bölgenin birçok yerinde resmi tatil siteleri kurmalarına yol açmış ve buraların nüfusları da yapay olarak şişmiştir. Sonuç olarak, Kafkasya'nın tümünde çok çarpık bir kentleşme söz konusudur.

Bundan da vahim olanı, Kafkaslar'daki ayrı ekonomilerin birbirlerine ikâme etmek yerine, tamamlıyor olmalarıdır. Başka bir ifadeyle hiçbir Kafkas ekonomisi tek başına ayakta kalamaz, mutlaka diğerlerine ihtiyaç duymaktadır. Bu çarpıklıkları çok uzatmak mümkündür.

Federasyon

Kafkaslar bölgesini paylaşan çeşitli etnik grupları birbirine düşüren etnik uyuşmazlıklar ve bu arada bizi de yakından ilgilendiren Azeri-Ermeni çatışması bana yapay olarak gözükmektedir. Kafkas halklarının çağı yakalamak üzere, federal (hatta belki de başlangıçta konfederal) bir yapı içinde birleşmekten başka bir çıkar yolları yokmuş gibi gözükmektedir.

Etnik ve dinsel kimliklerin bir ulusu oluşturmakta tek başlarına yeterli olamayacaklarını tarihsel deney göstermiş bulunmaktadır. Bir ulusu kuran temel olgu, belirli bir ölçekteki pazardır; yani başka bir ifadeyle, ekonomik bütünleşme ulusal

birliği kuran temel unsur olmaktadır.

Bir Karşılaştırma

Öte yandan, dünyanın ekonomik ve toplumsal bakımdan gelişmiş siyasal formasyonlarının çoğunun, çeşitli etnik ve dinsel unsurların birarada ve uyum içinde yaşamaları esasına göre şekillendiği görülmektedir. Dünyanın en zengin ilk beş ülkesi arasında yer alan İsviçre ve ABD'nin federal yapılarıyla Fransa'nın da çoklu etnik ve dinsel yapısıyla örnek olarak zikredilmeleri yeterlidir ve bunlar, bu yazıda söylenenleri, başka herhangi bir açıklamaya ihtiyaç bırakmayacak bir şekilde, sadece varlıklarıyla kanıtlamaktadırlar. Kafkaslar, tarihlerinin en önemli dönemeçlerinden birinde bulunmaktadır. Ya minik etnik ve dinsel cemaatler halinde anlamsız bir kavganın içinde, zaten kısıtlı olan kaynaklarını israf edecekler ya da birleşmenin ve böylece büyümenin çarelerini arayarak modern bir devlet ve halk olma yolunda ilerleyeceklerdir.

Kafkasların bölünmüşlüğünden, herkes gibi Türkiye de zarar görecektir ve görmektedir. O halde ödevimiz, bölgenin bütünleşmesine katkıda bulunmaktır.

ULUSLAŞAMAYAN TOPLULUKLARIN HESAPLAŞMASI

Aynı veya yakın dili paylaşıp benzeri kültüre mensup olan, buna karşılık büyükçe bir coğrafya üzerinde ulusal birlikler oluşturamamış ama çoğu zaman akraba olan halkların arasındaki uyuşmazlıklar sıcaklaştığında etnik çatışma adını almaktadır.

Avrupa ve Asya'daki etnik çatışmalar bugün dünya siyasal gündeminin bir numaralı maddesidir. Oysa bu olgu bugün için dünyayı çok şaşırtıyor olmakla birlikte, bunun "gelecek programı"nı özellikle 1960'lı yıllarda Afrika kıtasında görmüştük.

Bu kıtada o tarihlerde yaşanan olaylar bugünkü durumun anlaşılmasında aydınlatıcı bir işleve sahiptirler. Özetlersem, uzun sömürge geçmişi Afrika kıtasında ülkesel pazarların kurulmasını engellemiştir. Afrika ekonomisi metropol ülkelerin denetiminde ve onlarla ilişki halinde kalmıştır. Sömürgecilik, Afrika ekonomilerinin çeşitlenmesini engellemiş, üretimler bölgelere göre tek ürün bazında kalmışlardır. Metropol ülkeler uluslaşmayı engellemek için yerel dilleri baltalamışlar ve kendi

dillerini dayatmışlardır. Bütün bunların ve eklenebilecek daha birçok faktörün sonucu, sömürgeciliğin tasfiyesiyle Afrika kıtasında ortaya devletler çıkmış, ama bunlar ulus-devlet olamamışlar ve etnik çatışmaların önü alınanamıştır.

Senaryo Aynı

Bugün eski Sovyet ve Yugoslav topraklarında tekrarlanan senaryo ve nedenleri aynı.

Biraz daha yakından bakarsak:

- 1917'de kurulan Sovyetler Birliği ve onun etki alanına 1945'ten itibaren giren Doğu Avrupa ülkeleri, çok geniş bir alanı kaplamakta ve sayısız etnik unsurdan meydana gelmekteydi. Bu halkların aralarındaki gelişmişlik düzeyi farkları büyük boyutluydu.
- Sovyet bloku, sosyalizmin bu siyasal bütün içindeki algılanışının sonucu ve ideolojik bir tercih olarak son derece katı bir merkeziyetçilik oluşturmuştur. Ve sonuçta Moskova ile bağlı bölgeler arasındaki ekonomik, siyasal ve toplumsal bağlar daha çok 19. yüzyılın sömürgeci modeline göre kurulmuştur.
- Bunun sonucu olarak Sovyetler Birliği'nde ulusal pazarların gelişmesi mümkün olamamıştır. Çünkü çoklu bir ekonomik yapının yerine, merkezin emirleri doğrultusunda, daha çok tek üretime dayalı, imparatorluk tipi bir ekonomik yapı oluşturulmuştur. Örneğin Asya cumhuriyetleri hammadde, Avrupa cumhuriyetleri sınai üretim alanında uzmanlaşmışlardır. Üstelik birçok durum itibariyle bu uzmanlaşma genelde belli ürünler üzerinde olmuş ve Sovyet blokundaki iç bağımlılık oranları çok yüksek olarak gerçekleşmiştir. Bunun sonucu olarak Sovyetler Birliği'nin siyasal dağılmasından sonra, hâlâ eski Sovyet cumhuriyetlerinin birbirlerinden ekonomik düzlemde kopmaları ve ulusal ekonomilerini inşa etmeleri pek kolay olmamakta ve bunun yakın bir gelecekte gerçekleşebileceği beklenmemektedir.

- Ulusal pazarın oluşmasının (ulusal pazardan kasıt, ülkenin her yerinde aynı ekonomik kuralların geçerli olduğu çoklu bir üretim yapısı) böylece engellenmesi, Sovyetler Birliği'ne bağlı cumhuriyetlerdeki halkların bu siyasal birimler ölçeğinde uluslaşmalarını engellemiş (tipik örnek Kafkas cumhuriyetleri ama diğerlerinde de benzer bir çatışmalar beklenmelidir, nitekim olmaktadır da).
- Ulusallaşmanın ortaya çıkamaması, köhne etnik değerlerin bir numaralı kimlik işaretleri haline gelmesine yol açmıştır. Böylece çeşitli etnik unsurların belli bir coğrafyada karışarak ulus-devleti oluşturdukları Batı Avrupa modelinin tersine, bunlar minik gruplaşmalarına daha sıkı sıkıya bağlanmışlardır.
- Sovyet sisteminin çözülmesi, bunları bir arada yapay bir şekilde tutan merkez örtüsünü ortadan kaldırınca, etnik unsura yönelik kimlik bağları zincirinden boşanmıştır. Ama hemen belirtmeliyim ki bunların hemen hiçbirinin ulusallıkla veya ulus-devlet olmakla bir ilgisi yoktur.

Gerekçe de Yüzyıllardır Değişmedi

Çarpışan taraftarın hemen hepsi aynı köhne ilkelere dayanmaktadır. Örneğin Gürcüler ile Abhazlar arasındaki çatışma, her iki tarafın da kendi etnik üstünlüğünü karşı tarafa dayatma mücadelesidir. Bunlar bir Gürcü veya Abhaz ulusu oluşturmak için savaşmıyorlar. Eğer böyle bir kaygıları olsaydı, birbirleriyle anlaşmanın ve uyumlu hale gelmenin çarelerini ararlardı. Çünkü sonuç olarak Gürcüler ile Abhazlar aynı etnik kökene mensupturlar, ortak bir tarihleri ve ortak bir coğrafyaları vardır.

Cumhuriyetler için durum böyleyken, cumhuriyetler arasında bugün var olan ve ileride muhtemelen belirecek olan çatışmalar da farklı bir kumaştan değillerdir. Örneğin, Azeri-Ermeni çatışmalarının belkemiğini oluşturan Dağlık Karabağ

bölgesinde, Azeri ve Ermeni etnilerine (uluslarına demiyorum) mensup unsurlar tek bir Karabağ ve giderek, Kafkas ulusu oluşturmak üzere, ulusal pazarı meydana getirmek ve aynı potada kaynaşmak yerine, silaha sarılarak ve ulus-devlete giden yolun ayrılmadan değil, birleşmeden geçtiğini algılayamadan baş alıp, baş vermeye başlamışlardır.

Yanyana Var Olabilmek Olanaksız mı?

Oysa olguların serinkanlı değerlendirilmesi halinde, bu Kafkas halklarının minik ekonomilerinin tek başlarına pek bir yere ulaşamayacaklarını ve bütün o coğrafya ölçeğinde birleşmelerinin herkesin yararına olacağını görmeleri gerekirdi. Ama herkes efsanevi değerler uğruna silaha sarılmayı gerçek hedefler uğruna mücadele etmeye yeğliyor. Bu cins çatışmaların en üzücü neden ve sonuçlarından biri de bu olmaktadır. Kanlı Yugoslav ve kansız Çekoslovakya örneğinde görüldüğü gibi bu cumhuriyetlerde ulus-devlete gitmekten çok, bir etnik unsurun kendini diğerlerine dayatma eğilimi güçlü olacak veya güç kazanacakmış gibi gözükmektedir. Buna ilişkin bir örnek gözlerimizin önünde cereyan etmektedir. Kendilerinin ezildiklerini söyleyen ve Romanya'ya bağlanmak isteyen Moldavya'daki Rumen çoğunluk, Rus ve Gagauz azınlığı "etnik temizliğe" tabi tutmaya başlamıştır. Bu durumda eski Sovyet cumhuriyetlerinin neredeyse tamamı, kısa veya orta vadede etnik çatışmalara sahne olmaya adaydır.

Bunları önlemenin tek yolu (aynı zamanda uygulanacağı konusunda en umutsuz olduğum), köhne ve çağdışı kabileciliğin terk edilerek, modern bir ulus kurmak üzere ulusal pazarın oluşturulmaya başlanması ve etnik farklılıkların önemini kaybetmesi için her tür siyasal, toplumsal ve kültürel girişimin yapılmasıdır.

Mehmet Ali Kılıçbay, 1945 yılında Ankara'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni ve AÜ SBF'ni bitirdi, iktisat doktorası yaptı. Gazi Üniversitesi'nde ders veriyor, çeviri yapıyor, kitap yazıyor, polemik yapıyor.

Kılıçbay'ın başlıca yapıtları:

Feodalite ve Klasik Dönem Osmanlı Üretim Tarzı (1982)
Doğunun Devleti, Batının Cumhuriyeti (1992)
Şehirler ve Kentler (1993)
Cumhuriyet ya da Birey Olmak (1994)
Benim Polemiklerim (1995)
Bu Dünyayı Yaşamak (1995)
Felsefesiz Sanat Oyunsuz Tarih (1996)

Siyasetsiziz, çünkü insanlarımızın hemen tamamı siyaseti, tıpkı marangozluk veya hekimlik gibi bir meslek olarak görüyor.

... insanlar siyaseti "büyükler"e devrettiklerinden, daha doğrusu, kendilerine ait olan bu işlevi onlardan devralmadıklarından ötürü, bölüşümü de onlar kendi keyiflerine göre gerçekleştirmektedirler... insanların hasılaya yaptıkları katkıyla onlara uygun görülen pay arasında hiçbir bağlantı yoktur.

... ülkemizde toplum değil de, toplumlar vardır. Cemaatlerin egemenliğinin kırılamaması, eski ve köhne tipten bir yapılanmanın sürdüğünün açık bir işaretidir.

Türkiye bugün, kimsenin "ben bilmiyordum" gibi bir mazeretin arkasına sığınarak sorumluluktan kaçamayacağı kadar kritik bir dönemeçten geçiyor. Yarın birilerinin "bilseydiniz" dememesi için, şimdiden bilelim.

ISBN 975-533-175-1
9 789755 331751

680000 TL
KDV DAHİL